WYDAWNICTWO AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE
Z FUNDUSZU Ś. P. JÓZEFA CURZYDŁY.

ŚREDNIOWIECZNE ZNAKI WODNE

zebrane z rękopisów,

przechowanych w Archiwach i Bibliotekach polskich, głównie krakowskich,

WIEK XIV

(z 76 tablicami autografowanemi)

opracował

DR. FRANCISZEK PIEKOSIŃSKI.

W KRAKOWIE,
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.

SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ.
1893.

Dublet
Bibl. Raczyn.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI
BIBLIOTEKA
Filia w R-ssku

Gr-105
~~1426~~

45,-

W DRUKARNI »CZASU« FR. KLUCZYCKIEGO I SPÓŁKI.
pod zarządem Józefa Łakocińskiego.

1950 K 27428

D-219/94

WSTĘP.

Będzie temu blisko ćwierć wieku, kiedy Dyrektor Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Karol Estreicher, niezmordowany pracownik na polu bibliografii polskiej, poddał mi myśl zajęcia się zebraniem średniowiecznych filigranów z rękopisów polskich. Myśl tę chętnie podjąłem, tem bardziej, gdy zacny Dyrektor nietylko przyrzekł mi poczynić wszelkie możebne ułatwienia w korzystaniu z nader bogatych zbiorów rękopiśmiennych, powierzonej jego pieczy Biblioteki uniwersyteckiej, ale nadto zapewnił osobiste współpracownictwo w zredagowaniu naukowego wstępu, jakim zbiór filigranów poprzedzić należało.

Wziąłem się więc ochoczo do pracy. Zadaniem mojem miało być zebranie wedle możności całości znaków wodnych z papierów polskich średniowiecznych, a tak zebrany materyał miał posłużyć za podstawę do naukowej rozprawy, któraby się tak kwestyą jakości wyrabianego w Polsce w wiekach średnich papieru, jak i kwestyą istniejących podówczas papierni zajęła.

W krótkim stosunkowo czasie udało mi się zebrać blisko półtora tysiąca znaków wodnych z rękopisów średniowiecznych w Krakowie przechowanych. W r. 1874 wypadła mi w sprawach prawnych podróż do Warszawy, gdzie kilkanaście dni pozostałem. Korzystałem z tej sposobności, aby, o ile czas mi pozwalał, uzupełnić sobie znaki wodne przynajmniej z XIV wieku, z rękopisów przechowanych tak w Archiwum Głównem, jako i w Archiwum Akt dawnych warszawskiem. W r. 1876 bawiłem kilkanaście dni w Poznaniu, gdzie również uzupełniłem sobie znaki wodne z tamtejszych ksiąg sądowych z XIV wieku, przechowanych w Archiwum państwowem. Wreszcie za pośrednictwem uczonego szląskiego Dra Markgrafa, Dyrektora Biblioteki miasta Wrocławia, udało mi się z rękopisów tejże Biblioteki uzyskać sporą liczbę znaków wodnych z XIV wieku, zdjętych przez kustosza Biblioteki Wgo Frenzla.

W ten sposób wzrósł zbiór mój znaków wodnych średniowiecznych do dwóch blisko tysięcy odmian, obejmując głównie znaki wodne z XIV i XV wieku, wyjątkowo także niektóre z wieku XVI, gdyż przeglądając rękopisy z różnych wieków, notowałem sobie także i z wieku XVI takie znaki, które na historyę papiernictwa w dawnej Polsce pewne światło rzucać się zdawały.

Z materyału tak zebranego pokazało się atoli, iż takowy do napisania naukowego wstępu o papiernictwie w Polsce wieków średnich żadnej nie daje podstawy. Wśród licznego zasobu znaków wodnych z XIV i XV wieku nie znalazł się ani jeden, któryby wskazywał, iż pochodzi napewno z papierni polskiej. A jednak niepodobieństwem przypuszczać, iżbyśmy w wiekach średnich przy tak wysoko rozwiniętym przemyśle i rękodziełach, nie posiadali własnych papierni w kraju. Przypuszczenie podobne tembardziej nieprawdopodobnem się zdawało, skoro już ten niewielki zasób znaków wodnych z XVI wieku, jaki okolicznościowo sobie zebrałem, wskazywał prawie od początku tego stulecia istnienie licznych papierni krajowych, używających jako znaków wodnych, herbów szlachty polskiej. Musiały więc istnieć papiernie w kraju choć może nieliczne, już i w wieku XV, ale zapewne używały znaków wodnych papierni zagranicznych, aby swemu wyrobowi nadać pozór towaru zagranicznego o dobrze zakredytowanej marce.

Gdzie jednak tych papierni szukać?! Jeśli

Wrocław dopiero u samego schyłku XV wieku zdołał przyjść do własnej papierni, jeśli miasto Kraków własnej papierni nie posiadało nigdy, a cech papierników krakowski składał się w XVI wieku wyłącznie z papierników, mających młyny w czteromilowym okręgu naokoło Krakowa, a żadnego w Krakowie, jeśli wreszcie na znakach wodnych tak z XV jak i z XVI wieku nader rzadko spotykamy się z wyobrażeniami baszt i murów fortecznych, stanowiących zazwyczaj herby miast naszych znaczniejszych, na prawie magdeburskiem założonych, to dowód, że za papierniami krajowemi nie po miastach szukać należy. Natomiast infuła i pastorał wśród filigranów polskich z XVI wieku nie rzadkiem są zjawiskiem. Po katedrach zatem, kapitułach i klasztorach szukać należy papierni krajowych w wiekach średnich. Metoda badania wstecznego nasuwała się tu jako jedyna, która do pożądanego rezultatu doprowadzićby mogła. Zbadać przedewszystkiem wszystkie papiernie krajowe z wieku XVI, a następnie cofając się wstecz, badać, kiedy która z nich powstała. Na tej drodze okaże się niezawodnie, że niektóre z papierń istniejących w wieku XVI, powstały już w wieku XV, a jakiego używały filigranu obcego, zanim swój rodzinny znak na papierze własnego wyrobu zamieścić się odważyły, to wskazać powinny rękopisy po klasztorach i kapitułach pisane.

Wynika ztąd, iż aby módz skreślić wstęp naukowy o filigranach polskich średniowiecznych, a względnie o papiernictwie w Polsce wieków średnich, trzeba przedewszystkiem zbadać wyczerpująco historyę papiernictwa w Polsce w wieku XVI, a następnie przestudiować starannie pod względem filigranów rękopisy z XIV i XV wieku, w klasztorach polskich pisane. W tym ostatnim kierunku przejrzenie Biblioteki Załuskich, oraz Biblioteki publicznej niegdy przy Uniwersytecie warszawskim istniejącej, które najwięcej rękopisów po dawnych klasztorach polskich w siebie wciągnęły, stają się wymogiem nieodzownym.

Tymczasem zaszły okoliczności, które pociągając mię do ważniejszych prac naukowych, staranie o znaki wodne wielce utrudniły. Komisya historyczna przy Akademii Umiejętności istniejąca, powołała mię od pierwszej chwili swego zawiązania do współpracownictwa przy wydawnictwie pomników historycznych, zwłaszcza średniowiecznych, któreto zajęcie od lat prawie dwudziestu wszelki czas wolniejszy mi zabiera, a świeże powołanie mnie na katedrę dawnego prawa polskiego, nakładające na mnie nowe ciężkie obowiązki, odbiera mi wszelką nadzieję, iżbym jeszcze kiedykolwiek znalazł tyle czasu wolnego, abym do ostatecznego zebrania i opracowania znaków wodnych średniowiecznych mógł powrócić. Opracowanie papiernictwa w Polsce wieku XVI i zbadanie rękopisów średniowiecznych w klasztorach polskich w wieku XIV i XV pisanych, przedstawiają już dla mnie zadanie nie do spełnienia.

Wobec tego nasunęła się sama z siebie kwestya, co zrobić z materyałem już dotychczas zebranym, który acz nie wyczerpuje postawionego sobie pierwotnie zadania, może być jednak wielce pożytecznym dla tych badaczy średniowiecznych dziejów naszych, na których tak często spada ciężar oznaczenia czasu powstania niedatowanego rękopisu. Czy porzucić rzecz niedokończoną, w nadziei, iż może znajdzie się inny pracownik, rozporządzający dostatecznemi środkami, który pracę nad filigranami na nowo podejmie i do pożądanego doprowadzi końca?! Trudno się łudzić nadzieją. Brak zbioru znaków wodnych dawał się i daje bezustannie dotkliwie uczuwać tym uczonym badaczom, którzy z rękopisami średniowiecznemi mają do czynienia i nad oznaczeniem daty ich powstania nieraz bezskutecznie się trudzą, a jednak mimoto, o ile mi wiadomo, nikt do tej pracy się nie zabrał, choć ją Lelewel przed laty blisko siedmdziesięciu poruszył. Czy też wydać zebrany materyał jako taki, w tej nadziei, że łatwiej znajdą się tacy, którzy mając pieczę nad archiwami i bibliotekami, wydany już materyał uzupełniać będą nowo odkrytemi szczegółami i tym sposobem z biegiem czasu wytworzy się materyał zdatny do naukowego opracowania.

Ta ostatnia myśl przeważyła; więc kiedy w r. 1891 Redakcya czasopisma *Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne* udała się do mnie, aby zasilić czasopismo jakim artykułem w jego zakres wchodzącym, zdecydowałem się odrazu, aby zebrany materyał filigranowy, uzupełniwszy go jeszcze o ile się da, częściowo w tem czasopiśmie ogłaszać. Jako program wydawnictwa przyjąłem następujące zasady. Wydawnictwo rozpocząć się miało znakami wodnemi z XIV wieku. Znaki te podzielone zostały na trzy serye: do pierwszej weszły te znaki, które się znalazły w księgach archiwalnych w kraju pisanych, a zatem w księgach sądów ziemskich i grodzkich, w rejestrach skarbowych i księgach miejskich, na papierze przeto, który w kraju w handlu się znajdował; drugą seryę objęły znaki wodne z rękopisów XIV wieku, przechowanych w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, których data albo jest oznaczona, albo zapomocą znaków wodnych lub innych skazówek oznaczyć się da; do trzeciej wreszcie seryi weszły znaki wodne z rękopisów tejże Biblioteki, pochodzące prawdopodobnie jeszcze z wieku XIV, lecz których data bliżej okre-

ślić się nie dała. Przy tym podziale na serye, miałem głównie to na myśli, iżby skonstatować, w jakich epokach jakie zagraniczne papiery były u nas w handlu. Papiernie bowiem używały zazwyczaj jednego i tegożsamego znaku przez dłuższy szereg lat, nawet przez cały czas swego istnienia; ale do nas papier z pewnej papierni zagranicznej nie przychodził przez cały czas jej istnienia, lecz tylko w pewnym lat szeregu, w miarę jak który z kupców tutejszych z tąż papiernią nawiązał stosunki handlowe. Otóż, jeśli spotkamy rękopis niedatowany, pisany widocznie w kraju naszym na papierze z owej fabryki pochodzącym, to datę tego rękopismu będziemy mogli położyć tylko na ten okres czasu, kiedy papier z owej fabryki był u nas w handlu.

Wyjaśnię to na przykładzie. Jedna z papierni francuskich używała jako znaku wodnego, litery łacińskiej majuskułowej P z krzyżem u góry, a to w epoce lat 44, to jest od r. 1384 do 1428; w naszych rękopisach atoli przychodzi ten papier tylko w epoce od r. 1385 do 1406, później już papier ten snać w handlu u nas się nie pojawiał. Otóż jeżeli spotkamy się z rękopisem niedatowanym, widocznie w kraju naszym pisanym, którego znaki wodne przedstawiać będą ów filigran, to rękopis taki będziemy mogli położyć tylko na okres czasu między r. 1385 a 1406, a nie będziemy mogli przypisywać mu daty późniejszej, n. p. między r. 1406 a 1428, chociaż ten filigran jeszcze i w tej epoce istniał, bo papieru tego w tej epoce u nas w handlu nie było.

Szczegół więc, kiedy który papier zagraniczny był u nas w handlu, jest dla oznaczenia rękopisów niedatowanych, w kraju pisanych, wielkiego znaczenia.

Redakcya *Wiadomości numizmatyczno-archeologicznych* chętnie przyjęła mój artykuł i w NN. 11, 12 i 14 (ogólnego zbioru) z r. 1892 zamieściła 16 tablic, obejmujących 193 znaków wodnych z XIV wieku, to jest prawie seryę pierwszą całą. Szczupłe jednak ramy czasopisma tego nie dozwalały pomieszczania większej liczby tablic w pojedynczych numerach, wskutek czego ogłoszenie całego zapasu średniowiecznych znaków wodnych groziło znaczną przewłoką. Same znaki wodne z XIV wieku, których liczba dochodzi 787, wymagałyby dla siebie przeszło czterech lat czasu do zupełnego ogłoszenia.

Wobec tego Wydział historyczno-filozoficzny Akademii Umiejętności w Krakowie, uznając pożyteczność tej pracy i pragnąc, by ogłoszenie takowej jak najrychlej dokonanem zostało, objawił życzenie objęcia tej publikacyi we własny zarząd i ogłoszenia onejże na własny koszt.

Życzeniu temu Wydziału historyczno-filozoficznego, tak Redakcya *Wiadomości numizmatyczno-archeologicznych*, jak i podpisany, chętnie uczynili zadość i tym sposobem wychodzi niniejszy Zbiór znaków wodnych średniowiecznych z rękopisów polskich, jako wydawnictwo Akademii Umiejętności.

W tem nowem wydaniu znaków wodnych zaszła jedna zasadnicza zmiana w porównaniu z wydaniem poprzedniem. Podział na serye został zaniechany. Gdy się bowiem okazało, że w wieku XIV papiernie w kraju naszym nie istnieją żadne, a wszystkie znaki wodne, jakie się w rękopisach naszych zjawiają, są tylko odmianami typów zagranicznych, tak, że cały nasz zbiór znaków wodnych musi być uważany tylko jako przyczynek służący do uzupełnienia Zbioru filigranów zagranicznych, to wobec okoliczności, że atlas znaków wodnych ma przedewszystkiem tak jak słownik posłużyć do jak najłatwiejszego odszukania odnośnego znaku, nie okazywało się praktycznem, rozrzucanie tych znaków między trzy odrębne grupy i utrudnianie w ten sposób poszukiwań, lecz owszem należało ułożyć je w jeden system, aby poszukiwanie wedle możności ułatwić. Wskazanie przy każdym znaku rękopisów, w których się takowy znajduje, da i tak możność badaczowi stwierdzenia, które znaki wodne znajdują się na papierach, w kraju naszym niegdy w handlu będących.

Wspomnieliśmy wyżej o naszem domniemaniu, iż w wieku XV istniały papiernie w kraju naszym, choć może nieliczne, lecz że takowe prawdopodobnie pod znakami zagranicznemi papier swój wyrabiały i w ten sposób oznaczenie wyrobu papierni krajowych dziś prawie niemożebnem uczyniły. Do poparcia tego przypuszczenia niech posłuży następujący szczegół. Ku schyłkowi XV wieku i na początku wieku XVI jest u nas w pospolitem użyciu papier zagraniczny, noszący jako znak wodny głowę wołu, na niej między rogami krzyż wysoki, a na krzyżu okręcony wąż. Nadmieniliśmy poprzednio, iż miasto Wrocław dopiero u schyłku XV wieku przyszło do własnej papierni. Otóż najstarszy filigran papierni miejskiej wrocławskiej z r. 1477 [1]) wyobraża takąż samą głowę wołu, na której z pomiędzy rogów wybiega wysoka żerdź, a na niej wąż okręcony, a dopiero na szczycie żerdzi litera W nakryta koroną, herb miasta Wrocławia. Tego znaku używa papiernia miejska wrocławska jeszcze w roku

[1]) Rauter: *Ueber die Wasserzeichen der ältesten Leinenpapiere in Schlesien.* Sechster Bericht des Vereins für das Museum schlesischer Alterthümer. Breslau 1866, tab. 8 N. 59 i 63.

1504 i dopiero od r. 1506 porzuca głowę wołu z wężem i ogranicza się do własnego godła litery W z koroną [1]). Jeśli przeto miasto Wrocław nie odważa się wystąpić odrazu z własnym herbem na papierze własnego wyrobu, lecz oznacza go godłem zagranicznym, a własny herb tylko jakby dodatek do niego przyczepia, toć tembardziej musiały tej samej taktyki trzymać się fabryki krajowe, które nie mogły mieć na targu takiego znaczenia, jakie miało miasto Wrocław. Jeszcze dwa podobne przykłady znajdujemy pomiędzy filigranami z początku XVI wieku. Pod r. 1539 spotykamy się z taką samą jak powyższa, głową wołu z wężem obwiniętym na żerdzi między rogami, a na wierzchołku żerdzi zamieszczona tarcza herbowa, wyobrażająca mur forteczny o trzech plankach. Tażsama tarcza herbowa z murem fortecznym występuje później jako samodzielny filigran na papierze w ciągu wieku XVI. Inny filigran z r. 1536 przedstawia znowu takąż głowę wołu z wężem owiniętym na żerdzi między rogami, a na wierzchołku żerdzi mały herb Odrowąż. To już niewątpliwie papiernia nasza polska, a jeśli się nie mylę, jestto papiernia klasztoru Cystersów w Mogile, który po swoich fundatorach i dziedzicach Odrowążach, herbu Odrowąż jako własnego godła używał. Te wskazówki jak mniemam, wystarczą, aby nabrać przekonania, że w XV wieku papierni krajowych pod obcemi znakami wodnemi śledzić należy.

Najdawniejsza papiernia krajowa, o jakiej mamy pewną wiadomość, a która swem założeniem jeszcze w wiek XV sięga, jest papiernia krakowskiego klasztoru XX. Duchaków na Prądniku. W przywileju mianowicie Piotra Tomickiego, biskupa krakowskiego z r. 1528, znajdujemy pomiędzy posagiem pomienionego klasztoru wyliczone 3 młyny w Prądniku, z których jeden, *in quo papyrus conficitur*, zostaje w dzierżawie wdowy niegdy Jana Hallera, rajcy krakowskiego, za czynszem rocznym 6 grzywien [2]). Słusznie domyśla się Dr Tomkowicz, że już sam Haller jako drukarz, musiał mieć ów młyn papierniany w dzierżawie. Jakoż rzeczywiście pomiędzy znakami wodnemi, widocznemi na drukach Hallerowskich, podaje Lelewel [3]) także filigran przedstawiający krzyż podwójny, godło klasztoru XX. Duchaków. Filigran ten pojawia się już w r. 1496 w księgach sądu ziemskiego krakowskiego i odtąd znajdujemy go na papierze przez cały wiek XVI w różnych odmianach, najprzód bez tarczy, potem w tarczy nakrytej koroną, potem znowu w obręczy z koroną lub bez korony.

Drugą z kolei co do czasu papiernią w okolicy Krakowa, będzie zapewne papiernia klasztoru Cystersów w Mogile. Najdawniejszy znak wodny tej papierni, jaki znamy, pochodzi z kroniki klasztoru tego, spisanej przez brata Mikołaja z Krakowa w latach 1504 i 1505. Wyobraża on w tarczy herb Odrowąż, godło założycieli i dziedziców klasztoru, z poza tarczy zaś wystaje pastorał. Herb Odrowąż jako filigran papierni mogilskiej, występuje w różnych odmianach w pierwszej połowie XVI wieku, raz luźno bez tarczy, drugi raz w tarczy i obręczy, to znowu w tarczy nad którą wysoki krzyż się wznosi. Od połowy XVI wieku miejsce Odrowąża na filigranach papierni mogilskiej zajmują herby każdorazowych opatów. Więc naprzód Łabędź, herb opata Andrzeja Dunina Spota (1547—1559), potem Habdank herb opata Marcina Białobrzeskiego (1559—1586), wreszcie Grzymała herb opata Wawrzyńca Goślickiego (1586—1601). W r. 1581, zatem za opactwa Marcina Białobrzeskiego, był papiernikiem w Mogile Grzegorz Hamerschmidt [1]). Papiernia mogilska przynosiła rocznego dochodu 10 grzywien gotówką i oddawała klasztorowi nadto 4 ryzy papieru [2]). W życiorysach opatów mogilskich podaje Hoszowski pod opatem Pawłem Piaseckim (1624—1649), iż takowy przyczynił się do uporządkowania i ustalenia papierni w Mogile, która podówczas z budowlami obszernemi i przyrządami na wielki rozmiar, żadnemu podobnego rodzaju zakładowi zagranicznemu nie ustępowała. Wyroby tej papierni były tak dobre, iż je ztamtąd za granicę w wielkich partyach wywożono [3]).

Do samego początku XVI wieku odnieść jeszcze należy dwie papiernie Bonarów, jednę na Bonarce za Podgórzem, na południe od Krakowa, drugą w ich majątku Balicach [4]). Papier z tych papierni nosi jako filigran herb Bonarów, lilię podwójną, taką jak nasza Gozdawa, a to w różnych odmianach, bądź luźną bez tarczy, bądź w tarczy, wielkiej lub małej, z koroną lub bez korony; na

[1]) Rauter l. c. tab. 8 NN. 56, 52,

[2]) Dr Stanisław Tomkowicz: *Szpital św. Ducha.* Kraków 1892, str. 32, 72.

[3]) Lelewel: *Bibliograficznych ksiąg dwoje.* Tom II, Wilno 1826, tab. XVIII.

[1]) *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa.* Kraków, 1885. Tom I, zeszyt 2, str. 827.

[2]) W wiekach średnich papier był stosunkowo drogim towarem. W rachunkach skarbowych króla Władysława Jagiełły z r. 1393 podana jest cena libry papieru na 3 gr. co obliczone na naszą dzisiejszą monetę, odpowiada cenie około 60 kr. w złocie.

[3]) *Monografia Opactwa Cystersów we wsi Mogile.* Kraków, 1867, str. 85, 115.

[4]) Popiel: *Czynności artystyczne na dworze Zygmunta I.* Sprawozdania Komisyi do badania historyi sztuki w Polsce. Kraków 1879, tom I, str. 25.

niektórych filigranach zamieszczone poniżej tarczy litery I H. Po raz pierwszy występuje ta lilia Bonarów na drukach Hochfedera z r. 1503, a papier z tym filigranem przychodzi jeszcze w r. 1590.

W okolicy Krakowa obfitującej w drobne rzeki, które się bardzo dla młynów wogóle i dla młynów papiernianych nadają, występuje jeszcze papiernia w Krzeszowicach. Wieś ta należała podówczas do znakomitego rodu Tenczyńskich herbu Topór, więc też papiernia krzeszowicka tegoż herbu używa, jako filigranu na papierze swego wyrobu. Najwcześniejszy ślad istnienia tej papierni znajdujemy na papierach z r. 1539, istnieje zaś papiernia ta głęboko jeszcze w wiek XVII, zmieniając wielokrotnie formę swego filigranu. Przedstawia on mianowicie raz topór goły bez tarczy, drugi raz topór z półksiężycem u góry, również bez tarczy, topór w tarczy zwyczajnej, lub w tarczy ozdobnej, lub w pierścieniu z perełkową obwódką, z koroną nad tarczą lub bez korony, aż wreszcie przybiera orła jednogłowego nad tarczą. Pod r. 1581 spotykamy Wawrzyńca Linczowskiego papiernikiem w Krzeszowicach [1]).

Musiało jednak istnieć w okolicy Krakowa jeszcze więcej papierni, skoro liczba towarzyszy papierniczych w r. 1557 wynosiła 20. Podajemy tu ich imiona dla interesu, jaki budzi szczegół, z jakich narodowości rekrutowali się papiernicy nasi w XVI wieku. Są oni: Jerzy Gebfart, Błażej Raschick, Benedykt Lyszinger, Melchior Berscz, Stanisław Behm, Wojciech Ławecki, Augustyn Nickesz, Jerzy Schynder, Paweł Szyber, Maciej Scieszko, Jan Schainborn, Andrzej Trepkowski, Kasper Arleth, Wawrzyniec Kalina, Andrzej Myller, Janek Pisarz, Stanisław Morawszowicz, Stanisław Roman, Marcin Trunta i Błażej Gamrath [2]). Znaczny procent między tymi towarzyszami stanowią towarzysze narodowości polskiej, a i z tych, którzy niemieckie noszą nazwiska, nie wszystkich należy uważać za cudzoziemców; wszakże podówczas przeważna część mieszczan krakowskich używała nazwisk niemieckich.

Ta znaczna liczba towarzyszy papierniczych cechu krakowskiego, a wspomnieliśmy już poprzednio, że cech papierników krakowskich składał się z papierników, mających swe młyny w promieniu czteromilowym naokoło Krakowa, świadczy dostatecznie o bardzo znacznym wzroście papiernictwa polskiego już w pierwszej połowie XVI wieku. Fakt ten nie pozostał bez wpływu na papierników zagranicznych, skoro ci snać bojąc się wzrostu konkurencyi, nie chcieli towarzyszy papierniczych krakowskich przyjmować do siebie na naukę. Mamy o tem wiadomość z aktu plenipotencyi, wystawionej w r. 1581 przez Wawrzyńca Linczowskiego, papiernika z Krzeszowic i Grzegorza Hamerschmidta, papiernika z Mogiły, imieniem całego krakowskiego cechu papierników, na osobę Michała Triera, towarzysza papierniczego, do zbadania przyczyn, dla których papiernicy zagraniczni towarzyszy, którzy u mistrzów krakowskich sztuki swej papierniczej się wyuczyli, do rzemiosła przyjmować nie chcą [1]).

Z późniejszych znaków wodnych XVI wieku, niektóre infułą i pastorałem lub krzyżem arcybiskupim dodanym do tarczy herbowej, wskazują na papiernie biskupie lub arcybiskupie, lub też klasztorne, tych mianowicie klasztorów, których opaci mieli prawo używania infuły. Tak zaraz w r. 1550 spotykamy filigrany z herbami Odrowążem i Ogończykiem, przystrojone infułami, w r. 1566 herb Radwan w tarczy z krzyżem arcybiskupim, wskazujący Jakuba Uchańskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego (1562—1581), w r. 1579 herb Jastrzembiec w tarczy z infułą i pastorałem, należący Piotrowi Myszkowskiemu, biskupowi krakowskiemu (1577—1591), w r. 1576 herb Junoszę w ozdobnej tarczy, z pastorałem i infułą, znamionujący Stanisława Karnkowskiego, biskupa kujawskiego (—1581), wreszcie w początkach XVII wieku herb Nałęcz w tarczy ozdobnej z infułą, pastorałem i krzyżem arcybiskupim, należący do Wawrzyńca Gębickiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego (1615—1624).

Papiernia kapituły katedralnej krakowskiej, nosząca w filigranie trzy korony, wydaje papier własnego wyrobu już w r. 1553.

Z herbów szlacheckich, występujących na filigranach w tarczach herbowych bądź pojedynczych, bądź ozdobnych, z koroną lub bez korony, a ku schyłkowi XVI wieku w tarczach bardzo ozdobnych, nakrytych hełmem z pióropuszem i klejnotem, i otoczonych labrami, zjawia się herb Nałęcz już w r. 1514, Warnia w r. 1539, Topór krzeszowicki wyżej wspomniany w r. 1539, Lewart, godło papierni Firlejów w Dąbrowicy w r. 1548, Doliwa w r. 1549, Znin w r. 1554, Ostoja przewiązana w r. 1559, Kozioł Scharfenbergowski, dowodzący, że Scharfenberg posiadał lub dzierżawił jakąś papiernię w okolicy Krakowa, w r. 1561, Jelita w r. 1563, Jastrzembiec w r. 1565, Wadwicz w r. 1566, Nowina w r. 1567, Rawicz w r. 1572, Łodzia w r. 1575, Glaubicz w r. 1577, Tępa podkowa w r. 1586,

[1]) *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa.* Tom I, zesz. 2, str. 827.

[2]) *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa.* Tom I, zesz. 1, str. 595.

[1]) *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa.* Tom I, zesz. 2, str. 827.

Lubicz w r 1587, Przeginia w r. 1589, Leliwa i Trąby Radziwiłłowskie w r. 1591, Połukozic i Łabędź w r. 1592, Ślepowron w r. 1596, wreszcie Prus I-szy w r. 1599. W r. 1542 pojawia się filigran wyobrażający dwa klucze ukośnie w krzyż złożone, nad niemi orzeł rozpięty jednogłowy. Może to herb miasta Poznania. Najwcześniejsza odmiana tego typu ma jeszcze ponad kluczami, a poniżej orła herb Łodzię. Zaś w r. 1588 pojawia się znowu filigran z herbem składanym, przedstawiający w tarczy czteropolowej herby: Poraj, Łodzię, Jastrzembca i Nałęcza, oraz litery S C A G.

Wiadomości tu powyż zamieszczone, dotyczące rozwoju papiernictwa u nas w wieku XVI, nie są bynajmniej wyczerpujące. Wspomniałem już wyżej, iż nie zajmowałem się zbieraniem filigranów z wieku XVI systematycznie, i tylko gdy mi się przypadkowo rękopis lub dokument jaki z XVI wieku pod rękę nawinął, a znak wodny zdawał się mieć interes dla papiernictwa w dawnej Polsce, notowałem takowy. Mimo to sądzę, że i ten fragmentaryczny materyał może być bardzo pożądaną skazówką dla tych, którzyby się historyą papiernictwa w dawnej Polsce zająć pragnęli.

U nas pierwszy Lelewel zwrócił baczną uwagę na filigrany polskie średniowieczne. W dziele swem *Bibliograficznych ksiąg dwoje* [1]), zamieścił dwie tablice z wizerunkami filigranów. Pierwsza tablica (T. XVII) obejmuje 69 filigranów, wynotowanych z rękopisów, z których najstarsze z r. 1375, najpóźniejsze z r. 1480 pochodzą; druga (T. XVIII) obejmuje 67 filigranów wynotowanych z druków Jana Hallera, Floryana Unglera, Hieronyma Vietora, M. Scharfenberga, oraz rękopisów z XVI wieku. Liczba ogłoszonych w ten sposób przez Lelewela znaków z XIV, XV i XVI wieku wynosi zatem zaledwie 136 i nie przedstawia nawet dwudziestej części filigranów, jakie w rękopisach i drukach z tych trzech wieków w naszych archiwach i bibliotekach przechowanych, wynotować się dają. Chociaż tablice Lelewelowskie dają dostateczne wyobrażenie o filigranach wieków średnich, to jednak przy szczegółowych badaniach okazują się one wielce niedostateczne, raz dlatego, iż brak im wielu typów i jeszcze większej liczby odmian, a powtóre, że Lelewel podał znaki w bardzo zmniejszonym formacie.

Wiadomo, że każda papiernia używała swego osobnego filigranu, któryto filigran typowy występuje w kilku, kilkunastu lub kilkudziesięciu odmianach, w miarę tego, jak długo istniała papiernia. Każde bowiem sito przeznaczone do czerpania masy papierowej dla wytworzenie arkusza, opatrzone było filigranem papierni, a że takie sito nie trwało dłużej nad lat parę i trzeba było co kilka lat przystępować do robienia nowych sit, a na nich nowych filigranów, przeto chociaż starano się, aby zachować główny typ filigranu papierni, przecież pojedyncze filigrany porównane z sobą, wykazują z biegiem czasu pewne różnice. Różnice te nieraz są nawet znaczne, jeśli do typowego filigranu dołączono dodatki w formie pierścieni, krzyżów, gwiazd, kwiatów i t. d., często jednak różnice te są tak drobne, iż polegają jedynie w różnicy wielkości filigranu, wynoszącej zaledwo kilka milimetrów. Otóż takiej drobnej różnicy, decydującej jednak o dacie papieru i rękopisu, filigran przedstawiony w zmniejszonym formacie, uwydatnić nie może.

Po Lelewelu żaden już więcej z uczonych naszych badaczy nie zabrał się do filigranów, chociaż nie brakło badaczy wieków średnich u nas, którzy z wielkim mozołem zmuszeni byli oznaczać czas powstania różnych rękopisów, na zasadzie porównania pisma jedynie. Tymczasem wiadomo, iż opierając się jedynie na porównaniu pisma, można się z łatwością pomylić nawet o lat kilkadziesiąt. Żyją przecież równocześnie i starzy i młodzi pisarze; starzy pisarze piszą takiem pismem, jakiego się przed kilkudziesięciu laty nauczyli, a więc pismem dawniejszem, podczas gdy młodzi pisarze piszą już pismem nowszem. Najciekawsze w tej mierze zjawisko przedstawia początek XVI wieku, kiedy starsi pisarze piszą jeszcze gotyką z XV wieku, podczas gdy równocześnie występujący młodsi używają już pięknej kursywy. Jak dalece można się omylić, sądząc o wieku rękopisu jedynie na podstawie charakteru pisma, dostarcza nam przekonywującego przykładu Jan Wincenty Bandtkie, który posiadając jeden z najcenniejszych rękopisów statutu wiślickiego (B. IV), odniósł go z charakteru pisma sądząc, do wieku XIV, podczas gdy znaki wodne papieru, do tegoż rękopisu użytego, wskazują rok dopiero 1478. Jeśli zatem taki uczony jak Bandtkie, który sporą liczbę rękopisów miał w swoim ręku, mógł się o sto lat prawie pomylić, opierając się jedynie na charakterze pisma, to czegóż można żądać i spodziewać się od badaczy, mniej od Bandtkiego z pismem średniowiecznem obytych. Tymczasem zapomocą znaku wodnego można nawet na rok pewnie datę oznaczyć.

W r. 1866 ogłosił Wojciech Rauter w czasopiśmie szląskiem *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift* 170 przeszło znaków wodnych z XIV, XV i pierwszej połowy XVI wieku, zaczerpanych z rę-

[1]) Tom II, Wilno 1826.

kopisów, przechowanych w Archiwum państwowem wrocławskiem. Jakkolwiek znaki te, jak to już na pierwszy rzut oka dostrzedz można, nie są z należytą starannością i ścisłością, a nieraz nawet z zatraceniem właściwego charakteru przerysowane, a znaczna część ich podana w zmniejszonym formacie, mogą one przecież oddać usługę przy oznaczeniu czasu powstania niedatowanych rękopisów średniowiecznych. Wiele z tych znaków znajdzie się u mnie w niniejszej publikacyi, w rysunku poprawniejszym, zaczerpanych z innych rękopisów.

W najnowszej wreszcie publikacyi p. Lichaczewa, wydanej świeżo w Petersburgu, a poświęconej historyi papiernictwa i filigranów, przeznaczonych jest kilka tablic przedstawieniu filigranów z papierów polskich.

A teraz wytłumaczyć mi się jeszcze wypada z systemu, jakiego użyłem do ułożenia atlasu znaków wodnych. Jest systemów dwa: jeden chronologiczny, drugi przedmiotowy; ten drugi może być znowu dwojaki, albo filigrany idą wedle porządku abecadła: Anioł, brama forteczna, cap, dzwon, gwiazda, hełm i t. d., albo grupują się wedle powinowactwa przedmiotu, w jednej grupie razem zwierzęta, w drugiej rośliny, w innej naczynia i narzędzia i t. d.

System chronologiczny odpowiada najbardziej wymaganiom naukowym, jest atoli najmniej praktyczny. W systemie tym bowiem ze względu, że niektóre papiernie istnieją po kilkadziesiąt lat, używając przez cały czas istnienia swego filigranu tegoż samego typu, a tylko różnych odmian, przeto różne odmiany tegoż samego typu rozrzucone będą pod różnemi latami. Że zaś odmiany tego samego typu nieraz tak małe między sobą wykazują różnice, że tylko zestawienie odmian tych obok siebie dozwala oku rozpoznać zachodzącą między niemi różnicę, to przy rozrzuceniu tych odmian po różnych miejscach, trafne znalezienie poszukiwanej odmiany może być wielce utrudnione, a nawet łatwo spowodować może myłkę.

Lelewel użył przy ogłoszeniu swoich filigranów systemu chronologicznego; lecz, że zamieścił wszystkie filigrany na jednej tablicy, którą całą odrazu okiem przejrzyć można, to wada systemu nie daje się u niego uczuć; ale w naszym atlasie, który obejmuje 76 tablic, taki filigran n. p. jak dzwon, którego najdawniejsza odmiana zjawia się w r. 1361, a ostatnia dopiero w r. 1400, byłby rozrzucony po wszystkich 76 tablicach, z niezmierną mitręgą czasu dla szukającego.

Drugi system, mianowicie system układu przedmiotowego, jest przeto o wiele praktyczniejszy, a zatem lepszy. Ale i w tym systemie porządek abecadłowy użyty n. p. w nowszych czasach przez C. M. Briqueta [1]), ma swoje ujemne strony. Raz, że nazwy pojedynczych przedmiotów w różnych językach od różnych początkowych liter się zaczynają, jak n. p. koń w polskim zbiorze filigranów przypadłby pod literę *k*, we francuskim cheval pod *c*, w niemieckim das Pferd pod *p*, tak że filigran jeden i tensam znalazłby się w innem miejscu w zbiorze filigranów francuskim, w innem w zbiorze polskim, a znowu w innem w zbiorze niemieckim; gdy tymczasem kosmopolityczny charakter filigranów wymaga, iżby system był jednostajny bez względu na różnice językowe. Powtóre znajdują się przedmioty, które mają kilka nazw synonimicznych, pod jakąż z nich zamieścić filigran; inne znowu przedmioty używane w wiekach średnich, dziś nam są zupełnie ani z nazwiska, ani z przeznaczenia swego nieznane; pod jakąż nazwą takie przedmioty zamieścić i gdzie ich badacz szukać będzie.

Najpraktyczniejszym dla poszukiwaczy okazuje się zatem ten system przedmiotowy, gdzie filigrany ułożone są z uwzględnieniem powinowactwa, jakie między niemi zachodzi. W tym systemie przeto osobny dział stanowić będą zwierzęta, osobny rośliny, osobny rzeczy, a w każdym z tych działów znowu powinowactwo przedmiotu oznaczy, który filigran obok którego stanie.

Tego systemu trzymałem się przy układaniu mego atlasu, dając w dziale pierwszym, przeznaczonym dla zwierząt, naczelne miejsce dla filigranów wyobrażających głowę wołu, któryto filigran w różnych typach i odmianach liczbą swą przez całe wieki średnie o wiele wszystkie inne filigrany prześciga. W naszym zbiorze zajmują głowy wołu tablic 18, znaków 177. Potem idą głowy ośle, jelenie, koziorożców, jednorożców, koniorożców, głoworożców, lwów, pobrzusia tychże zwierząt i całe zwierzęta, jak woły, konie, psy, capy, wielbłądy, dalej potwory, jak gryfy, smoki, syreny i inne, członki ciała ludzkiego, jak ręce i głowy, zwłaszcza głowy murzyńskie, wreszcie płazy i ptaki.

Dział przeznaczony roślinom zawiera owoce, liście i kwiaty, a więc melony, śliwki, gruszki, wiśnie, granaty, żołędzie, liście, lilie i inne kwiaty.

Dział wreszcie ostatni, najliczniejszy, przeznaczony dla różnych innych przedmiotów, objął: litery abecadła, dalej broń, a więc miecze, topory, siekiery, kusze, łuki, tarcze, hełmy, rękawice zbrojowe, następnie różne narzędzia, jak obcęgi, klucze, klekotki, wagi, ciężarki, widły, nożyce, kosy, na-

[1]) *Papiers et filigranes des archives de Gênes 1154 à 1700.* Genève 1888.

czynia, trąby myśliwskie, dzwony, pagórki potrójne, krzyże i pastorały, wreszcie gwiazdy, księżyce i pierścienie, a na końcu baszty forteczne.

Każdy filigran oznaczony jest w atlasie numerem porządkowym, oraz datą. Numer porządkowy odnosi się do wykazu filigranów, gdzie czytelnik znajdzie podane rękopisy, w których ów filigran przychodzi, datę tych rękopisów pewną lub domniemaną, miejsce gdzie rękopis powstał, jeśli takowe w rękopisie wyraźnie jest podane [1]), oraz miejsce, gdzie rękopis jest przechowany [2]).

Co do dat położonych przy filigranach i rękopisach wyjaśniam, że jeśli rękopis jest datowany, natenczas kładę odnośny rok bez klamer. Jeśli jednak rękopis nie jest datowany, to mogą zajść dwie ewentualności: albo rękopis wykazuje takie znaki wodne, których daty z innych datowanych rękopisów są znane, w takim razie kładę rok wedle filigranów datowanych oznaczony i ujmuję go w klamry, n. p. [1375], na znak, iż rok ten nie jest pewny, lecz tylko domniemany; albo wreszcie filigrany rękopisu nie znajdują się w innych rękopisach z datą ściśle oznaczoną, lub znajdują się tylko w rękopisach o domniemanej dacie, w takim razie już nie kładę roku, ale oznaczam wiek i dziesiątkę lat, na którą ów filigran sądząc z daty pokrewnych filigranów przypada. I tak położona przy niedatowanym filigranie data XIV^{5}, oznacza okres między r. 1341 a 1350; XIV^{6}, okres między r. 1351 a 1360; XIV^{10}, okres między r. 1391 a 1400; XIV$^{7}/_{8}$ okres między r. 1361 a 1380.

Ostrzedz muszę, że nietylko daty domniemane, ale nawet daty pewne, zaczerpane wprost z rękopisów, mogą się okazać błędnemi. Wykażę to na przykładach. Rękopis N. 658 Biblioteki Jagiellońskiej krakowskiej, uchodzi jako rękopis pochodzący z r. 1372. Data ta znajduje się wypisana w samym rękopiśmie. Tak go też zaznaczył Dr Wisłocki w swoim wielce pożytecznym Katalogu rękopisów tejże Biblioteki. Rękopis obejmuje 9 filigranów. Kiedy się zabrałem do zbierania filigranów i rękopis ten przejrzałem, wynotowałem sobie wszystkie filigrany i oznaczyłem im rok 1372 jako datę pewną. Później gdy wiele rękopisów przejrzałem, pokazało się, że dwa z tych filigranów, które znalazłem w rękopisie N. 658, znajdują się i w innych rękopisach datowanych, ale dopiero pod r. 1393 i 1395. Okoliczność ta zwróciła moją uwagę; począłem przeto badać rękopis N. 658 szczegółowo i pokazało się, że papier rękopisu nosi rzeczywiście cechy papieru z końca XIV wieku, to znaczy, iż druty sita są i cieńsze i gęstsze, jak na papierach z wcześniejszych lat XIV wieku i pismo może być odniesione do końca wieku XIV, że przeto rękopis N. 658 nie pochodzi z r. 1372, lecz jest tylko dokonaną około r. 1393 lub 1395 kopią oryginalnego rękopisu, pochodzącego z r. 1372. Wskutek tego musiałem datę wszystkich filigranów wynotowanych z rękopisu N. 658 sprostować na rok [1393/5].

W rękopisie znowu N. 438 tejże Biblioteki, znalazłem sześć filigranów wskazujących domniemalnie rok 1394, a pomiędzy niemi jeden taki filigran, którego kilka odmian znalazłem tylko w rękopisach pisanych między r. 1361 a 1370. Dokładne zbadanie kartek papieru, na których ów dawniejszy filigran występuje, wykazało, iż pisarz piszący około r. 1394, użył do swego rękopisu obok papieru z r. [1394] także kilku kart niezapisanych z rękopisu o 30 lat dawniejszego, które oprawione pomiędzy papier późniejszy, mogły łatwo spowodować fałszywe oznaczenie znaku wodnego.

Z tych przykładów nie trudno nabrać przekonania, że nawet wielka ostrożność nie zdoła ustrzedz przed myłkami; mam więc nadzieję, że mi możebne myłki przebaczone zostaną.

Skrócenia, jakich w wykazie filigranów używałem dla oznaczenia miejsca, gdzie rękopis jest przechowany, tak rozwiązywać należy:

BJK. = Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, zawierająca około 220 rękopisów papierowych z wieku XIV;

AkK. = Archiwum krajowe akt ziemskich i grodzkich w Krakowie, obejmujące z końca XIV wieku najdawniejszą księgę sądów ziemskich krakowskich, oraz takąż księgę Prawa Wyższego magdeburskiego na zamku krakowskim;

AmK. = Archiwum akt dawnych miasta Krakowa, posiadające z XIV wieku liczne rejestra miast Krakowa i Kazimirza, oraz księgi radzieckie i ławnicze, pierwsze już od r. 1362;

AgW. = Archiwum główne w Warszawie, w którem przeglądałem księgi tak zwane skarbowe i assessorskie, poczynające się rokiem 1385;

AdW. = Archiwum dawne w Warszawie, dziś podobno do Archiwum głównego wcielone, w którem przeglądałem księgi ziemskie łęczyckie, brzeskie, orłowskie i t. p. z końca XIV wieku;

ApP. = Archiwum państwowe w Poznaniu, posiadające z końca XIV wieku księgi sądowe poznańską, kościańską i pyzdrską; wreszcie

---

[1]) Miejsce gdzie rękopis spisany został, podajemy przy odnośnym rękopisie w nawiasie; nie czynimy tego tylko przy księgach sądowych i rejestrach, gdyż te księgi i rejestra już same wskazują, gdzie spisane zostały.

[2]) Tylko przy paru filigranach przerysowanych jeszcze przed dwudziestu kilku laty, nie mogliśmy tego uczynić, z powodu zatracenia notatki.

AmWr. = Archiwum miasta Wrocławia, posiadające księgi sięgające wstecz r. 1345.

Dla łatwiejszego odszukania filigranu w atlasie, dołączam przy końcu szczegółowy indeks przedmiotów, przedstawionych we filigranach.

Wykaz znaków wodnych.

I.

1. Głowy wołu.

I[1]). 1. Głowa wołu bez oczu, przodem zwrócona. Ks. ziems. krakow. 1 z r. 1388. AkK.

2. Takaż głowa wołu z naznaczonym pyskiem. Ks. skarbowa 1 z r. 1385. AgW.

3. Takaż głowa wołu z naznaczonym pyskiem. Rpis N. 438 II z w. XIV[10]. BJK.

4. Takaż głowa wołu z dwoma oczami. Ks. m. Wrocławia 639 z r. 1393. AmWr.

5. Takaż głowa wołu. Ks. ziems. krak. z r. 1398. AkK.

6. Takaż głowa wołu. Rpis N. 1576 I z r. [1392]. BJK.

7. Takaż głowa wołu. Rpis N. 1576 V z r. 1394. BJK.

8. Takaż głowa wołu. Rpis N. 321 z r. [1383]. BJK.

9. Takaż głowa wołu. Rpisy N. 2035 z r. 1383, N. 1323 (Praga) z r. 1390, N. 321 z r. [1383]. oraz NN. 634 i 1183 z w. XIV[9]. BJK.

10. Takaż głowa wołu. Ks. ziems. krak. 1 z r. 1394. AkK.

11. Takaż głowa wołu. Rpis N. 438 II z wieku XIV[10]. BJK.

12. Takaż głowa wołu. Rpis N. 686 IV z wieku XIV[10]. BJK.

13. Takaż głowa wołu. Rpis N. 1183 z w. XIV[9]. BJK.

II. 14. Takaż głowa wołu z pierścieniem nad pyskiem. Rpisy N. 634 z w. XIV[9] i N. 438 II z w. XIV[10]. BJK.

15. Takaż głowa wołu z małym pierścieniem nad pyskiem. Rpis N. 1328 I z r. [1390]. BJK.

16. Głowa wołu z oczami i grzywką podwójną między rogami. Ks. skarb. 8 z r. 1393. AgW.

17. Takaż głowa wołu jak N. 16, jeno że między rogami grzywka potrójna. Ks. ziems. krak. 1 z r. 1388 i 1389, AkK. ks. ziems. poznań. I z r. 1389. ApP. i rkpis N. 1323 z r. 1389. BJK.

18. Takaż głowa wołu z grzywką potrójną. Rpisy N. 562 z r. 1387, N. 602 I z r. [1383], oraz N. 1282 I z tegoż mniej więcej czasu. BJK.

19. Takaż głowa wołu z grzywką potrójną. Rpis N. 634 z w. XIV[9]. BJK.

20. Takaż głowa wołu z grzywką potrójną. Rpisy N. 562 z r. 1387 i N. 438 II z wieku XIV[10]. BJK.

21. Głowa wołu. Rpis N. 1571 II z r. 1392. BJK.

22. Takaż głowa wołu. Ks. ziems. pyzdrska z r. 1399. ApP.

23. Takaż głowa wołu. Rpis N. 1331 z w. XIV[10]. BJK.

24. Głowa wołu z oczyma i nosem odznaczonym. Ks. skarb. 8 z r. 1395. AgW. i ks. ziems. łęczyc. 4 z r. 1397. AdW.

25. Takaż głowa wołu z oczami i nosem; filigran punktowany. Rpisy NN. 635, 686 II i 744 I z w. XIV[7]. BJK.

III. 26. Takaż głowa wołu z oczyma i nosem; filigran bardzo niewyraźny. Rpis N. 367 II z w. XIV[10]. BJK.

27, 28. Głowa wołu z oczyma. Rpis N. 604 (Praga) z w. XIV[9]. BJK.

29, 30. Głowa wołu z oczyma i zwieszonemi uszami. Rpis N. 551 z r. 1388. BJK.

31. Głowa wołu z naznaczonemi oczyma, nosem i grzywką podwójną między rogami. Rpis N. 665 I z w. XIV[10]. BJK.

32. Takaż głowa wołu z naznaczonemi oczyma, nosem i grzywką potrójną. Rpis 753 I z r. [1360/1]. BJK.

33. Takaż głowa wołu z naznaczonemi oczyma, nosem i grzywką poczwórną. Rpisy N. 753 I z r. [1360/1] i N. 798 I z w. XIV[7]. BJK.

34. Takaż głowa wołu z naznaczonemi oczyma, nosem i grzywką poczwórną. Rpis N. 753 I z r. [1360/1]. BJK.

2. Głowy wołu z krzyżem pomiędzy rogami.

IV. 35. Głowa wołu; pomiędzy rogami krzyż wysoki. Ks. ziems. poznań. 1 z r. 1389. ApP.

36. Takaż głowa wołu z krzyżem między rogami. Rpis N. 564 z w. XIV[10]. BJK.

37. Takaż głowa wołu z krzyżem między rogami. Rpisy N. 1576 V z r. 1394 i N. 773 z tegoż zapewne czasu. BJK.

38. Głowa wołu z krzyżem między rogami; nozdrza oznaczone koluszkami. Rpisy N. 2351 (Praga) z r. 1396, N. 699 (Praga) z r. 1399, oraz N. 2334 z tegoż zapewne czasu. BJK.

39. Takaż głowa wołu z krzyżem i nozdrzami. Rpis N. 2334 z r. [1396/9]. BJK.

[1]) Liczby rzymskie położone na boku, oznaczają numera tablic.

40. Takaż głowa z krzyżem i nozdrzami. Rpisy N. 699 (Praga) z r. 1399, oraz NN. 1340, 1341, 1501 I i 2334 z tegoż zapewne czasu. BJK.
41. Takaż głowa wołu z krzyżem i nozdrzami. Rpisy N. 332 z r. [1397/8], oraz NN. 1340, 1341 i 1501 I i II z w. XIV[10]. BJK.
42. Takaż głowa wołu z krzyżem i nozdrzami. Ks. ziems. krak. z r. 1399. AkK.
43. Takaż głowa wołu z krzyżem i nozdrzami; filigran punktowany. Rpis N. 1341 z wieku XIV[10]. BJK.
44. Głowa wołu z krzyżem pomiędzy rogami; u pyska wisi pierścień. Ks. prawa magdebur. N. 1197 z r. 1397 i 1399. AkK.
45. Takaż głowa wołu z krzyżem i pierścieniem; filigran punktowany. Ks. skarb. 1 z r. 1396. AgW.

3. **Głowy wołu z gwiazdą sześciopromienną na pręcie pomiędzy rogami.**

V. 46. Głowa wołu bez oczów, pysk odznaczony; pomiędzy rogami na wysokim pręcie gwiazda sześciopromienna. Rpis N. 763 (Fryburg) z w. XIV[10]. BJK.
47. Takiż sam znak jak N. 46, jeno pysk nie jest naznaczony. Rpis N. 703 (Fryburg) z w. XIV[10]. BJK.
48. Takiż znak jak N. 47; filigran punktowany. Rpis N. 703 (Fryburg) z w. XIV[10]. BJK.
49. Głowa wołu bez oczów z naznaczonem czołem; pomiędzy rogami na pręcie ośmiopromienna gwiazda. Rpis N. 1339 z r. 1397. BJK. i ks. assessorska N. 350 z r. 1397. AgW.
50. Głowa wołu bez oczów z gwiazdą sześciopromienną na pręcie pomiędzy rogami. Rpis N. 453 z r. 1393. BJK.
51. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną pomiędzy rogami. Ks. skarbowa N. 2 z r. 1388. AgW.
52. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną. Rpis N. 621 I z r. 1390. BJK.
53. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną. Rpis N. 658 z r. [1393/5]. BJK.
54. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną. Ks. ziems. krak. z r. 1398. AkK.
55. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną; filigran bardzo niezgrabny. Ks. skarbowa 4 z r. 1394. AgW.
56. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną; pysk naznaczony. Rej. m. Kazimirza N. 968 z r. 1393, AmK. oraz rkpisy NN. 658, 773 i 1281 z tegoż zapewne czasu. BJK.

VI. 57. Głowa wołu z oczami i gwiazdą sześciopromienną na pręcie pomiędzy rogami. Rpis N. 1661 z r. 1390. BJK.
58. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną. Rpis N. 1321 z w. XIV[10]. BJK.
59. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rkpisy N. 1661 z r. 1390 i N. 1183 z tegoż zapewne czasu. BJK.
60. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 1661 z r. 1390. BJK.
61. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 1661 z r. 1390 i N. 1329 z tegoż zapewne czasu. BJK.
62. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rej. m. Kazimirza N. 1479 z r. 1391, Amk. i Rkpis N. 1329 z tegoż zapewne czasu. BJK.
63. Takaż głowa wołu z gwiazdą; w miejscu pyska kółeczko. Rpis N. 621 I z r. 1390. BJK.
64. Takaż głowa wołu z gwiazdą, jeno że w miejscu pyska półkółeczko. Rpis N. 1321 z w. XIV[10]. BJK.

VII. 65. Głowa wołu z oczami i gwiazdą sześciopromienną na pręcie pomiędzy rogami. Rpis N. 369 I z w. XIV[10]. BJK.
66. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną. Rej. m. Kazimirza z r. 1396, rej. m. Krakowa N. 2053 z r. 1396 i Scabinalia Cracov. 2566 z lat 1395 i 1396. AmK.
67. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Ks. skarbowa 3 z r. 1393. AgW.
68. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Ks. m. Wrocławia 640 z r. 1395. AmWr.
69. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 696 (Praga) z r. 1396. BJK.
70. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 550 I z w. XIV[10]. BJK.
71. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpisy N. 1259 (Praga) z r. 1396 i N. 1899 z tegoż zapewne czasu. BJK.
72. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 1699 z w. XIV[9]. BJK.

VIII. 73. Głowa wołu z oczami i gwiazdą sześciopromienną na pręcie pomiędzy rogami. Rpis N. 1352 (Prahatic) z r. 1392. BJK.
74. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną. Rpisy N. 1183 z wieku XIV[9] i N. 823 III z w. XIV[10]. BJK.
75. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rej. m. Kazimirza N. 131 z r. 1385. AmK. Rpis N. 326 II z w. XIV[10]. BJK.
76. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 736 II z r. [1395]. BJK.
77. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 718 I z w. XIV[9]. BJK.

78. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 366 z w. XIV[10]. BJK.
79. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpisy N. 188 z r. [1399], oraz NN. 1501 I, 1722 i 1743 z tegoż zapewne czasu. BJK.
80. Takaż głowa wołu z gwiazdą; ponad pyskiem pierścień. Ks. m. Wrocławia 637 z r. 1385. AmWr. Rpis N. 390 I z r. [1393]. BJK.
81. Takaż głowa wołu z gwiazdą; ponad pyskiem małe kółko. Ks. skarbowa 1 z r. 1388. AgW.

IX. 82. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną i grzywką podwójną między rogami. Rpis N. 711 II z w. XIV $^{9}/_{10}$ BJK.
83. Takaż głowa wołu z gwiazdą i grzywką oraz nadwerężonem uchem. Rpis N. 711 II z w. XIV $^{9}/_{10}$. BJK.
84. Takaż głowa wołu z gwiazdą i grzywką; ponad pyskiem półpierścień. Rpis N. 743 (Praga) z w. XIV[9]. BJK.
85. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną i grzywką potrójną. Rpis N. 711 II z w. XIV $^{9}/_{10}$. BJK.
86. Takaż głowa wołu z gwiazdą i grzywką potrójną. Rpisy NN. 634 i 1183 z w. XIV[9]. BJK.
87. Takaż głowa wołu z gwiazdą i grzywką potrójną. Ks. m. Wrocławia 649 z lat 1391, 1392, 1393 i 1399. AmWr.
88. Takaż głowa wołu z gwiazdą i grzywką potrójną. Rpis N. 711 II z w. XIV $^{9}/_{10}$.
89. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną; pysk modelowany. Rpisy NN. 1309 III i 1331 z samego końca w. XIV. BJK.

X. 90. Głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną na pręcie pomiędzy rogami. Rpisy N. 328 z r. 1397 i N. 332 z tegoż zapewne czasu. BJK.
91. Takiż sam znak jak N. 90, jeno że punktowany. Rpis N. 328 z r. 1397. BJK.
92. Takaż głowa wołu z gwiazdą sześciopropromienną. Rpis N. 391 z r. [1390]. BJK.
93. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Ks. wyższ. prawa magdeb. krak. z r. 1398. AkK.
94. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Ks. ziems. krak. z r. 1398. AkK.
95. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Ks. ziems. krak. z r. 1388. AkK.
96. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Ks. ziems. krak. z r. 1397. AkK.
97. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpisy NN. 699 (Praga) i 1495 z r. 1399, oraz NN. 188 i 1341 z tegoż zapewne czasu. BJK.
98. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpisy N. 1495 z r. 1399, oraz NN. 326 II, 1309 II i 1709 z tegoż zapewne czasu. BJK.

XI. 99. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 1576 VI z r. [1397]. BJK.
100. Takaż głowa wołu z gwiazdą; oczy połączone formując niby okulary. Rpis N. 1576 VI z r. [1397]. BJK.
101. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 699 (Praga) z r. 1399 i N. 1309 II z tegoż zapewne czasu. BJK.
102. Takaż głowa wołu z gwiazdą; ponad pyskiem półpierścień. Rpis N. 1465 z r. 1399.
103. Takaż głowa wołu z gwiazdą. Rpis N. 1309 II z r. [1399]. BJK.
104. Takaż głowa wołu z gwiazdą jak N. 103; filigran punktowany. Rpis N. 1576 VI z r. [1397]. BJK.
105. Głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną pomiędzy rogami; nozdrza odznaczone koluszkami. Rpisy NN. 1281 z r. [1393], 1710 z r. [1395], oraz 457 i 688 z w. XIV[10]. BJK.
106. Takaż głowa wołu z gwiazdą i nozdrzami. Rpis N. 688 z w. XIV[10]. BJK.
107. Takaż głowa wołu z gwiazdą i nozdrzami. Rpisy NN. 1281 z r. [1393], 1710 z r. [1395], oraz 457 i 688 z w. XIV[10]. BJK.
108. Takaż głowa wołu z gwiazdą i nozdrzami. Rejestra m. Kazimirza N. 1479 z r. 1395. AmK.

XII. 109. Głowa wołu z gwiazdą ośmiopromienną na pręcie pomiędzy rogami; czoło odznaczone. Ks. assessor. 350 z r. 1397. AgW.
110. Takaż głowa wołu z gwiazdą i czołem odznaczonem jak poprzednia. Rpisy NN. 1309 i 1339 z r. 1397 i N. 1309 I z tegoż zapewne czasu. BJK.
111. Głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną na pręcie między rogami; czoło odznaczone; oczy opatrzone brwiami sięgającemi do uszów. Rpis N. 404 IV (Kraków) z r. 1388. BJK.
112. Takiż znak jak N. 111, jeno że oczy połączone z sobą. Rpisy NN. 566 III i 703 (Fryburg) z w. XIV[10]. BJK.
113. Takaż głowa wołu z gwiazdą i oczyma z brwiami; nozdrza naznaczone. Ks. m. Wrocławia 638 z r. 1389. AmWr.
114. Takaż głowa wołu jak N. 113. Rejestra m. Kazimirza z r. 1390. AmK.
115. Takaż głowa wołu jak poprzednie. Rpisy

N. 2327 z r. 1390, oraz NN. 391 i 1570 III z tegoż zapewne czasu. BJK.

116. Takaż głowa wołu jak N. 115. Rpis N. 1398 z r. [1399] i N. 1633 z w. XIV[10]. BJK.

117. Takaż głowa wołu jak N. 115, jeno nozdrzy brak. Rpis N. 1570 I i II z w. XIV[10]. BJK.

118. Takaż głowa wołu jak poprzednia wraz z nozdrzami. Rpisy NN. 390 II i 1340 z w. XIV[10]. BJK.

119. Takaż głowa wołu jak poprzednie, z nozdrzami. Ks. ziems. poznań. I z r. 1399. ApP.

XIII. 120. Głowa wołu; pomiędzy rogami krzyż na pręcie, przyczepiony do rogów dwoma drutami, skrzyżowanemi w formie litery X; oczy połączone z sobą w kształcie okularów; nos odznaczony. Rpis N. 648 III z w. XIV[6]. BJK.

121. Takaż głowa wołu z odnaczonemi oczami i nosem, jeno między rogami miasto krzyża gwiazda sześciopromienna na pręcie. Rpis N. 2343 z r. [1364] i N. 749 I z tegoż zapewne czasu. BJK.

122. Znak takiż sam jak N. 120, jeno nieco wykrzywiony. Rpis N. 1734 z r. 1360. BJK.

123. Podobna głowa wołu z odznaczonemi oczyma i nosem; pomiędzy rogami gwiazda sześciopromienna na niskim pręciku. Rpis N. 752 z w. XIV[6]. BJK.

124. Głowa wołu z gwiazdą sześciopromienną na pręcie pomiędzy rogami; nos i brwi naznaczone, oczu brak. Rpis N. 665 I z w. XIV[10]. BJK.

125. Takiż sam znak jak N. 124, jeno że zamiast brwi oczy są naznaczone. Rpis N. 665 I z w. XIV[10]. BJK.

126. Głowa wołu bez uszu z gwiazdą sześciopromienną na pręcie wysokim pomiędzy rogami. Rpis N. 1379 z r. [1400]. BJK.

127. Takaż głowa wołu bez uszu z gwiazdą jak N. 126; filigran punktowany. Rpis N. 1709 z r. [1399]. BJK.

4. **Głowy wołu z półksiężycem wywróconym na pręcie pomiędzy rogami.**

128. Głowa wołu bez oczu; na pręcie pomiędzy rogami półksiężyc wywrócony barkiem do góry. Rpis N. 1618 z r. 1395. BJK.

129. Takiż znak jak N. 128, jeno że rogi półksiężyca nieco na zewnątrz odgięte. Rpisy NN. 1618 i 1234 (Krumnaw) z r. 1395. BJK.

5. **Głowy wołu z pierścieniem i gwiazdą sześciopromienną na pręcie pomiędzy rogami.**

XIV. 130. Głowa wołu; pomiędzy rogami pierścień, na nim pręt z gwiazdą sześciopromienną. Rpis N. 367 I z w. XIV[10]. BJK.

131. Takaż głowa wołu z pierścieniem i gwiazdą. Rpis N. 367 II z w. XIV[10]. BJK.

132, 133. Takaż głowa wołu z pierścieniem i gwiazdą. Rpis N. 367 I z w. XIV[10]. BJK.

134. Takaż głowa wołu z pierścieniem i gwiazdą. Ks. skarb. z r. 1394. AgW.

135. Takaż głowa wołu z pierścieniem i gwiazdą, jeno że pierścień prętem przecięty. Ks. m. Wrocławia 639 z r. 1390 i 640 z r. 1395. AmWr.

136. Takaż głowa wołu z pierścieniem przeciętym i gwiazdą. Rpis N. 1326 z r. 1394. BJK.

137. Takaż głowa wołu z pierścieniem przeciętym i gwiazdą. Rpis N. 1343 z r. 1396. BJK.

138. Takaż głowa wołu z pierścieniem przeciętym i gwiazdą. Rpis N. 1343 z r. 1396, podobna w rkpisach NN. 1218 i 2538 II z tegoż zapewne czasu. BJK.

139. Takaż głowa wołu z pierścieniem przeciętym i gwiazdą. Ks. ziems. kościań. T. I z r. 1398. ApP.

140. Takaż głowa wołu z pierścieniem przeciętym i gwiazdą. Rej. m. Kazimirza N. 968 z r. 1399 i ks. ziems. brzeska 2 z r. 1400. AdW.

XV. 141. Takaż głowa wołu z pierścieniem przeciętym i gwiazdą; w miejscu pyska półpierścień. Rpis N. 1326 z r. 1394. BJK.

142. Takaż głowa wołu z pierścieniem przeciętym i gwiazdą; nozdrza naznaczone. Ks. skarb. 7 z r. 1393. AgW.

143. Takaż głowa wołu z pierścieniem przeciętym i gwiazdą; nozdrza naznaczone pierścieniem. Ks. skarbowa 4 z r. 1394. AgW.

144. Takaż głowa wołu z pierścieniem przeciętym i gwiazdą, jeno że pierścień wysunięty w górę pod gwiazdę. Rpisy NN. 1288 VI i 1633 z w. XIV[10]. BJK.

145. Takaż głowa wołu z pierścieniem przeciętym i gwiazdą. Rpis N. 1262 z r. [1396]. BJK.

6. **Głowy wołu z pierścieniem pomiędzy rogami.**

146. Głowa wołu; pomiędzy rogami pierścień na grzywce. Ks. ziems. krak. z r. 1399. AkK.
147. Takaż głowa wołu z pierścieniem na grzywce. Ks. wyższ. prawa magdeb. krak. z r. 1397. AkK.
148. Takaż głowa wołu z pierścieniem. Ks. wyższ. prawa magdeb. krak. z r. 1399. AkK.
149. Takaż głowa wołu z pierścieniem na grzywce podwójnej. Ks. skarbowa 9 z r. 1397. AgW.
XVI. 150. Takaż głowa wołu z pierścieniem, ale pierścień wysoko ponad rogami. Ks. skarbowa 4 z r. 1393, AgW. i Rej. m. Kazimirza N. 968 z r. 1394. AmK.
151. Takaż głowa wołu z pierścieniem ponad rogami. Ks. skarbowa 4 z r. 1393. AgW. i Rej. m. Kazimirza z r. 1394. Amk.
152. Takaż głowa wołu z pierścieniem ponad rogami. Rpis N. 1336 z r. 1393. BJK.
153. Takaż głowa wołu z pierścieniem ponad rogami. Rpis N. 1336 z r. 1393. BJK.
154. Głowa wołu; na pręcie pomiędzy rogami u samego wierzchu pierścień. Ks. m. Wrocławia 639 z r. 1394. AmWr.
155. Takaż głowa wołu z pierścieniem na pręcie. Ks. skarbowa 1 z r. 1393. AgW. Rpis N. 2538 III z tegoż zapewne roku. BJK.
156. Takaż głowa wołu z pierścieniem na pręcie. Rej. m. Krakowa N. 2054 z r. 1391. AmK.
157. Takaż głowa wołu z pierścieniem na pręcie; pomiędzy rogami grzywka potrójna. Niewiadomy rękopis, zapewne z wieku XIV[10].
158. Takaż głowa wołu z pierścieniem na pręcie i grzywką potrójną. Ks. skarb. 9 z r. 1392, AgW. i ks. poznań. I z r. 1393. ApP.
159. Takaż głowa wołu z pierścieniem i grzywką potrójną. Rej. m. Krakowa N. 2053 z r. 1399. AmK.

7. **Głowy wołu z różą na pręcie między rogami.**

XVII. 160. Głowa wołu; pomiędzy rogami na wysokim pręcie róża sześciolistna. Rpis N. 658 z r. [1393/5]. BJK.
161. Takaż głowa wołu z różą na pręcie. Rpis N. 1309 I i II z r. 1397 i N. 613 I z w. XIV[10]. BJK.
162. Takaż głowa wołu z różą między rogami. Rpis N. 1259 z r. 1396. BJK. Rej. m. Krakowa N. 2053 z r. 1398. Amk.
163. Takaż głowa wołu z różą. Rpis N. 326 II z w. XIV[10]. BJK.
164. Takaż głowa wołu z różą. Rpisy N. 1479 z r. 1398, oraz N. 1501 III z tegoż czasu. BJK.
165. Takaż głowa wołu z różą. Rpis N. 1479 z r. 1398. BJK.
166. Takaż głowa wołu z różą. Rpis. N. 699 (Praga) z r. 1399. BJK.
167. Takaż głowa wołu z różą. Rpis N. 564 z w. XIV[10]. BJK.
168. Takaż głowa wołu z różą. Ks. ziems. kościań. I z r. 1400. ApP.
XVIII. 169. Takaż głowa wołu z różą. Ks. ziems. poznań. II z r. 1400. ApP.

8. **Głowy wołu z odznaczonemi oczami i nosem, i gwiazdą promienistą na pręcie między rogami.**

170. Głowa wołu z odznaczonemi oczami i nosem; pomiędzy rogami na pręcie gwiazda promienista o siedmiu promieniach i podstawce. Rpis N. 1661 z r. 1390 i N. 1496 z tegoż zapewne czasu. BJK.
171. Takaż głowa wołu z gwiazdą promienistą pomiędzy rogami. Rej. m. Krakowa N. 1851 z r. 1392. Amk.
172. Takaż głowa wołu z gwiazdą promienistą. Rpis N. 1234 (Krumnaw) z r. 1395 oraz NN. 1576 II i 1710 z tegoż zapewne czasu. BJK.
173. Głowa wołu z odznaczonemi oczami i nosem; pomiędzy rogami grzywka potrójna, nad nią pręt, na pręcie u góry gwiazda promienista o ośmiu promieniach. Rej. m. Krakowa N. 1851 z r. 1392, AmK. ks. skarb. 6 z r. 1393 i 356 z r. 1394, AgW. Scabin. Crac. N. 2566 z lat 1394 i 1395. AmK. i rkpis N. 453 z r. 1393. BJK.
174. Takaż głowa wołu z grzywką potrójną i gwiazdą promienistą. Ks. skarbowa 6 z r. 1393. AgW. i rkpis N. 453 z r. 1393. BJK.
175. Takaż głowa wołu z grzywką potrójną i gwiazdą promienistą. Rpisy N. 453 z r. 1393, N. 486 z r. [1395], oraz NN. 457, 1213 i 1225 z w. XIV[10]. BJK.
176. Takaż głowa wołu z gwiazdą promie-

nistą. Rpis N. 1356 (Praga) z r. 1395. BJK.

9. **Głowa wołu z kwiatem w pierścieniu pomiędzy rogami.**

XIX. 177. Głowa wołu z oczami i nosem ludzkim; pomiędzy rogami na pręcie kwiat siedmiolistny w pierścieniu. Rpis N. 1665 z w. XIV[10]. BJK.

10. **Ośle głowy z kwiatem w pierścieniu na pręcie pomiędzy uszami.**

178. Ośla głowa z dwoma oczyma; pomiędzy uszami pręt wysoki, na którego wierzchołku kwiat ośmiolistny w pierścieniu. Ks. ziems. poznań. I z r. 1397. ApP.
179. Takaż głowa ośla z kwiatem w pierścieniu. Rpis N. 328 z r. 1397 i N. 1576 VI z tegoż zapewne roku. BJK.
180. Takaż głowa ośla z kwiatem w pierścieniu, w którego środku małe kółeczko. Ks. ziems. poznań. I z r. 1399. ApP. Ks. m. Wrocławia 640 z r. 1399. AmWr.

11. **Głowy jelenie.**

181. Głowa jelenia z odznaczonemi oczyma, nosem i pyskiem; pomiędzy rogami gwiazda pojedyncza sześciopromienna wisi wolno w powietrzu. Rpis N. 662 z roku [1375]. BJK.
182. Głowa jelenia z odznaczonemi oczyma i nosem. Rpis N. 2083 z w. XIV[8]. BJK.
183. Takaż głowa jelenia; ponad pyskiem półpierścień wywrócony. Ks. skarbowa 1 z r. 1385. AgW. Rej. m. Kazimirza N. 2060 z r. 1388. Amk. Rkpis N. 712 I z r. [1385]. BJK. Rej. viceprocur. Niepolomicen. z r. 1389. Bibl. Pawlikowskich we Lwowie.
184. Takaż głowa jelenia z półpierścieniem ponad pyskiem. Ks. ziems. krak. 1 z r. 1388. AkK.
185. Takaż głowa jelenia z półpierścieniem ponad pyskiem. Rpis N. 1323 (Praga) z r. 1390, oraz NN. 1282 III i 1328 I z tegoż zapewne roku. BJK.
186. Takaż głowa jelenia z półpierścieniem ponad pyskiem. Rej. m. Krakowa N. 2054 z r. 1390. AmK.
187. Takaż głowa jelenia jednak bez półpierścienia. Ks. skarbowa I z r. 1386. AgW. rkpis N. 1323 z r. 1390. BJK.
188. Takaż głowa jelenia jak poprzednia. Ks. ziems. poznań. I z r. 1387. ApP.

12. **Głowy jelenie z gwiazdą sześciopromienną na pręcie pomiędzy rogami.**

XX. 189. Głowa jelenia bez oczów; pomiędzy rogami pręt wysoki, na jego szczycie gwiazda sześciopromienna. Rpis N. 1661 z r. 1390. BJK.
190. Takaż głowa jelenia z gwiazdą sześciopromienną, ale i z oczami. Rpisy NN. 621 I i II z r. 1390, oraz 712 II z w. XIV[9]. BJK.
191. Takaż głowa jelenia z gwiazdą sześciopromienną. Rpis N. 841 z r. [1389]. BJK.
192. Takaż głowa jelenia z gwiazdą. Rpis N. 841 z r. [1389]. BJK.
193. Takaż głowa jelenia z gwiazdą. Rpis N. 1661 z r. 1390. BJK.
194. Takaż głowa jelenia z gwiazdą. Rpis N. 743 (Praga) z w. XIV[9]. BJK.
195. Takaż głowa jelenia z gwiazdą; nad pyskiem półpierścień wywrócony. Rpis N. 757 II z r. 1379. BJK.
196. Takaż głowa jelenia z gwiazdą i półpierścieniem nad pyskiem. Rpis N. 743 (Praga) z w. XIV[9]; podobny znak Rpisy N. 621 I z r. 1390, oraz 1361 i 1571 I z tegoż zapewne czasu. BJK.

13. **Głowy jelenie z różą na pręcie pomiędzy rogami.**

197. Głowa jelenia bez oczu; pomiędzy rogami pręt, na którego wierzchołku róża pięciolistna. Ks. ziems. kościań. I z r. 1400. ApP.
198. Takaż głowa jelenia bez oczu z różą pięciolistną. Rpis N. 1262 z r. [1396] i N. 1671 z tegoż zapewne czasu. BJK.
199. Takaż głowa jelenia z różą pięciolistną, ale i z oczami. Rpis N. 1227 z r. 1398 i N. 1671 z tegoż zapewne czasu. BJK.

14. **Głowy koziorożców przodem zwrócone.**

XXI. 200. Głowa koziorożca wprost zwrócona, z rogami lukowato na boki wygiętemi. Akta ziems. łęczyckie 3 z r. 1392. AdW.
201. Takaż głowa koziorożca z odznaczonym nosem. Rpis N. 1243 z w. XIV[9]. BJK.

15. **Głowy koziorożców z gwiazdą między rogami na pręcie.**

202. Głowa koziorożca wprost zwrócona; rogi łukowato na boki wygięte; pomiędzy rogami pręt wysoki z gwiazdą sześciopromienną. Rpisy NN. 823 VI i 1422 I

z r. [1390], oraz NN. 634 i 1361 z tegoż mniej więcej czasu. BJK.

203. Takaż głowa koziorożca z gwiazdą sześciopromienną. Rpis N. 1652 z w. XIV[10]. BJK.

204. Takaż głowa koziorożca z gwiazdą sześciopromienną. Rpis N. 1661 z r. 1390, oraz NN. 378 i 823 VI z tegoż zapewne roku. BJK.

16. Głowa koziorożca z różą na pręcie pomiędzy rogami.

205. Głowa koziorożca przodem zwrócona z naznaczonym nosem; rogi łukowato na boki wygięte; pomiędzy rogami na wysokim pręcie róża ośmiolistna. Rpis N. 328 z r. 1397. BJK.

16. Pobrzusie jelenie.

206. Pobrzusie jelenie z dwoma przedniemi nogami, bokiem zwrócone. Rpisy NN. 1234 (Crumnaw), 1356 (Praga) i 1618 z r. 1395 oraz NN. 658, 736 II i 1340 z tegoż mniej więcej czasu. BJK.

207. Takież pobrzusie jelenie jak poprzednie, jeno nieco większe. Rpis N. 297 II z w. XIV[10]. BJK.

17. Głowy koziorożców bokiem zwrócone.

208. Głowa koziorożca z szyją, bokiem zwrócona; rogi wtył wygięte. Najdaw. ks. roczników krak. z r. 1381.

209. Takaż głowa koziorożca z szyją. Rpis N. 2035 z r. 1383 i N. 621 II z tegoż zapewne czasu. BJK.

XXII. 210. Takaż głowa koziorożca z szyją. Rpisy NN. 1422 III (Wssestar) i 2035 z r. 1383 oraz N. 602 I z tegoż zapewne roku. BJK.

18. Głowy koziorożców z pierścieniem.

211. Głowa koziorożca z szyją, bokiem zwrócona; z tyłu szyi pierścień. Rejestra m. Kazimirza N. 131 z r. 1385. AmK.

212. Takaż głowa koziorożca z pierścieniem. Rej. m. Kazimirza N. 131 z r. 1385. AmK.

19. Głowy jednorożców bokiem zwrócone.

213. Głowa jednorożca z szyją, bokiem zwrócona; u pyska wisi bródka capia; róg karbowany. Ks. skarbowa 2 z r. 1388. AgW.

214. Takaż głowa jednorożca z szyją, bokiem zwrócona. Rpis N. 1661 z r. 1390 i N. 1617 z tegoż zapewne roku. BJK.

215. Takaż głowa jednorożca bokiem zwrócona. Rpis N. 1661 z r. 1390 oraz N. 378 z tegoż zapewne roku. BJK.

20. Głowy jednorożców z gwiazdą na pręcie.

216. Takaż głowa jednorożca, jeno że na niej stoi pręt z gwiazdą sześciopromienną. Ks. skarbowa 8 z r. 1394. AgW.

217. Takaż głowa jednorożca z gwiazdą sześciopromienną. Rpis N. 1336 z r. 1393. BJK.

21. Głowy jednorożców bokiem zwrócone.

218. Głowa jednorożca z szyją grzywiastą, bokiem zwrócona; róg jednorożca karbowany; grzywa o pięciu kosmykach; oka brak. Ks. ziems. łęczycka 3 z r. 1385. AdW.

219. Takaż głowa jednorożca z grzywą o pięciu kosmykach; oko naznaczone. Rpis N. 562 z r. 1387. BJK.

22. Koniki szachowe.

220. Głowa konika szachowego z szyjką i grzywką karbowaną. Rej. m. Kazimirza N. 131 z r. 1386, Amk. i ks. skarbowa 1 z r. 1387. AgW. rkpis 718 I z w. XIV[9]. BJK.

221. Takaż głowa konika szachowego z grzywką. Ks. m. Wrocławia N. 637 z r. 1387. AmWr.

222. Takaż głowa konika szachowego z grzywką. Rpisy NN. 562 z r. 1387, NN. 823 VI i 1422 I z r. [1390], oraz NN. 712 II, 718 i 1657 z tegoż mniej więcej czasu. BJK.

XXIII. 223. Takaż głowa konika szachowego z grzywką karbowaną, a także z uzdą. Rpis N. 1282 II z w. XIV[9]. U niektórych okazów oko u konika ma kształt trójkątny. BJK.

23. Głowy koniorożców bokiem zwrócone.

224. Głowa koniorożca z szyją bokiem zwrócona; róg gładki w górę zwrócony. Rpis N. 1501 I z w. XIV[10]. BJK.

225, 226. Takaż głowa koniorożca z szyją. Rpis N. 1661 z r. 1390. BJK.

227. Takaż głowa koniorożca z szyją. Ks. m. Wrocławia 649 z r. 1390. AmWr.

228. Takaż głowa koniorożca z szyją, ale

u brody wisi kosmyk. Scabin. Cracov. N. 1481, akt luźny z r. 1368. Amk.

229. Takaż głowa koniorożca z szyją i przedniemi nogami; Rpis N. 461 z w. XIV[8]. BJK.

24. **Głowy końskie bokiem zwrócone.**

230. Głowa końska z szyją, bokiem zwrócona; oka brak. Ks. ziems. krak. 1 z r. 1388. AkK.

231. Takaż głowa końska z szyją, ale z okiem i uzdzienicą zakończoną pierścieniem. Rpis N. 1243 z w. XIV[9]. BJK.

25. **Konie całe bokiem zwrócone.**

XXIV. 232. Koń z uzdą zakończoną pierścieniem, bokiem zwrócony. Głowa konia tak jest niewyraźną z powodu zapisania papieru, iż odrysować się nie dała. Nadto przez cały filigran przechodzi grzbiet zeszytu i szew, wskutek czego środkowa część konia i z przednich nóg jedna nie jest wcale widoczną. Rpis N. 756 z w. XIV[6]. BJK.

233. Takiż koń z uzdą zakończoną pierścieniem. Rpisy NN. 715 i 1401 z w. XIV[7]. BJK.

26. **Potworne łby głoworożców.**

234. Potworna głowa głoworożca bez oka, z rogiem gładkim, ku górze zwróconym i szyją. Rpis N. 753 I z r. [1360/1]. BJK.

27. **Potworne łby głoworożców z gwiazdą.**

235. Potworny łeb głoworożca bez oka, z rogiem gładkim naprzód zwróconym i szyją; między rogiem a uchem na wysokim pręcie sześciopromienna gwiazda. Rpis N. 550 I z wieku XIV[10]. BJK.

236. Takiż potworny łeb głoworożca z gwiazdą sześciopromienną na pręcie, ale z okiem i kosmykiem u pyska. Rpis N. 1618 z r. 1395. BJK.

237. Takiż potworny łeb głoworożca jak poprzedni z gwiazdą. Rpis N. 1618 z r. 1395. BJK.

28. **Pobrzusie wołu z łapami przedniemi.**

238, 239. Pobrzusie wołu łbem wprost, przedniemi łapami w bok zwrócone. Rpis N. 696 (Praga) z r. 1396. BJK.

240. Takież pobrzusie wołu z łapami przedniemi. Ks. ziems. krak. z r. 1398. AkK.

29. **Pobrzusie wołu z gwiazdą.**

XXV. 241. Pobrzusie wołu łbem wprost, przedniemi łapami w bok zwrócone; pomiędzy rogami na pręcie wysokim gwiazda sześciopromienna. Rpis N. 1259 (Praga) z r. 1396. BJK.

242. Takież pobrzusie wołu z gwiazdą. Rpis N. 1899 z r. [1396]. BJK.

243. Takież pobrzusie wołu z gwiazdą. Rpis N. 696 (Praga) z r. 1396 i N. 1899 z tegoż zapewne czasu. BJK.

30. **Woły całe.**

244. Wół kroczący, w bok zwrócony. Rpis N. 719 z r. 1352. BJK.

245. Takiż wół w bok zwrócony. Rpis N. 1243 z w. XIV[9]. BJK.

31. **Lwie głowy gołe i z gwiazdami.**

246. Lwia głowa, przodem zwrócona, z oczami, nosem, pyskiem otwartym i wywieszonym językiem. Rpisy NN. 1350 i 1352 (Prahatic) z r. 1392. BJK.

247. Takaż głowa lwia, jeno bez nosa; natomiast nad głową krzyż ukośny w kształcie litery X. Ks. ziems. pozn. z r. 1398. ApP.

248. Takaż głowa lwia, jeno że na głowie pręt a na pręcie sześciopromienna gwiazda. Rpis N. 1350 z r. 1392 i N. 1329 z r. [1390 3]. BJK. Rej. m. Kazimirza z r. 1393, AmK. oraz ks. ziems. poznańska z r. 1396. ApP.

249. Takaż głowa lwia z gwiazdą na pręcie. Rpis N. 1661 z r. 1390, oraz N. 1848 z r. 1389. BJK.

32. **Lwy całe i pobrzusia lwie.**

XXVI. 250. Pobrzusie lwa z labrami wiszącemi u karku. Rpis N. 659 z w. XIV $^{7}/_{8}$. BJK.

251. Lew kroczący bokiem na tylnych łapach z podniesionym ogonem. Rpis N. 660 z r. 1366. BJK.

252. Takiż lew kroczący bokiem. Rpis N. 476 z w. XIV[7]. BJK.

33. **Psy całe i pobrzusia.**

253. Pobrzusie psa z obróżą i przedniemi łapami, bokiem zwrócone. Rpis N. 1592 z w. XIV $^{9}/_{10}$ BJK.

254. Chart z obróżą, bokiem zwrócony. Rpis N. 648 IV z w. XIV[8]. BJK.
255. Pies biegnący bez oka, bokiem zwrócony. Filigran punktowany. Rpis N. 664 z r. 1398. BJK.
256. Takiż pies pędzący, bokiem zwrócony. Rpis N. 1771 z w. XIV[7]. BJK.
257. Takiż pies pędzący, bokiem zwrócony. Rpis N. 394 z w. XIV[7]. BJK.

34. **Capy.**

XXVII. 258, 259. Cap pędzący, w bok zwrócony. Rpis N. 744 II z w. XIV[7]. BJK.
260. Takiż cap pędzący. Rpis N. 438 I z w. XIV[7]. BJK.
261. Takiż cap pędzący, jeno z bródką. Rpis N. 753 I z r. [1360/1]. BJK.
262. Takiż cap z bródką, pędzący. Rpis N. 753 I z r. [1360/1]. BJK.
263. Takiż cap pędzący, lecz bez bródki. Rpis N. 660 z r. 1366. BJK.
264. Takiż cap pędzący, bez bródki. Rpis N. 660 z r. 1366. BJK.

35. **Wielbłąd.**

265. Wielbłąd o jednym garbie, w bok zwrócony. Rpis N. 662 z r. [1375]. BJK.

36. **Smoki skrzydlate.**

XXVIII. 266. Smok skrzydlaty, bokiem zwrócony. Rpis N. 2343 z r. [1364]. BJK.
267. Takiż smok skrzydlaty, bokiem zwrócony. Ks. ziems. łęczycka z r. 1390. AdW.
268. Takiż smok skrzydlaty. Rpisy NN. 658 i 1281 z r. [1393]. BJK.
269. Takiż smok skrzydlaty, lecz trzyma w jednej łapie proporzec; ogon podniesiony do góry. Rpis N. 306 (Praga) z r. 1399. BJK.
270. Takiż smok, ale bez proporca i z ogonem nadół spuszczonym. Ks. skarbowa 2 z r. 1388. AgW. Reg. viceproc. Niepolomicen. z r. 1389 Bibl. Pawlikowskich we Lwowie. Znak ten z r. 1389 ma nadto wystawiony język.
271. Takiż smok, ale skrzydła złożone. Rpis N. 735 z r. [1352]. BJK.

37. **Pobrzusie gryfa.**

272. Pobrzusie gryfa z przedniemi łapami, bokiem zwrócone. Rpis N. 751 z r. [1366/7]. BJK.
273. Takież pobrzusie gryfa, bokiem zwrócone, ale opatrzone rozpiętem skrzydłem. Rpis N. 565 z w. XIV[6] i N. 394 z w. XIV[7]. BJK.
274. Takież pobrzusie gryfa, lecz bez skrzydła. Rpis N. 751 z r. [1366/7]. BJK.

38. **Rogi zwierzęce.**

XXIX. 275. Dwa rogi wołowe z niekształtnego dyademu wystające; pomiędzy rogami pręt wysoki, na nim u wierzchu gwiazda sześciopromienna. Rej. m. Kazimirza 1479 z r. 1392 i Rej. m. Krakowa N. 1851 z r. 1392, AmK., oraz ks. ziems. kościań. I z r. 1391 i 1395. ApP.
276. Dwa rogi jelenie u dołu w poprzek połączone. Rpis N. 797 z r. 1362. BJK.

39. **Hełm z gryfem.**

277. Hełm zamknięty, bokiem zwrócony; na hełmie gryf skrzydlaty, stojący na tylnych łapach, również bokiem zwrócony. Rpis N. 2660 z r. 1367 i N. 751 z tegoż zapewne czasu. BJK.

40. **Potwory.**

278. Potwór rogaty o dwóch skrzydłach rozpiętych i długiej sukni. Rpis N. 323 II z r. [1352]. BJK.
279. Potwór o dwóch skrzydłach rozpiętych i dwóch łapach; głowa niby ludzka, nimbem otoczona. Rpis N. 1571 I z w. XIV[9], podobny w rkpisie N. 1328 III z tegoż mniej więcej czasu. BJK.
280. Takiż potwór jak N. 279, jeno nieco mniejszy. Ks. m. Wrocławia 636 z r. 1378. AmWr. Rpis N. 757 I z r. 1378. BJK.

41. **Syreny.**

281. Postać niewieścia pomiędzy dwoma ogonami rybiemi, do góry zwróconemi, które rękami trzyma. Ks. ziems. krak. z r. 1389, AkK. ks. skarbowe z r. 1399. AgW.
282. Takaż sama postać niewieścia pomiędzy dwoma ogonami rybiemi. Rpis N. 654 I z w. XIV[9]. BJK.
283. Takaż sama postać niewieścia, jeno że ogony rybie z jej ciała wyrastają, formując kształt syreny. Rpis N.

648 II z w. XIV[8] i N. 654 z w. XIV[9]. BJK.

42. **Anioł.**

XXX. 284. Anioł skrzydlaty, bokiem zwrócony, trzymający w ręku różczkę. Rpis N. 798 III z w. XIV[7]. BJK.

43. **Ręka.**

285. Ręka ludzka rozłożona. Ks. ziems. łęczyc. z r. 1387. AdW.

44. **Głowy ludzkie.**

286. Głowa kobieca bokiem zwrócona, przepasana przepaską przez czoło, której końce z tyłu wiszą. Rpis N. 680 z w. XIV[9]. BJK.

287. Głowa kobieca w czepku, bokiem zwrócona, bez oczu. Rpis N. 1422 III (Wssestar) z r. 1383. BJK.

45. **Głowy murzyńskie.**

288. Głowa murzyńska bokiem zwrócona; na czole przepaska, której końce w tył zwieszone. Ks. ziems. krak. z r. 1398. AkK.

289, 290. Takaż głowa murzyńska. Ks. ziems. krak. z r. 1400. AkK.

291. Takaż głowa murzyńska. Rpis N. 1668 z r. 1386. BJK.

46. **Głowy murzyńskie z pierścieniem.**

292. Głowa murzyńska z przepaską na czole, bokiem zwrócona; nad głową pierścień. Ks. skarb. z r. 1387. AgW.

293. Takaż głowa murzyńska z pierścieniem. Rpis N. 1633 z w. XIV[10]. BJK.

294. Takaż głowa murzyńska z pierścieniem. Ks. ziems. poznańska z r. 1394. ApP.

295. Takaż głowa murzyńska z pierścieniem, lecz bez oka. Rpis N. 1661 z r. 1390. BJK.

47. **Ryba.**

XXXI. 296. Jesiotr. Dissoluta ks. ziems. krak. z czasu około r. 1381. AgW.

48. **Niedźwiadek.**

297. Niedźwiadek z kleszczami do góry w kształcie rogów podniesionemi; pomiędzy kleszczami na pręcie wysokim gwiazda sześciopromienna. Rpis N. 658 z r. [1393/5]. BJK.

49. **Ptaki.**

298. Wrona w bok zwrócona. Ks. ziems. krak. z r. 1388, AkK. Rpis N. 1323 z r. 1389. BJK. Reg. viceproc. Niepolomicen. z r. 1389. Bibl. Pawlikowskich we Lwowie. Podobna w ks. m. Wrocławia 638 z r. 1388. AmWr.

299. Gołąb bokiem zwrócony. Rpis N. 391 z r. [1390]. BJK.

300. Gęś bokiem zwrócona. Ks. ziems. krak. z r. 1398. AkK.

301. Takaż gęś, jeno bez oka. Rpis N. 188 z r. [1399] i N. 1331 z tegoż mniej więcej czasu. BJK.

302. Szpak bokiem zwrócony. Rpis N. 635 z r. [1362]. BJK.

303. Takiż szpak bokiem zwrócony. Rpis N. 660 z r. 1366, oraz NN. 749 I i 751 z tegoż zapewne czasu. BJK.

304. Takiż szpak bokiem zwrócony. Rpis N. 749 I z w. XIV[7]. BJK.

305. Takiż szpak bokiem zwrócony. Rpis N. 744 I z w. XIV[7]. BJK.

II.

50. **Melon.**

XXXII. 306. Melon z szypułką. Rpisy NN. 1734 z r. 1360, N. 813 I z r. 1368, N. 753 I z r. [1360/1], N. 635 z r. [1362] i N. 749 I z w. XIV[7]. BJK.

51. **Śliwki.**

307. Śliwka na szypułce do góry zwrócona. Rpis N. 2660 z r. 1367. BJK.

308. Takaż śliwka na szypułce. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1369. Amk.

309. Takaż śliwka na szypułce, jeno prążkiem przez pół w poprzek przepasana. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1369. AmK.

310. Takaż śliwka z szypułką, prążkiem przepasana. Rpisy NN. 659 i 661 I z w. XIV[7]. BJK.

52. **Gruszki.**

311. Gruszka na szypułce, do góry zwrócona. Ks. skarb. 2 z r. 1388. AgW.

312, 313. Takaż gruszka z szypułką. Rpis N. 1616 z r. [1367]. BJK.

314. Takaż gruszka z szypułką. Rpis N. 2660 z r. 1367 i N. 1616 z tegoż zapewne czasu. BJK.

315. Takaż gruszka z szypułką. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1369. AmK.
316. Takaż gruszka z szypułką. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1372. AmK.
317. Takaż gruszka z szypułką. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1377. AmK.
318. Takaż gruszka z szypułką. Rpis N. 1356 z r. 1395. BJK.
319. Takaż gruszka z szypułką. Rpis N. 1279 z w. XIV[8]. BJK.
320. Takaż gruszka z szypułką. Rpis niewiadomy, zapewne z w. XIV[7].
XXXIII. 321. Takaż gruszka, jeno znacznie większa, a szypułka krótsza. Rpis N. 654 III z r. [1390]. BJK.

53. **Wiśnie.**

322. Trzy wiśnie na trzech długich u dołu złączonych szypułkach, do góry zwrócone. Ks. m. Wrocławia N. 633 z r. 1349. AmWr.
323. Takież trzy wiśnie na trzech szypułkach. Ks. m. Wrocławia 633 z r. 1350. AmWr.

54. **Listki podwójne.**

324. Dwa listki na szypułkach wybiegających z pierścienia do góry. Rpis N. 438 II z w. XIV[10]. BJK.
325. Takież dwa listki z pierścieniem. Rpis N. 438 II z w. XIV[10]. BJK.

55. **Gruszka z dwoma listkami.**

326. Gruszka między dwoma listkami na szypułkach wybiegających do góry z pierścienia. Ks. m. Wrocławia 633 z r. 1345. AmWr.
XXXIV. 327. Takaż gruszka między dwoma liściami. Rpis N. 739 z r. [1352]. BJK.
328. Takaż gruszka z dwoma listkami. Rpis N. 656 z w. XIV[6]. BJK.
329. Takaż gruszka z dwoma listkami. Rpis N. 735 z r. [1352]. BJK.
330. Takaż gruszka z dwoma listkami. Rpis N. 753 I z r. [1360/1] i NN. 613 IV i 717 z w. XIV[6]. BJK.
331. Takaż gruszka z dwoma listkami. Rpis N. 1734 z r. 1360. BJK.
XXXV. 332. Takaż gruszka z dwoma listkami. Rpis N. 717 z r. [1360]. BJK.
333. Takaż gruszka z dwoma liściami. Rpis N. 797 z r. 1362. BJK.
334. Takaż gruszka z dwoma liściami, jeno niezgrabna. Rpis N. 635 z r. [1362] i N. 438 I z tegoż mniej więcej czasu. BJK.
335. Takaż gruszka z dwoma liściami. Rpis N. 797 z r. 1362. BJK.
336. Takaż gruszka z dwoma liściami. Ks. m. Wrocławia 634 z r. 1364. AmWr.
337. Takaż gruszka z dwoma liściami. Scabin. Cracov. N. 1481 z r. 1365. AmK.
XXXVI. 338. Takaż gruszka z dwoma liściami. Rpis N. 813 I, II z r. 1368. BJK.
339, 340. Takaż gruszka z dwoma liściami. Ks. m. Wrocławia 635 z r. 1369. AmWr.
341. Takaż gruszka z dwoma liściami. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1370. AmK.
342. Takaż gruszka z dwoma liściami. Scabin. Cracov. N. 1481 z r. 1371 i 1372. AmK.
343. Takaż gruszka z dwoma liściami. Rpis N. 704 z w. XIV[8]. BJK.
XXXVII. 344. Takaż gruszka z dwoma liściami; filigran punktowany. Rpis N. 686 III z w. XIV[9]. BJK.
345. Takaż gruszka z dwoma liściami. Rpis N. 686 III z w. XIV[9]. BJK.
346. Takaż gruszka z dwoma listkami. Rpisy NN. 736 I i 1657 z w. XIV[10]. BJK.

56. **Granat z czterema listkami.**

347. Owoc granatu na szypułce o czterech listkach. Rpis N. 461 z wieku XIV[8]. BJK.
348, 349. Takiż owoc granatu z czterema listkami. Rpis N. 662 z r. [1375]. BJK.

57. **Kwiaty.**

350. Kwiat róży o sześciu listkach. Rpis N. 2116 z w. XIV[9]. BJK.
351. Niby kwiat o trzech liściach, z których środkowy wązki, dwa boczne okrągławe. Rpis N. 562 z w. XIV[9]. BJK.
352. Kwiat tulipana do góry zwrócony. Rpis N. 332 z r. [1397/8], oraz N. 1501 II i III z tegoż zapewne czasu. BJK.
353. Kwiat astra o pięciu listkach na szypułce, u której dwa liście. Rpis N. 1771 z w. XIV[7]. BJK.

XXXVIII. 354. Dwa dzbanuszki na wysokich szypułkach; pomiędzy niemi wysoki krzyż. Rpisy NN. 719 i 737 z r. 1352, oraz NN. 739 i 1677 z tegoż zapewne czasu. BJK.

58. **Żołądź między liściami dębowemi.**

355. Żołądź na szypułce pomiędzy dwoma liśćmi dębowemi. Rpis N. 748 IV z w. XIV[7]. BJK.

59. **Liście.**

356. Liść kształtu sercowatego, bez szypułki. Ks. skarbowa 8 z r. 1395. AgW.

357—361. Liść w kształcie trefli, na wysokiej szypułce. Znaki NN. 357, 359 i 361 w rkpisach N. 635 z r. [1362] i N. 661 II z tegoż zapewne czasu, zaś znaki NN. 358 i 360 w rkpisach N. 476 z w. XIV[7]. BJK.

60. **Lilie.**

XXXIX. 362. Pół lilii z listkiem treflowym i pół krzyża. Rpis N. 748 I, II i IV z w. XIV[7]. BJK.

363. Lilia heraldyczna. Rpis N. 2083 z w. XIV[8]. BJK.

364. Takaż lilia z wybiegającemi listkami treflowemi. Rpis N. 565 z w. XIV[6]. BJK.

365. Takaż lilia heraldyczna. Rpis N. 1771 z w. XIV[7]. BJK.

366. Takaż lilia. Ks. skarbowa 7 z r. 1393. AgW.

367. Takaż lilia. Rpis N. 1970 z w. XIV[8]. BJK.

368. Takaż lilia. Rpis N. 662 z r. [1375]. BJK.

369. Takaż lilia. Ks. m. Wrocławia N. 638 z r. 1389. AmWr.

370. Takaż lilia. Rpis N. 2116 z w. XIV[9]. BJK.

371. Kwiat nieco podobny do lilii. Ks. ziems. łęczyc. 3 z r. 1387. AdW.

III.

61. **Litery abecadła.**

XL. 372. Litera majuskułowa A. Rpisy NN. 394 i 1761 z w. XIV[7]. BJK.

373. Takaż litera A. Rpis N. 1771 z w. XIV[7]. BJK.

374. Litera majuskułowa I. Ks. ziems. łęcz. z r. 1397, AdW. oraz ks. ziems. pyrdrska z r. 1397. ApP.

375. Litera majuskułowa M; laska środkowa przekrzyżowana. Rpis N. 613 IV z w. XIV[6]. BJK.

376. Takaż litera M, jeno że krzyż stoi na środkowej lasce na wysokim pręcie. Ks. ziems. brzeska 2 z r. 1400. AdW.

377. Litera majuskułowa P z krzyżem u góry. Rpis N. 757 II z r. 1379. BJK.

378. Takaż litera P, jeno że miejsce krzyża zastępuje prosty pręt. Rpis N. 1282 I z w. XIV[9]. BJK.

379. Takaż litera P z krzyżem. Rej. m. Kazimirza N. 2060 z r. 1389. AmK.

380. Takaż litera P z krzyżem. Rpis N. 1381 z r. 1389. BJK.

381. Takaż litera P z krzyżem, jeno ozdobna. Rej. m. Kazimirza N. 131 z r. 1385 i 1386. AmK.

382. Takaż litera P. z krzyżem. Rpis N. 1336 z r. 1393. BJK.

383. Takaż litera P z krzyżem. Ks. skarbowa 4 z r. 1393. AgW.

XLI. 384. Litera majuskułowa R z krzyżem u góry. Rpis N. 797 z r. 1362. BJK.

385. Takaż litera R z krzyżem. Rpis. N. 742 z w. XIV[6]. BJK.

386, 387. Takaż litera R z krzyżem. Rpis N. 323 III z r. [1352]. BJK.

388. Takaż litera R z krzyżem. Rpis N. 461 z w. XIV[8]. BJK.

389. Takaż litera R z krzyżem. Rpis N. 1661 z r. 1390 i N. 1329 z tegoż zapewne czasu. BJK.

390. Takaż litera R, lecz zamiast krzyża, pręt. Rpis N. 1234 (Crumnaw) z r. 1395. BJK.

391. Takaż litera R z prętem. Rpis N. 297 I z r. [1390]. BJK.

392. Litera S majuskułowa, przecięta prętem ku górze, którego koniec jak niemniej oba końce litery zaopatrzone kółeczkami. Rpis N. 748 V z w. XIV[7]. BJK.

393, 394. Litera majuskułowa V. Rpis N. 1339 z r. 1397. BJK.

62. **Miecze.**

395, 396. Miecz z rękojeścią u góry zakończoną gałką, prosto stojący. Rpis N. 696 (Praga) z r. 1396. BJK.

XLII. 397. Takiż miecz. Rpis N. 565 z w. XIV[6]. BJK.
398. Takiż miecz. Rpis N. 1356 (Praga) z r. 1395. BJK.
399. Takiż miecz. Ks. m. Wrocławia N. 640 z r. 1398. AmWr.
400. Takiż miecz. Ks. sądu wyższego magdeb. krak. 1 z r. 1399. AkK.
401. Takiż miecz, znać w pochwie. Ks. ziems. pozn. I z r. 1399. ApP.
402. Takiż miecz. Rpisy NN. 1288 VI i 1665 z w. XIV[10]. BJK.
403. Takiż miecz. Ks. ziems. łęczycka 4 z r. 1400. AdW.
404. Takiż miecz. Rpis N. 1665 z w. XIV[10]. BJK.
405. Takiż miecz. Rpis N. 1398 z r. [1399]. BJK.
406. Takiż miecz. Rpisy NN. 1722 i 1743 z w. XIV[10]. BJK.
407. Takiż miecz. Rpis N. 1331 z w. XIV[10]. BJK.
408. Dwa miecze przekrzyżowane, rękojeściami na dół zwrócone. Rpis N. 369 II z w. XIV[10]. BJK.

63. **Topory, siekiery, młoty.**

XLIII. 409. Topór rzeźniczy o krótkiej rękojeści, bokiem zwrócony. Scabin. Cracov. 1481 z r. 1365. AmK.
410. Takiż topór z krótką rękojeścią. Rpis N. 1931 z r. [1365]. BJK.
411, 412. Topór należący do zbroi. Rpis N. 2116 z w. XIV[9]. BJK.
413. Takiż topór. Rpis N. 1285 z r. 1395 N. 1309 II i IV z r. [1399] i N. 326 II z w. XIV[10]. BJK.
414. Takiż topór. Rpis N. 737 IV z w. XIV[7]. BJK.
415, 416. Młot. Rpis Summa Raimundi (Kraków) z r. 1369. B. XX. Augustyanów w Krakowie.
417. Dwie siekiery na krzyż złożone. Rpis N. 551 z r. 1388. BJK.
418, 419. Siekiera. Rpis Summa Raimundi (Kraków) z r. 1369. Bibl. XX. Augustyanów w Krakowie.

64. **Kusze.**

420. Kusza zwrócona do góry. Rpis N. 756 z w. XIV[6]. BJK.
421. Takaż kusza. Rpis N. 823 IV z w. XIV[7]. BJK.
422. Takaż kusza. Rpis N. 752 z w. XIV[6]/[7]. BJK.

XLIV. 423. Takaż kusza. Rpis N. 394 z w. XIV[7]. BJK.
424. Takaż kusza. Rpis N. 750 I z w. XIV[6]. BJK.
425. Takaż kusza. Rpis N. 673 z w. XIV[9]. BJK.
426. Takaż kusza. Rpis N. 818 II z końca XIV w. BJK.
427. Takaż kusza. Rpis N. 1616 z r. [1367]. BJK.
428. Takaż kusza. Rpis N. 326 I z r. 1389 (?). BJK.
429. Takaż kusza. Ks. ziems. łęczyc. 3 z r. 1386. AdW.

65. **Łuki.**

430. Łuk napięty ze strzałą do góry zwróconą. Rpis N. 2660 z r. 1367. BJK.
431. Takiż łuk napięty ze strzałą. Rpis N. 736 VII z w. XIV[7]. BJK.

XLV. 432. Takiż łuk ze strzałą; filigran punktowany. Rpisy N. 737 II z w. XIV[7] i N. 1279 z w. XIV[8]. BJK.
433. Takiż łuk ze strzałą. Rpis N. 648 II z w. XIV[8]. BJK.
434. Takiż luk ze strzałą. Rpis N. 461 z w. XIV[8]. BJK.
435. Takiż łuk ze strzałą. Ks. m. Wrocławia 648 z r. 1386 i 1387, AmWr. Ks. sądu wyższego magdeb. krak. N. 1197 z r. 1392. AmK.
436. Takiż łuk ze strzałą. Rpis N. 566 II z r. [1387]. BJK.
437. Takiż łuk ze strzałą. Rej. m. Krakowa N. 2054 z r. 1390 i Scabin. Cracov. 2566 z r. 1391. AmK.
438. Takiż łuk ze strzałą. Rej. m. Kazimirza N. 1479 z r. 1391 i Scabin. Cracov. N. 2566 z lat 1391—1393. AmK.
439. Takiż łuk ze strzałą. Ks. skarbowa 6 z r. 1393 i 336 z r. 1394. AgW.
440. Takiż łuk ze strzałą. Ks. sądu wyższego magdeb. krak. N. 1197 z r. 1393. AkK.
441. Takiż łuk ze strzałą. Rpis N. 1326 z r. 1394. BJK.

XLVI. 442. Takiż łuk ze strzałą. Ks. skarbowa 8 z r. 1395. AgW.
443. Takiż łuk ze strzałą. Rpis N. 1356 (Praga) z r. 1395. BJK.
444. Takiż łuk ze strzałą. Rpis N. 1657 z w. XIV[10]. BJK.
445, 446. Takiż łuk ze strzałą. Rpis N. 685 z samego końca wieku XIV, lub może nawet z pierwszych lat w. XV. BJK.

447. Takiż łuk ze strzałą. Rpis N. 694 z końca XIV w. BJK.

448, 449. Łuk nienapięty, bez strzały. Rpis N. 566 IV z r. [1399]. BJK.

66. **Tarcze.**

450. Tarcza z wycięciem w górnym brzegu w kształcie czterech listków, oraz z dwoma podłużnemi pręgami przez środek. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1375. AmK.

XLVII. 451. Tarcza trójkątna pusta. Reg. vice-procur. Niepolomicen. z r. 1389, Bibl. Pawlikowskich we Lwowie. Rej. m. Kazimirza N. 2060 z r. 1390. AmK.

452. Tarcza trójkątna pusta obramowana; na niej stoi krzyż. Rpisy NN. 659 i 751 z r. [1366/7]. BJK.

453. Tarcza obramowana z krzyżem. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1373. AmK.

454. Tarcza owalowa, u dołu kończysta; na niej pas w słup. Rpis N. 1734 z r. 1360. BJK.

455. Tarcza trójkątna, na niej pas ukosem; nad nią litera majuskułowa G odwrócona. Rpis N. 297 I z r. [1390]. BJK.

456. Tarcza trójkątna z wycięciem bocznem; w niej niby domek czy też klatka. Rpisy NN. 621 I z r. 1390 i 712 II z w. XIV[9]. BJK.

457. Takaż tarcza z klatką; z boku tarczy linia esowata. Rpis N. 1422 IV z r. 1384. BJK.

458. Takaż tarcza z klatką. Rpis N. 634. z w. XIV[9]. BJK.

459. Sama klatka bez tarczy. Rpis N. 712 II z w. XIV[9]. BJK.

67. **Hełmy.**

460. Hełm z pióropuszem o trzech piórach strusich, bokiem ustawiony. Ks. ziems. krak. 1 z r. 1388. AkK.

461. Takiż hełm z pióropuszem. Rpis N. 1755 z r. [1388] i N. 1754 z tegoż zapewne czasu. BJK.

68. **Rękawice.**

XLVIII. 462. Rękawica do zbroi. Rpis N. 648 I z w. XIV[8] i N. 654 I z w. XIV[9]. BJK.

463. Takaż rękawica. Rpis N. 823 I z w. XIV[9]. BJK.

464. Takaż rękawica. Rpis N. 798 I z w. XIV[7]. BJK.

69. **Obcęgi.**

465. Obcęgi. Rpis N. 1326 z r. 1394. BJK.

466. Takież obcęgi. Ks. skarb. 8 z r. 1395, AgW. Ks. ziems. łęczyc. 4 z r. 1397. AdW.

467. Podobne obcęgi. Rpis N. 785 z w. XIV[10]. BJK.

468. Takież obcęgi. Rpis N. 751 z r. [1366/7]. BJK.

469. Takież obcęgi. Rpis N. 1771 z wieku XIV[7]. BJK.

470. Takież obcęgi. Rpis N. 748 II z w. XIV[7]. BJK.

70. **Klucze.**

XLIX. 471. Dwa klucze na krzyż złożone, jednem wiązadłem u góry złączone. Ks. m. Wrocławia N. 636 z r. 1377. AmWr.

472. Takież klucze na krzyż złożone. Rpisy NN. 663 i 1279 z w. XIV[8]. BJK.

473. Podobne dwa klucze, jeno że nie złożone w krzyż, lecz równolegle do siebie postawione. Rpis N. 744 I z w. XIV[7]. BJK.

474. Takież dwa klucze równolegle ustawione, ale nad wiązadłem wysoki pręt. Rpis niewiadomy, zapewne z w. XIV[7]. BJK.

475. Takiż znak jak poprzedni. Rpis N. 744 I z w. XIV[7]. BJK.

476. Takież dwa klucze, ale na pręcie nad wiązadłem krzyż podwójny. Rpis N. 737 IV z w. XIV[7]. BJK.

477. Takież dwa klucze z krzyżem podwójnym. Rpis N. 748 IV z w. XIV[7]. BJK.

478. Klucz pojedynczy ozdobny. Rpis N. 712 I z r. [1385]. BJK.

L. 479. Dwa klucze ozdobne w krzyż, połączone u góry wspólnem wiązadłem. Rpisy N. 751 z r. [1366/7], oraz NN. 1904 i 1919 z tegoż zapewne czasu. BJK.

480. Takież dwa klucze w krzyż. Ks. m. Wrocławia 636 z r. 1375. AmWr.

481. Takież dwa klucze w krzyż. Scabin. Crac. 1481 z r. 1373. AmK.

482. Takież dwa klucze w krzyż; ale wiązadło podwójne, a w górnym kącie krzyża litera majuskułowa G wywrócona w kształcie numeru 9. Rpis N. 2660 z r. 1367 i N. 1616 z tegoż zapewne roku. BJK.

483. Takież dwa klucze z literą G jak poprzednie. Rpis N. 704 z w. XIV[8], oraz NN. 1186 i 1328 II z w. XIV[9]. BJK.

71. **Różne narzędzia.**

LI. 484. Rodzaj kraty do okna, a raczej pręt od kraty okiennej, zakrzywiony, z wygiętem ramieniem. Rpis niewiadomy. BJK.

485. Krata do okna. Rpis N. 1652 z w. XIV[10]. BJK.

486, 487. Takaż krata. Rpis N. 1657 z w. XIV[10]. BJK.

488. Przezmian (waga drążkowa bez szalek). Rpis N. 660 z r. 1366. BJK.

489. Ciężarek do wagi. Rpis N. 565 z w. XIV[6]. BJK.

490. Inny ciężarek do wagi. Rpis N. 673 z w. XIV[9]. BJK.

491. Narzędzie niezgrabne w kształcie litery majuskułowej A z krzyżem u góry. Rpis N. 717 z w. XIV[6]. BJK.

492. Narzędzie bębenkowate, na dwóch skrzyżowanych nogach stojące. Rpis. N. 1382 III z w. XIV[10]. BJK.

493, 494, 495. Jakoby żelazo od pługa. Filigrany bardzo niewyraźne, ztąd niemożność dokładnego rysunku. Rpis N. 1771 z w. XIV[7]. BJK.

72. **Klekotki.**

LII. 496. Klekotka o trzech pałeczkach na dół zwieszonych, z rękojeścią pałeczkowatą. Rpis N. 2176 z r. 1352 i N. 750 I z tegoż zapewne roku. BJK.

497, 498. Takaż klekotka. Rpis N. 2176 z r. 1352. BJK.

499. Takaż klekotka. Rpis N. 1734 z r. 1360. BJK.

500. Takaż klekotka. Rpis N. 1849 (Erphordia) z r. 1361. BJK.

501. Takaż klekotka. Rpis N. 797 z r. 1362. BJK.

502. Takaż klekotka, lecz o dwóch tylko pałeczkach. Rpis N. 823 V z w. XIV[7]. BJK.

503. Takaż klekotka, lecz z trzema pałeczkami. Rpisy N. 648 V z w. XIV[7] i N. 752 z w. XIV[6]/[7]. BJK.

504. Takaż klekotka z trzema pałeczkami. Rpis N. 751 z r. [1366/7]. BJK.

73. **Koło młyńskie.**

505. Koło młyńskie z cieknącą wodą. Rpis N. 1401 z w. XIV[7]. BJK.

74. **Wagi szalkowe.**

LIII. 506. Waga o dwóch szalkach okrągłych. Rpis N. 744 I z w. XIV[7]. BJK.

507. Takaż waga o dwóch szalkach. Rpis N. 565 z w. XIV[6] i N. 394 z w. XIV[7]. BJK.

508. Takaż waga. Rpis N. 751 z r. [1366/7]. BJK.

509. Takaż waga, jeno szalki trójkątne a filigran punktowany. Rpis N. 704 z w. XIV[8]. BJK.

510. Takaż waga z szalkami okrągłemi. Rpisy NN. 1970 i 2083 z w. XIV[8]. BJK.

511. Takaż waga jak poprzednia. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1375. AmK.

512. Takaż waga. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1376. AmK.

513. Takaż waga. Rpis N. 1771 z w. XIV[7]. BJK.

75. **Różne narzędzia i naczynia.**

LIV. 514. Widły o trzech zębach. Rpis N. 613 IV z w. XIV[6]. BIK.

515. Nożyce otwarte, ostrzami do góry zwrócone. N. 461 z w. XIV[8]. BJK.

516. Dwie kosy barkami do siebie zwrócone; środkiem pręt biegnący do góry, na nim krzyż. Rpis N. 635 z r. [1362]. BJK.

517. Takież dwie kosy z krzyżem. Rpis N. 813 VII z r. 1364. BJK.

518. Korona o trzech liliach. Rpis N. 365 z w. XIV[9]. BJK.

519. Przód wozu o dwóch kołach i dyszlu przekrzyżowanym do góry zwróconym. Rpis N. 1382 I z w. XIV[9]. BJK.

520. Moździerz strzelniczy. Rpis N. 323 IV z w. XIV[6]. BJK.

521. Narzędzie nie dające się bliżej oznaczyć. Rpis N. 1970 z w. XIV[8]. BJK.

522. Dzbanek o cienkiej szyjce i uchu, bokiem zwrócony. Rpis N. 1970 z w. XIV[8]. BJK.

523. Takiż dzbanek. Rpis N. 742 z w. XIV[6]. BJK.

524. Puszka na hostye. Rpis N. 2116 z w. XIV[9]. BJK.

76. **Trąby myśliwskie.**

LV. 525. Trąba myśliwska bokiem zwrócona, zaopatrzona sznurem do wieszania. Ks. ziems. kościań. z r. 1398. ApP.

526. Takaż trąba myśliwska. Rpis N. 847 z w. XIV[10]. BJK.

527. Tożsamo jak powyż. Ks. ziems. pyzdrska z r. 1394. ApP.

528. Tożsamo. Ks. m. Wrocławia N. 636 z r. 1377. AmWr.
529. Tożsamo. Rpis N. 847 z w. XIV[10]. BJK.
530. Tożsamo. Rpis N. 550 I z w. XIV[10]. BJK.
531. Tożsamo. Rpis N. 1282 VI z w. XIV[9]/10. BJK.
532. Tożsamo. Ks. m. Wrocławia N. 640 z r. 1396. AmWr.
533. Tożsamo. Rpis N. 634 z w. XIV[9]. BJK.
534. Tożsamo. Rkpisy N. 367 I z w. XIV[10]. i N. 365 z tegoż zapewne czasu. BJK.
535. Tożsamo. Rpis N. 1324 z w. XIV[10]. BJK.
536. Tożsamo. Rpis N. 457 z w. XIV[10]. BJK.
LVI. 537. Tozsamo. Ks. m. Wrocławia N. 637 z r. 1385. AmWr.
538. Tożsamo. Rpis N. 699 (Praga) z r. 1399. BJK. i ks. ziems. kościań. z r. 1400. ApP.
539. Tożsamo. Rpis N. 704 z w. XIV[8]. BJK.
540. Tożsamo. Rpisy N. 712 II z w. XIV[9] i N. 1382 II z w. XIV[10]. BJK.
541. Tożsamo. Rpis N. 634 z w. XIV[9]. BJK.
542. Tożsamo. Rpis N. 365 z w. XIV[9]. BJK.
543. Tożsamo. Ks. ziems. orłow. z r. 1396. AdW.
544. Tożsamo. Rpis N. 699 (Praga) z r. 1399. BJK.
545. Tożsamo. Rpis N. 365 z w. XIV[9]. BJK.
LVII. 546, 547, 548. Tożsamo. Rpis N. 662 z roku [1375]. BJK.
549. Tożsamo. Rpis N. 1970 z w. XIV[8]. BJK.
550. Takaż trąba myśliwska z wieszadłem, jeno nad wieszadłem wysoki pręt. Rpis N. 1281 z r. [1393]. BJK.
551. Takaż trąba myśliwska, jeno że wieszadło zakończone liściem potrójnym. Rpis N. 365 z w. XIV[9]. BJK.
552. Takaż trąba myśliwska. Rpis N. 634 z w. XIV[9]. BJK.
553. Tożsamo. Rpis N. 1681 z r. 1375. BJK.
554. Tożsamo. Rpis N. 1592 z w. XIV[9]/10. BJK.
555. Tożsamo. Rpisy N. 1422 I z r. [1390] oraz N. 712 II z w. XIV[9] i N. 1318 z w. XIV[10]. BJK.
556. Tożsamo. Rpis N. 1328 I z r. [1390]. BJK.
557. Takaż trąba myśliwska z wieszadłem, jeno na wieszadle krzyż na wysokim pręcie. Ks. ziems. łęczycka 3 z r. 1392. AdW.
558. Takaż trąba z wieszadłem. Rpis N. 1755 z r. [1388]. BJK.
559. Tożsamo. Reg. viceprocur. Niepolomic. z r. 1389. Bibl. Pawlikowskich we Lwowie. Rpis N. 1282 I z w. XIV[9]. BJK.
560. Tożsamo. Rpis N. 1282 I z w. XIV[9]. BJK.

77. Dzwony.

LVIII. 561. Dzwon kościelny z sercem i trzema uchami. Rpis N. 796 z r. 1362. BJK.
562, 563. Takiż dzwon. Rpis N. 823 IV z w. XIV[7]. BJK.
564. Takiż dzwon. Rpis N. 1849 (Erphordia) z r. 1361. BJK.
565. Tożsamo. Rpis N. 737 IV z w. XIV[7]. BJK.
566. Tożsamo. Scabin. Cracov. N. 1481 z r. 1369. AmK.
567. Tożsamo. Rpis N. 297 II z w. XIV[10]. BJK.
568, 569. Tożsamo. Rpis N. 188 z r. [1399] i N. 1331 z tegoż zapewne czasu. BJK.
570. Tożsamo, jeno że ucho nie potrójne lecz w kształcie pięcioliścia. Ks. ziems. brzeska 2 z r. 1400. AdW.
571. Takiż dzwon o trzech uchach i sercu. Rpis N. 476 z w. XIV[7]. BJK.
572. Takiż dzwon jak N. 571, jeno nad środkowem uchem pręt wysoki. Rpis N. 2460 IV z w. XIV[7]. BJK.
573. Dzwon o trzech uchach i sercu wiszącem. Rpisy NN. 1213 i 1225 z w. XIV[10]. BJK.
574. Takiż dzwon, ale z boku pierścień unoszący się wolno w powietrzu. Rpis N. 1213 z w. XIV[10]. BJK.
575. Takiż dzwon jeno bez pierścienia. Rpis N. 326 II z w. XIV[10]. BJK.
576. Tożsamo. Rpis. N. 1668 z r. 1386. BJK.
LIX. 577. Tożsamo. Rpis N. 1618 z r. 1395. BJK.
578. Tożsamo. Rpis N. 1668 z r. 1386. BJK.
579. Tożsamo. Ks. skarbowa 9 z r. 1397. AgW.
580. Tożsamo. Rpis N. 1668 z r. 1386. BJK.
581. Tożsamo. Rpis N. 1309 I z r. 1397. BJK.
582. Tożsamo. Rpis N. 749 I z w. XIV[7]. BJK.
583. Tożsamo. Rpis N. 1339 z r. 1397. BJK.
584, 585. Tożsamo. Ks. ziems. krak. z r. 1398. AkK.
586. Tożsamo. Rpis N. 326 II z w. XIV[10]. BJK.
587. Tożsamo. Rpis N. 403 (Padwa) z r. 1400. BJK.
588. Tożsamo. Ks. skarb. 4 z r. 1394. AgW.

589. Tożsamo. Rpis N. 1356 (Praga) z r. 1395. BJK.
590. Tożsamo. Rpis N. 404 I z r. 1392 oraz N. 1576 I z tegoż zapewne roku. BJK.
591. Tożsamo. Rpis N. 1356 (Praga) z r. 1395. BJK.
592. Tożsamo. Rpis N. 403 (Padwa) z r. 1400. BJK.
LX. 593. Tożsamo. Ks. ziems. krak. z r. 1388. AkK.
594. Tożsamo. Ks. m. Wrocławia N. 639 z r. 1392. AmWr.
595. Tożsamo. Rej. m. Krakowa N. 1851 z r. 1392. AmK.
596. Tożsamo. Rej. m. Krakowa z r. 1393 AmK.
597. Tożsamo. Rpis N. 1618 z r. 1395 i N. 1183 z tegoż zapewne czasu. BJK.
598. Tożsamo. Rpis N. 1339 z r. 1397. BJK.
599. Tożsamo. Rpis N. 332 z r. [1397/8]. BJK.
600. Tożsamo. Rpis N. 1227 z r. 1398. BJK.
601. Tożsamo. Ks. ziems. krak. z r. 1398. AkK.
602. Tożsamo. Rpis N. 1336 z r. 1393. BJK.
603. Tożsamo. Rpis N. 1336 z r. 1393 i N. 326 II z tegoż zapewne czasu. BJK.
604, 605. Tożsamo. Rpis N. 1618 z r. 1395. BJK.
606. Tożsamo. Rpis N. 1280 z r. 1395. BJK.
607. Tożsamo; filigran punktowany. Rpis N. 326 II z w. XIV[10]. BJK.
608. Tożsamo. Ks. skarb. 7 z r. 1393. AgW.
LXI. 609. Tożsamo; filigran punktowany. Rpis N. 1262 z r. [1396]. BJK.
610, 611. Tożsamo. Rpis N. 699 (Praga) z r. 1399. BJK.
612. Tożsamo. Rpis N. 188 z r. [1399]. BJK.
613. Tożsamo. Ks. skarb. 13 z r. 1393. AgW.
614. Tożsamo. Rej. m. Krakowa N. 2053 z r. 1395. AmK.
615. Tożsamo. Rpis N. 1343 z r. 1396 oraz NN. 1501 I i 1671 z tegoż zapewne czasu. BJK.
616. Tożsamo. Rej. m. Krakowa N. 968 z r. 1400. AmK.
617. Tożsamo. Rpis N. 696 (Praga) z r. 1396 oraz NN. 1227 i 1262 z tego mniej więcej czasu. BJK.
618. Tożsamo. Ks. m. Wrocławia 640 z r. 1397. AmWr.
619. Tożsamo. Rej. m. Krakowa N. 2053 z r. 1397. AmK.
LXII. 620. Dzwon o trzech uchach i sercu wiszącem; na dzwonie krzyż. Scabin. Crac. N. 2566 z r. 1395 i 1396. AmK. i ks. sądu wyższ. magdeb. krak. N. 1197 z r. 1396. AkK.
621. Takiż dzwon, na nim gwiazda sześciopromienna. Rpis N. 1339 z r. 1397. BJK.
622. Takiż dzwon, na nim pierścień. Rpis N. 1213 z w. XIV[10]. BJK.
623. Takiż dzwon z pierścieniem. Rpis N. 367 II z w. XIV[10]. BJK.
624. Takiż dzwon; nad nim u góry dwa pierścienie z sobą połączone. Rpis N. 1847 (Praga) z r. 1397/8. BJK.
625. Takiż dzwon z dwoma pierścieniami, lecz pierścienie nie połączone z sobą. Rpis N. 1227 z r. 1398, N. 1347 z r. 1397/8 oraz N. 1531 z tegoż zapewne czasu. BJK.
626. Takiż dzwon z dwoma pierścieniami jak poprzedni. Rpis N. 1331 z wieku XIV[10]. BJK.
627. Dzwon o trzech uchach i sercu wiszącem, ale nad środkowem uchem kwiat pięciolistny na pręcie. Rpis N. 1356 (Praga) z r. 1395. BJK.
628. Dzwon o trzech uchach i sercu zakończonem kółkiem. Rpis N. 1570 III z r. [1390]. BJK.
629. Dzwonek ręczny o jednem uchu i wiszącem sercu. Ks. ziems. poznańska I z r. 1397, ApP. i ks. ziemska łęczyc. 4 z r. 1398. AgW.

78. **Pagórki potrójne.**

630. W pieścieniu trzy pagórki na wspólnej podstawie; na środkowym wzgórzu gwiazda sześciopromienna na pręcie. Ks. m. Wrocławia N. 640 z r. 1395. AmWr.
631. Potrójny pagórek; na środkowym nieco wyższym pagórku krzyż na pręcie. Rpis N. 391 z r. [1390]. BJK.
632. Takiż trójpagórek z krzyżem. Rpis N. 332 z r. [1397/8] i N. 403 z r. 1400 (Padwa). BJK.
633. Tożsamo. Rpis N. 391 z r. [1390]. BJK.
LXIII. 634. Tożsamo. Rpis N. 369 II z w. XIV[10]. BJK.
635. Tożsamo. Rpis N. 1341 z w. XIV[10]. BJK.
636. Tożsamo. Rpis N. 1970 z w. XIV[8]. BJK.
637. Tożsamo. Rpis N. 566 II z r. [1387]. BJK.

638. Tożsamo, jeno że wspólnej podstawy brak. Rej. m. Kazimirza N. 2060 z r. 1387. AmK.
639. Tożsamo. Rpis N. 364 z w. XIV[8]. BJK.
640. Tożsamo. Rpis N. 1931 z r. [1365]. BJK.
641. Tożsamo. Rpis niewiadomy zapewne z samego końca XIV w. lub może już z początku w. XV. BJK.
642. Tożsamo. Rpis N. 403 z r. 1400 (Padwa). BJK.
643. Tożsamo. Rpis N. 1754 z w. XIV[9]. BJK.
644. Tożsamo, jeno że wspólnej podstawy brak. Rpis N. 1356 (Praga) z r. 1395. BJK.
LXIV. 645. Tożsamo. Rpis N. 1754 z w. XIV[9]. i N. 703 (Fryburg) z w. XIV[10]. BJK.
646. Tożsamo; filigran niezgrabny. Rpis N. 1398 z r. [1399]. BJK.
647. Tożsamo; filigran punktowany, bardzo niezgrabny. Rpis N. 773 z w. XIV[10]. BJK.
648. Tożsamo. Rpis N. 773 z w. XIV[10]. BJK.
649. Tożsamo. Rpis N. 1398 z r. [1399]. BJK.
650. Tożsamo; jeno brak spólnej podstawy, a miejsce krzyża zajmuje wysoki pręt. Ks. m. Wrocławia 649 z r. 1396. AmWr.
651. Takiż trójpagórek na wspólnej podstawie z prętem w miejsce krzyża. Rpis N. 1847 (Praga) z r. 1397/8. BJK.
652. Niewiadome narzędzie, podobne do szufli. Rpis Summa Raimundi (Kraków) z r. 1369. Bibl. XX. Augustyanów w Krakowie.

79. **Pastorał.**

653. Pastorał. Rpis Summa Raimundi (Kraków) z r. 1369. Bibl. XX. Augustyanów w Krakowie.

80. **Krzyże.**

LXV. 654. Krzyż pojedynczy z równemi ramionami, na końcach rozwidlonemi. Ks. ziems. poznań. I z r. 1398. ApP.
655. Krzyż podwójny. Rpis N. 739 z r. [1352]. BJK.
656. Krzyż potrójny, a raczej trzy krzyże ze wspólnego środka wybiegające; dwa ku górze, jeden ku dołowi. Rpis N. 2327 z r. 1390, N. 1379 z r. [1400]. BJK. Ks. ziems. pyzdrska z r. 1400. ApP.
657. Półkrzyża bez górnego ramienia. Rpis N. 665 I z końca XIV w. BJK.
658. Krzyż potrójny jak N. 656, ale noga dolna nieprzekrzyżowana. Ks. m. Wrocławia N. z r. 1388/9. AmWr.
659. Krzyż potrójny. Ks. ziems. krakowska z r. 1388, AkK. Rpisy NN. 1323 i 1381 z r. 1389, oraz Rpisy NN. 566 I, 1382 IV i 1592 z w. XIV[9]. BJK.

81. **Gwiazdy.**

660. Gwiazda sześciopromienna. Rpis N. 735 z r. [1352]. BJK.
661. Takaż gwiazda sześciopromienna. Ks. m. Wrocławia N. 635 z r. 1349. AmWr.
662. Quincunx. Rej. m. Kazimirza N. 131 z r. 1385. AmK.
663. Gwiazda sześciopromienna w pierścieniu; w jej środku drugi mały pierścień. Rpis N. 648 I z w. XIV[8]. BJK.
664. Takaż gwiazda sześciopromienna w pierścieniu; środkowego pierścienia brak. Rpis N. 332 z r. [1397/8]. BJK.
665. Dwa pierścienie jeden w drugim, przecięte krzyżem. Rpis N. 753 I z r. [1360/1]. BJK.
666. Dwa pierścienie jeden w drugim; krzyża brak. Rpis N. 717 z w. XIV[6]. BJK.
667. Duży pierścień, w nim ornament esowo-krzyżowy. Rpis N. 1734 z r. 1360 i N. 753 I z tegoż zapewne roku. BJK.
668. Takiż znak jak N. 667. Rpis N. 1849 (Erphordia) z r. 1361 i N. 753 I z tegoż zapewne czasu.
LXVI. 669. Gwiazda promienista o sześciu płomykach; we środku pierścień i dwa małe kółeczka. Rpis N. 665 I z w. XIV[10]. BJK.
670. Gwiazda sześciopromienna z pierścieniem we środku: każdy promień otoczony okrągłą obwódką w kształcie liścia. Rpis N. 1618 z r. 1395. BJK.
671. Gwiazda ośmiopromienna z małem kółeczkiem we środku; na górnym promieniu półksiężyc mały, rogami do góry zwrócony i pręt wysoki, na nim krzyż. Rpis N. 679 I z w. XIV[10]. BJK.

82. **Półksiężyce.**

672. Półksiężyc rogami do góry zwrócony. Rpis N. 566 IV z r. [1399]. BJK.
673. Takiż półksiężyc; nad nim u góry pierścień. Rpis N. 2538 I z r. [1393]. BJK.

674. Półksiężyc barkiem do góry zwrócony; na nim na pręcie sześciopromienna gwiazda. Rpis N. 1281 z r. [1393]. BJK.

675. Półksiężyc rogami do góry zwrócony; na nim na wysokim pręcie krzyż pojedynczy. Ks. m. Wrocławia N. 635 z r. 1372. AmWr.

676. Półksiężyc barkiem do góry zwrócony, ozdobiony pięciu promieniami, z których na środkowym stoi krzyż. Rpis N. 476 z w. XIV[7]. BJK.

677. Dwa półksiężyce jeden nad drugim, barkami do siebie zwrócone, przecięte prętem na wzdłuż. Czy pręt ten zakończony jest u góry krzyżem, trudno dla niewyraźności znaku w tem miejscu stanowczo orzec. Miejsce możliwych ramion krzyża zaznaczam punktami. Rpis N. 565 z w. XIV[6]. BJK.

678. Takież dwa półksiężyce przecięte prętem, jeno że pręt ten w górnym końcu zakończony małem kółeczkiem. Rpis N. 461 z w. XIV[8]. BJK.

679. Takież dwa półksiężyce przecięte prętem, jeno że pręt ten w górze zakończony krzyżem. Rpis N. 662 z r. [1375]. BJK.

83. **Pierścienie pojedyncze lub podwójne przecięte prętami z krzyżami lub gwiazdami.**

LXVII. 680. Pierścień przecięty wysokim prętem, biegnącym do góry. Rpis N. 659 z w. XIV $^{7}/_{8}$. BJK.

681. Takiż pierścień przecięty prętem, na którym u góry krzyż. Rpis N. 739 z r. [1352]. BJK.

682. Takiż znak jak N. 681. Rpis N. 2176 z r. 1353. BJK.

683. Pierścień nieregularny, zbliżony do kwadrata; przezeń biegnie ukosem pas; na pierścieniu wysoki pręt zakończony krzyżem. Rpis N. 1592 z w. XIV $^{9}/_{10}$. BJK.

684. Regularny pierścień z ukośnym pasem; na pierścieniu wysoki pręt, ale bez krzyża. Rpis N. 1592 z w. XIV $^{9}/_{10}$. BJK.

685. Pierścień; w jego środku cztery łuki krzyżują się nawzajem; na pierścieniu stoi krzyż. Ks. ziems. łęczycka 3 z r. 1387. AdW.

686. Takiż pierścień z krzyżem, jeno że łuki w pierścieniu formują cztery listki. Ks. ziems. poznań. I z r. 1390. ApP.

687. Dwa pierścienie jeden nad drugim, przecięte wzdłuż jednym prętem, którego końce tak u góry jak i u dołu poza pierścienie wystają. Ks. m. Wrocławia N. 633 z r. 1353. AmWr.

688. Takież dwa pierścienie przecięte prętem. Rpis N. 739 z r. [1352]. BJK.

689. Tożsamo. Rpis N. 717 z w. XIV[6]; bardzo podobny znak w rękopisie N. 813 IV, V, VII z r. 1364. BJK.

690. Tożsamo. Rpis N. 656 z w. XIV[6]. BJK.

691. Tożsamo. Liber proscriptionum civit. Cracov. N. 2891 z r. 1362. AmK.

692. Dwa pierścienie jeden nad drugim, przeszyte wspólnym prętem, który u górnego końca ponad pierścień wybiega. Ks. m. Wrocławia N. 637 z r. 1383. AmWr.

693. Takież dwa pierścienie przecięte prętem. Ks. skarbowa 8 z r. 1393 i ks. skarb. 4 z r. 1394. AgW.

LXVIII. 694. Tożsamo. Ks. m. Wrocławia N. 636 z r. 1374. AmWr.

695. Tożsamo. Rpis N. 836 z w. XIV[8]. BJK.

696. Tożsamo. Rpis N. 735 z r. [1352]. BJK.

697. Tożsamo. Rpisy NN. 751 i 813 II, III z r. [1366/8]. BJK.

698. Tożsamo. Rpis N. 461 z w. XIV[8]. BJK.

699. Tożsamo. Ks. m. Wrocławia N. 633 z r. 1345. AmK.

700. Tożsamo. Rpis N. 648 I z w. XIV[8]. BJK.

701. Tożsamo. Rpis N. 687 z w. XIV[7]. BJK.

702. Tożsamo. Rpis N. 813 VII z r. 1364 i N. 2343 z tegoż zapewne czasu. BJK.

703. Tożsamo. Rpis N. 735 z r. [1352]. BJK.

704. Tożsamo. Rpis N. 323 III z r. [1352]. BJK.

705. Tożsamo. Rpis N. 756 z w. XIV[6] i 648 V z w. XIV[7]; bardzo podobny w rkpisie N. 735 z r. [1352]. BJK.

LXIX. 706. Dwa pierścienie, jeden nad drugim, przecięte wspólnym prętem, na którym pomiędzy pierścieniami krzyż. Ks. m. Wrocławia N. 634 z r. 1357. AmWr.

707. 708. Takież dwa pierścienie z krzyżem pośrodku. Rpis N. 1734 z r. 1360. BJK.
709. Tożsamo. Rpis N. 797 z r. 1362. BJK.
710. Tożsamo. Liber proscrip. civit. Crac. N. 2891 z r. 1362. AmK.
711. Tożsamo. Rpis N. 823 V z w. XIV[7]. BJK.
712. Tożsamo. Rpis N. 618 z w. XIV[7]. BJK.
713. Tożsamo. Rpis N. 476 z w. XIV[7]. BJK.
714. Tożsamo. Rpis N. 1356 (Praga) z r. 1395. BJK.
LXX. 715. Dwa pierścienie, jeden nad drugim, przecięte wspólnym prętem, na którego końcu powyżej górnego pierścienia krzyż. Rpis N. 1281 z r. [1393]. BJK.
716. Takież dwa pierścienis z krzyżem. Rpis N. 404 IV (Kraków) z r. 1388. BJK.
717. Tożsamo. Rpis N. 1970 z w. XIV[8]. BJK.
718. Tożsamo. Rpis N. 1734 z r. 1360. BJK.
719. Tożsamo. Rpis N. 364 z w. XIV[8]. BJK.
720. Tożsamo. Rpis N. 737 III z w. XIV[7]. BJK.
721. Tożsamo. Ks. m. Wrocławia N. 637 z r. 1385. AmWr.
722. Tożsamo. Rpis N. 1955 II z w. XIV[10]. BJK.
723. Tożsamo. Rpis N. 1616 z r. [1367]. BJK.
724. Tożsamo. Rpis N. 1849 (Erphordia) z r. 1361. BJK.
725. Tożsamo. Rpis N. 798 II z w. XIV[7]. BJK.
726. Tożsamo. Ks. m. Wrocławia N. 649 z r. 1399. AmWr.
727. Tożsamo. Rpis N. 735 z r. [1352] i N. 742 z w. XIV[6]. BJK.
728. Tożsamo. Rpis N. 381 z w. XIV[7]. BJK.
LXXI. 729. Tożsamo. Rpis N. 1771 z w. XIV[7]. BJK.
730. Tożsamo. Rpisy NN. 717 i 756 z w. XIV[6]; podobny, jeno o 9 mm. wyższy w rkopisie N. 323 V z r. 1360 (Medyolan). BJK.
731. Tożsamo. Rpis N. 323 II z w. XIV[6]. BJK.
732. Tożsamo. Rpis N. 323 V (Medyolan) z r. 1360. BJK.
733. Tożsamo. Rpis N. 796 z r. 1362. BJK.
734. Tożsamo. Rpisy N. 323 II i V z r. 1360, oraz NN. 687 i 698 z tegoż mniej więcej czasu. BJK.
735. Tożsamo. Rpis N. 719 z r. 1352 oraz NN. 323 III i 735 z tegoż zapewne czasu. BJK.
736. Tożsamo. Rpis N. 719 z r. 1352. BJK.
LXXII. 737. Tożsamo. Rpis N. 796 z r. 1362. BJK.
738. Tożsamo. Rpis N. 739 z r. [1352]. BJK.
739. Tożsamo. Rpis N. 756 z w. XIV[6]. BJK.
740. Tożsamo. Rpis N. 698 z w. XIV[6]. BJK.
741. Tożsamo. Rpis N. 687 z w. XIV[7]. BJK.
742. Tożsamo. Rpis N. 813 I z r. 1368. BJK.
LXXIII. 743. Pierścień przecięty prętem, na którego górnym końcu gwiazda sześciopromienna. Ks. ziems. łęczycka 4 z r. 1392. AdW.
744. Takiż pierścień z gwiazdą sześciopromienną, jeno że pręt nie przecina pierścienia, ale stoi na jego grzbiecie. Rpis N. 660 z r. 1366. BJK.
745. Takiż znak jak poprzedni. Rpis N. 660 z r. 1366. BJK.
746. Tożsamo. Rpis Summa Raimundi (Kraków) z r. 1369. Ar. XX. Augustyanów w Krakowie.
747. Tożsamo. Rpis N. 813 VI z r. [1364]. BJK.
748. Pierścień przecięty wzdłuż długim prętem, na którego obu końcach, górnym i dolnym gwiazda sześciopromienna. Rpis N. 1340 z w. XIV[10]. BJK.
749. Tożsamo. Rpis N. 1336 z r. 1393, NN. 1234 i 1618 z r. 1395, oraz N. 1667 z tegoż zapewne czasu. BJK.
750. Tożsamo. Rpis N. 1479 z r. 1398 i N. 332 z tegoż zapewne roku. BJK.
751. Pierścień przeszyty wzdłuż prętem, na którego górnym końcu gwiazda sześciopromienna, dolny koniec przecina podstawkę. Rpis N. 1955 II z w. XIV[10]. BJK.
752. Pierścień przecięty wzdłuż prętem biegnącym do góry, na którym ponad pierścieniem dwie gwiazdy sześciopromienne, jedna nad drugą. Rpis N. 326 I z r. 1389 BJK.
753. Takiż sam znak. Ks. skarbowa 8 z r. 1399. AgW.

754. Pierścien pogięty w kształcie kwiatu o czterech listkach, przecięty wzdłuż prętem, na którego obu końcach, tak górnym jak dolnym, gwiazda sześciopromienna. Rpis N. 1848 z r. 1389 i N. 1328 I z tegoż zapewne czasu. BJK.

755. Takiż sam znak. Rpis N. 1501 I z w. XIV[10]. BJK.

LXXIV. 756. Dwa pierścienie ślimakowate w kształcie litery G, jeden nad drugim, przecięte wzdłuż prętem, który wysoko ponad górny pierścień wybiega. Rej. m. Kazimirza N. 2784 z r. 1378. AmK.

757. Takiż znak, jeno na pręcie u góry krzyż. Rpis N. 1570 z w. XIV[8]. BJK.

758. Dwa pierścienie jeden nad drugim, przecięte wzdłuż prętem, na którego górnym końcu gwiazda sześciopromienna. Ks. m. Wrocławia N. 639 z r. 1391. AmWr. Rpis N. 1336 z r. 1393. BJK.

759. Takiż sam znak. Ks. m. Wrocławia N. 637 z r. 1382. AmWr.

760. Takiż sam znak. Rpisy NN. 1350 i 1352 (Prachatice) z r. 1392 oraz N. 1361 z tegoż zapewne czasu. BJK.

761. Takiż sam znak. Rpis N. 739 z r. [1352]. BJK.

762. Takiż sam znak. Rpis N. 753 I z r. [1360/1]. BJK.

763. Takiż sam znak. Rpis N. 1234 (Krumłów) z r. 1395. BJK.

764. Takiż sam znak. Rpis N. 323 V (Medyolan) z r. 1360. BJK.

765. Dwa pierścienie jeden nad drugim, przecięte wzdłuż prętem; pomiędzy pierścieniami na pręcie gwiazda sześciopromienna. Rpis N. 749 I z w. XIV[7]. BJK.

766. Takiż sam znak. Rpis N. 836 z w. XIV[8]; podobny znak, lecz o 4 mm. większy jest w rkopisie N. 757 I (Praga) z r. 1378. BJK.

767. Dwa pierścienie jeden nad drugim, przecięte wzdłuż prętem, na którego obu końcach, tak górnym jak dolnym, gwiazda sześciopromienna. Rpisy NN. 1422 III (Wszestary) i 2035 z r. 1383, oraz NN. 1282 i 1361 z tegoż zapewne czasu. BJK. wreszcie Ks. m. Wrocławia N. 637 z r. 1382. AmWr.

LXXV. 768. Na pręcie wysokim dwa pierścienie i dwie sześciopromienne gwiazdy mieniają się nawzajem. Rpisy NN. 751 i 1904 z w. XIV[7], NN. 364 i 836 z w. XIV[8], oraz NN. 654 II, 1361 i 1699 z w. XIV[9]. BJK.

769. Takiż sam znak. Rpis N. 2343 z r. [1364] i N. 836 z w. XIV[8]. BJK.

770. Takiż sam znak. Rpis N. 364 z w. XIV[8]. BJK.

771. Na pręcie wysokim dwa pierścienie, jeden nad drugim, a nad pierścieniami dwie gwiazdy sześciopromienne, jedna nad drugą. Ks. m. Wrocławia N. 636 z r. 1374. AmWr. i ks. ziems. łęczycka 3 z r. 1385. AdW.

772. Takiż sam znak. Rpis N. 648 I z w. XIV[8]. BJK.

773. Takiż sam znak. Rpis N. 1608 z r. 1373. BJK.

774. Takiż sam znak. Rpis N. 321 z r. [1383] i N. 365 z tegoż zapewne czasu. BJK.

775. Takiż sam znak, jeno że z boku jeszcze trzeci pierścień wisi w powietrzu. Rpis N. 813 VII (dopełnienie) z w. XIV[10]. BJK.

776. Takiż sam znak jak N. 775. Rpisy NN. 369 VI i 813 z w. XIV[10]. BJK.

777. Pręt prosto do góry stojący, zakończony po obu końcach sześciopromiennemi gwiazdami; z każdego boku pręta pierścień. Rpisy NN. 749 I z w. XIV[7], NN. 364 i 704 z w. XIV[8], oraz N. 654 II z w. XIV[9]. BJK.

84. Bramy forteczne.

LXXVI. 778. Baszta forteczna o trzech bramach, ozdobiona pięcioma plankami. Rej. m. Kazimirza N. 131 z r. 1385. AmK.

779. Tenże sam znak. Rpis N. 1661 z r. 1390, oraz NN. 297 I, 550 II, 654, 704, 1186 i 1699 z tegoż mniej więcej czasu. BJK.

780. Takiż sam znak. Rpisy NN. 1183 i 1186 z w. XIV[9]. BJK.

781. Takiż sam znak. Rpis N. 369 V z w. XIV[10]. BJK.

782. Takiż sam znak. Rej. m. Kazimirza N. 2058 z r. 1388, AmK. Ks. m. Wrocławia N. 638 z r. 1390, AmWr. Ks. skarbowa 1 z r. AgW.

783. Takiż sam znak, ale w baszcie miasto trzech tylko jedna brama. Rpis N. 1183 z w. XIV[9]. BJK.

784. Brama forteczna o dwóch wieżycach a jednych wrotach. Ks. skarbowa 8

z r. 1394, AgW. Ks. ziems. poznań. I z r. 1394. ApP.

785. Takaż sama brama forteczna; filigran punktowany. Rej. m. Kazimirza N. 1479 z r. 1395. AmK.

786. Takaż brama forteczna o dwóch wieżycach, lecz mniejsza; filigran niezgrabny. Ks. ziems. krak. z r. 1398. AkK.

787. Takiż sam znak. Rpis N. 1339 z r. 1397. BJK.

UWAGA. Jeśli kodeks składa się z kilku rękopisów lub części, tedy odnośny rękopis lub część oznaczamy liczbą rzymską dodaną do numeru kodeksu. Tak n. p. N. 323 V oznacza część piątą kodeksu N. 323.

DODATEK.

LXXVII. Już kiedy cały atlas znaków wodnych był ukończony i do litografii do reprodukcyi oddany, zwrócił kolega prof. Ulanowski uwagę moją na jeden rękopis papierowy, pochodzący z pierwszej połowy XIV w., będący własnością kapituły katedralnej krakowskiej. Rękopis to niewielki in folio, złożony zaledwo z 31 kart, z których połowa przedstawia karty luźne, mocno uszkodzone, obejmuje akta procesu pomiędzy Mikołajem archidyakonem kościoła św. Krzyża w Opolu a Nankierem biskupem wrocławskim i Janem kusztoszem opolskim w roku 1339 przewiedzionego i jest temuż procesowi spółczesny, pochodzi zatem jeszcze z pierwszej połowy XIV wieku, a wykazuje ośm interesujących znaków wodnych, jakich w innych rękopisach nie znalazłem. Niestety, nie było już możebnem wprowadzenie tych znaków w odnośne miejsca do atlasu, trzebaby było bowiem cały atlas na nowo przerabiać z wielkim nakładem czasu i pracy; mimoto nie mogłem zupełnie pominąć tej nowej zdobyczy, tem cenniejszej, gdy ów rękopis należy niewątpliwie do najdawniejszych polskich papierowych rękopisów. Postanowiłem przeto znaki z tego rękopisu zdobyte zamieścić na osobnej tablicy i przyłączyć dodatkowo na końcu do gotowego już atlasu, co też niniejszem czynię. Datę rękopisu oznaczam XIV[4].

788—790. Dzwon o trójlistnem wieszadle i sercu.

791. Strączek lub owoc bananu. Briquet nazywa ten znak salcesonem.

792, 793. Kwiat na szypułce.

794. Klekotka.

795. Dwa pierścienie jeden nad drugim, przecięte wzdłuż wysokim prętem.

Wykaz przedmiotów.

A, litera 372, 373, 491 (?)
anioł z różczką w ręku 284.
aster (kwiat) na szypułce z dwoma listkami. 353.

Baszty forteczne 778—787.
bezmian (waga drążkowa) 488.
broń 395—464.

Capy 258—265.
ciężarki do wag 489, 490.

Dąb; żołądź z dwoma liściami dębowemi 355.
dzbanki (nalewki) 522, 523.
dzbanuszek (kwiat) 352, — dzbanuszki dwa (kwiaty), pośrodku krzyż 354.
dzwony 561—629, 788—790.

Gęsi 300, 301.
głoworożec, patrz głowa głoworożca.
głowy zwierząt, potworów i ludzi: głowa głoworożca 234—237, — bez dodatków 234, — z gwiazdą na pręcie 235—237.
— głowa jednorożca 213—219, bez dodatków 213—215, 218, 219, — z gwiazdą na pręcie 216, 217.
— głowa jelenia 181—199, — bez dodatków 181—188, — z gwiazdą na pręcie pomiędzy rogami 189—196, — z różą na pręcie pomiędzy rogami 197—199.
— głowa kobieca 286, 287.
— głowa konia 230—231.
— głowa koniorożca 224—229.
— głowa koziorożca 200—205, 208—212, — bez dodatków, przodem zwrócona 200, 201, — bez dodatków bokiem zwrócona 208—210, — z gwiazdą na pręcie pomiędzy rogami, przodem zwrócona 202—204, — z różą na pręcie pomiędzy rogami, przodem zwrócona 205, — z pierścieniem z tyłu szyi, bokiem zwrócona 211, 212.
— głowa lwia 246—249, — bez dodatków 246, — z krzyżem ukośnym 247, — z gwiazdą na pręcie 248, 249.

— głowa murzyna 288—295, — bez dodatków 288—291, — z pierścieniem u góry 292—295.
— głowa osła z kwiatem w pierścieniu na pręcie pomiędzy uszami 178—180.
— głowa wołu 1—177, — bez dodatków 1—34, — z krzyżem między rogami 35—45, 120, 122, — z krzyżem między rogami a pierścieniem u pyska 44, 45, — z gwiazdą na pręcie pomiędzy rogami 46—119, 121, 123—127, 130—145, — z półksiężycem wywróconym na pręcie pomiędzy rogami 128, 129, — z pierścieniem i gwiazdą na pręcie pomiędzy rogami, 130—145, — z samym pierścieniem pomiędzy rogami, luźno wiszącym 146—153, — z pierścieniem na pręcie pomiędzy rogami 154—159, — z różą na pręcie pomiędzy rogami 160—169, — z gwiazdą promienistą na pręcie pomiędzy rogami 170—176, — z kwiatem w pierścieniu na pręcie pomiędzy rogami 177.
gołąb 299.
granat (owoc) na szypułce z czterema listkami 347—349.
gruszka (owoc) na szypułce 311—321, — pomiędzy dwoma listkami 326—346.
gryf: na hełmie 277, — pobrzusie gryfa 272—274.
gwiazdy 660—671.

Hełmy 460, 461, — z gryfem 277.

I, litera 374.
jednorożec, patrz głowa jednorożca.
jeleń, patrz głowa jelenia, — patrz pobrzusie jelenie.

Klekotki 496—504, 794.
klucze 471—483.
koło młyńskie 505.
koń 232, 233, — patrz także głowa konia.
konik szachowy 220—223.
koniorożec, patrz głowa koniorożca, — patrz pobrzusie koniorożca.
korona 518.
kosy 516, 517.
koziorożec, patrz głowa koziorożca.
kraty 484—487.
krzyże: półkrzyża 657, — pół krzyża i pół lilii 362, — krzyż pojedynczy 654, — krzyż podwójny 655, — trzy krzyże 658, 659.
księżyce: półksiężyce 672—679.
kusze 420—429.
kwiaty (róże, lilie, astry, dzbanuszki) 350—371, 792, 793.

Lew 251, 252, — patrz także głowa lwa, — patrz pobrzusie lwa.
lilie (kwiaty) 362—371, — pół lilii i pół krzyża 362.
liście pojedyncze 356—361, — liście dwa 324, 325.
litery alfabetu 372—394.
łuki napięte ze strzałami 431—447, — nienapięte 448, 449.

M, litera 375, 376.
melon 306.
miecze 395—408.
młoty 415, 416.
moździerz 520.
murzyn, patrz głowa murzyna.

Naczynia różne 521—524.
narzędzia różne 465—519, 652, 653.
nożyce 515.

Obcęgi 465—470.
obręcze, patrz pierścienie.
osioł, patrz głowa osła.

P, litera 377—383.
pagórki trzy czyli trójwzgórze z krzyżem lub prętem na wzgórzu środkowem 630—651.
pastorał 653.
pierścienie: 680—777, — pierścień pojedynczy z prętem 680, 684, — pierścień pojedynczy z krzyżem 681—683, 685, 686, — pojedynczy z gwiazdą na pręcie 743—747, — pojedynczy, przecięty prętem z dwoma gwiazdami 748—755, — dwa pierścienie przecięte prętem 687—704, 795, dwa pierścienie przecięte prętem z krzyżem pomiędzy niemi 706—714, — dwa pierścienie przecięte prętem, krzyż nad niemi 715—742, 795 — dwa pierścienie przecięte prętem z gwiazdą u góry 758—764, — dwa pierścienie przecięte prętem z gwiazdą pośrodku 765, 766, — dwa pierścienie przecięte prętem z dwoma gwiazdami 767—774, 777, — dwa pierścienie ślimacze przecięte prętem 756, 757, — trzy pierścienie z prętem i dwoma gwiazdami 775, 776.
pies 254—257, — patrz także pobrzusie psa.
pobrzusie: gryfa 272—274.
— jelenia 206, 207.
— koniorożca 229.
— lwa 250.
— psa 253.
— wołu 238—243, — bez dodatków 238—240, — z gwiazdą na pręcie pomiędzy rogami 241—243.
półksiężyce 672—679.
potwory 278—280.
przezmian (waga drążkowa) 488.
ptaki (gołąb, gęś, wrona, szpaki) 298—305.
puszka na hostye 524.

R, litera 384—391.
ręka ludzka 285.
rękawica do zbroi 462—464.
rogi zwierzęce: rogi jelenie 276, — rogi wołu z gwiazdą na pręcie 275.
rośliny 306—371, 792, 793.
róża (kwiat) 350.
ryba 296.

S, litera 392.
siekiery 416—419.
śliwka (owoc) na szypułce 307—310.
smoki skrzydlate 266—271.
strączek 791.
syreny 281—283.
szpaki 302—305.

Tarcze 450— 459.
topory 409—414.
trąby myśliwskie 525—560.
trójwzgórza czyli trzy pagórki, z krzyżem lub prętem na środkowym pagórku 630—651.

V, litera 393, 394.

Wagi: bezmian czyli przezmian, waga drążkowa 488, — wagi z szalkami 506—513.
widły 514.
wielbłąd 265.
wiśnie (owoce) na szypułkach 322, 323.
wół 244, 245, — patrz także głowa wołu, — pobrzusie wołu, — rogi zwierzęce.
wóz: przód od wozu z dyszlem przekrzyżowanym 519.
wrona 298.

Żelaza od pługa 493—495.
żołądź z dwoma liśćmi dębowemi 355.
zwierzęta 1—305.

Wykaz znaków wodnych

wedle miejsca spisania rękopisów [1]).

Brześć: NN. 140, 376, 570.
Erfurt: NN. 500, 564, 668, 724.
Fryburg: NN. 46, 47, 48, 112, 645.
Kazimirz: NN. 56, 62, 66, 75, 108, 114, 140, 150, 151, 183, 211, 212, 220, 248, 275, 308, 309, 315, 316, 317, 341, 379, 381, 438, 450, 451, 453, 511, 512, 638, 662, 756, 778, 782, 785.
Kościan: NN. 139, 168, 197, 275, 525, 538.
Kraków: NN. 1, 5, 10, 17, 42, 44, 54, 66, 93—96, 111, 146, 147, 148, 156, 159, 162, 171, 173, 184, 186, 208, 228, 230, 240, 275, 281, 288—290, 296, 298, 300, 337, 342, 400, 409, 415, 416, 418, 419, 435, 437, 438, 440, 460, 481, 566, 584, 585, 593, 595, 596, 601, 614, 616, 619, 620, 652, 653, 659, 691, 710, 716, 746, 786, 788—795.
Krumłów: NN. 129, 172, 206, 260, 390, 763.
Łęczyca: NN. 24, 200, 218, 267, 285, 371, 374, 403, 429, 466, 557, 629, 685, 743, 771.
Medyolan: NN. 730, 732, 764.
Niepołomice: NN. 183, 270, 298, 451, 559.
Orłów: N. 543.
Padwa: NN. 587, 592, 632, 642.
Polska [1]): NN. 2, 16, 24, 45, 49, 51, 55, 67, 81, 109, 134, 142, 143, 149, 150, 151, 155, 158, 173, 174, 183, 187, 213, 216, 220, 270, 281, 292, 311, 356, 366, 383, 439, 442, 466, 579, 588, 608, 613, 693, 753, 782, 784.
Poznań: NN. 17, 35, 119, 158, 169, 178, 180, 188, 247, 248, 294, 401, 629, 654, 686, 784.
Praga: NN. 9, 27, 28, 38, 40, 69, 71, 84, 97, 101 166, 176, 185, 194, 196, 206, 238, 239, 241, 243, 269, 395, 396, 398, 443, 538, 544, 589, 591, 610, 611, 617, 624, 627, 644, 651, 714, 766.
Prachatice: NN. 73, 246, 760.
Pyzdry: NN. 22, 374, 527, 656.
Wrocław: NN. 4, 68, 80, 87, 113, 135, 154, 180, 221, 227, 280, 298, 322, 323, 326, 336, 339, 340, 369, 399, 435, 471, 480, 528, 532, 537, 594, 618, 630, 650, 658, 661, 675, 687, 692, 694, 699, 706, 721, 726, 758, 759, 767, 771, 782.
Wszestary: NN. 210, 287, 767.

[1]) Znaki, które tu w grupy układamy, pochodzą jedynie z takich rękopisów, w których miejsce powstania rękopisu wyraźnie jest podane.

[1]) Do tej grupy zaliczam znaki wodne wynotowane z ksiąg tak zwanych skarbowych i assessorskich, przechowanych w archiwum głównem warszawskiem, co do których nie zanotowałem sobie swego czasu, zkąd która księga pochodzi. Że zaś wszystkie niewątpliwie w kraju naszym powstały, więc je pod ogólną nazwą „Polska“ podaję.

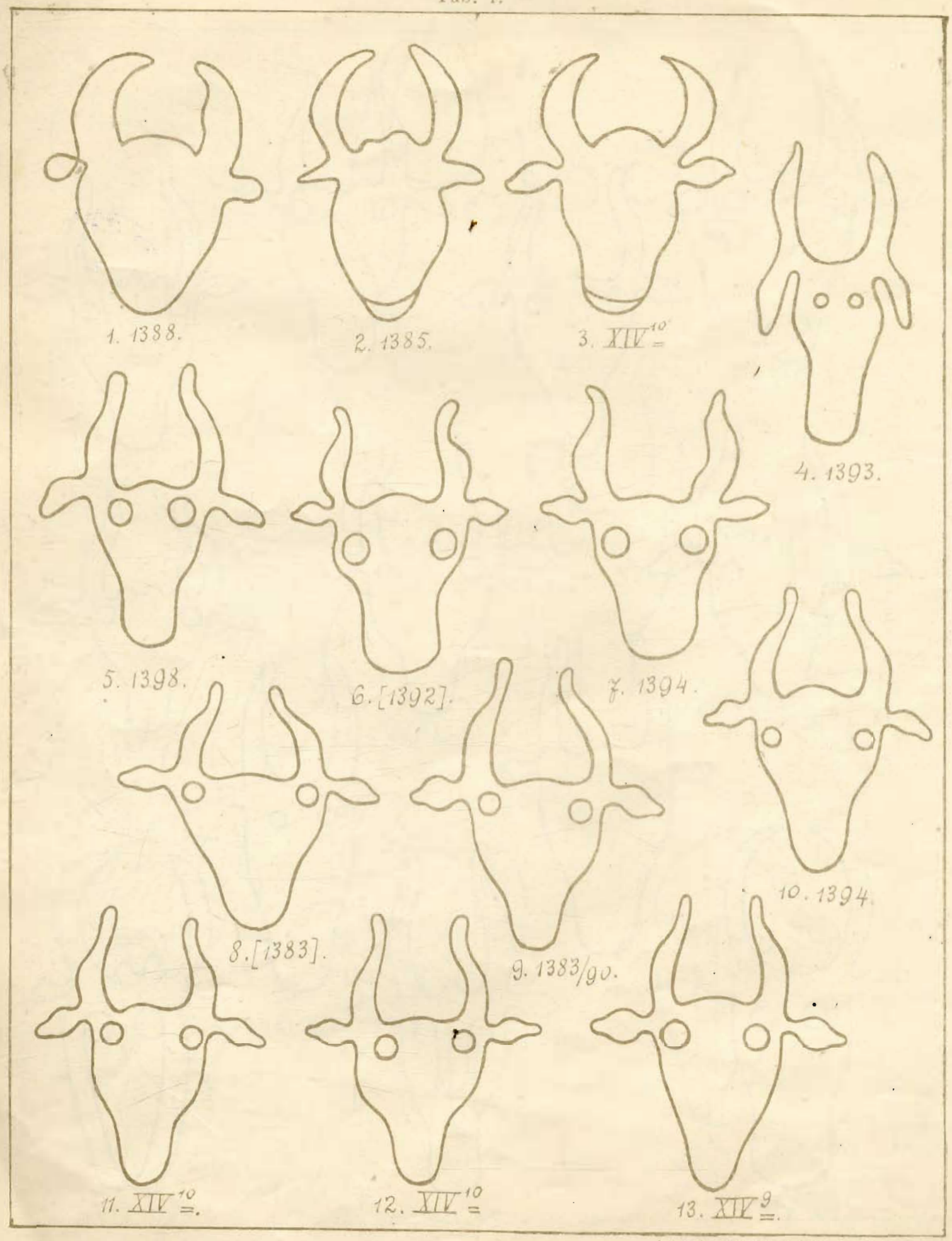

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie.

UNIWERSYTET WAR. FILIA W B. STAR. BIBLIOTEKA

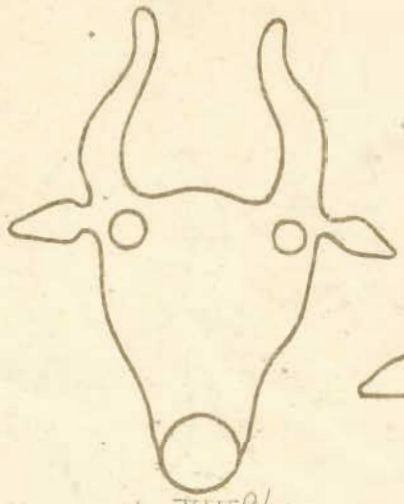

14. XIV 9/10.

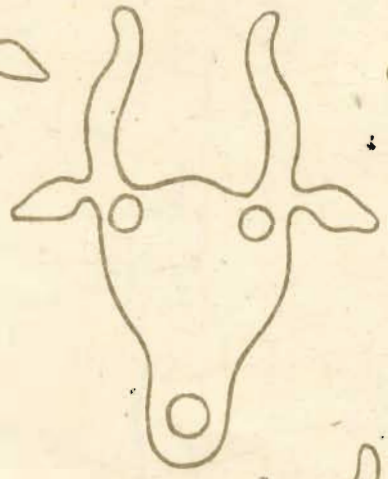

15. [1390].

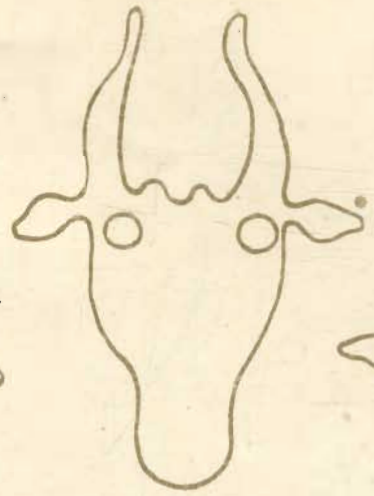

16. 1393.

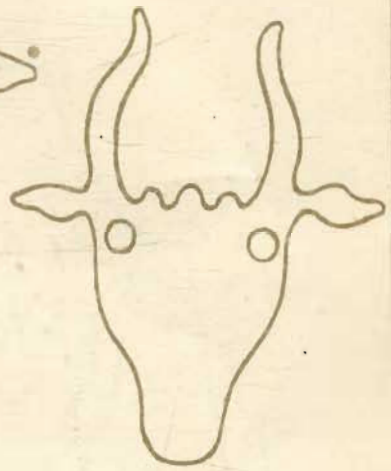

17. 1388/9.

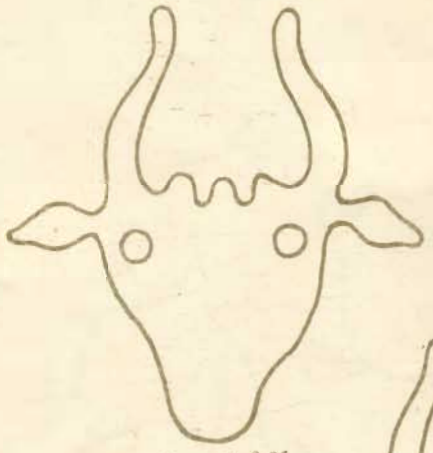

18. 1387.

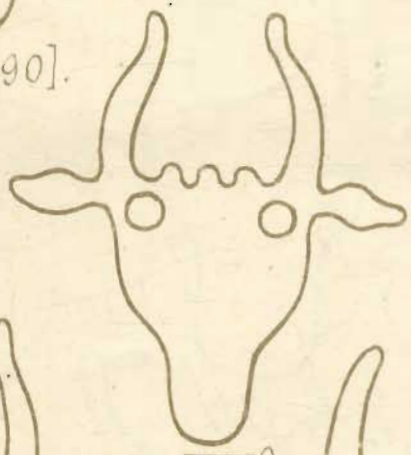

19. XIV 9/10.

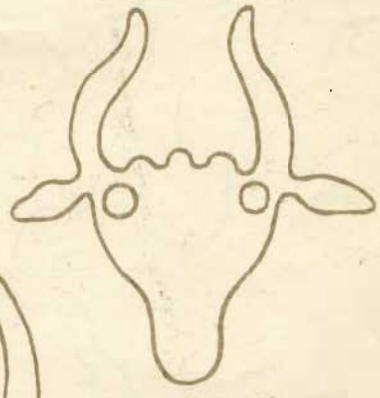

20. 1387.

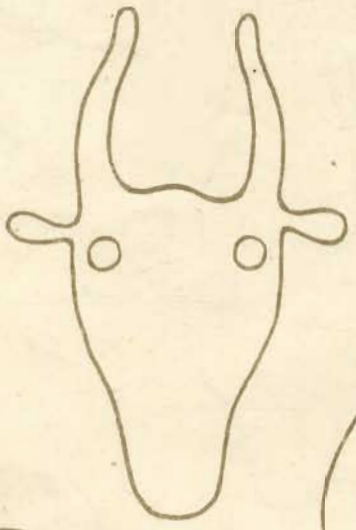

21. 1392.

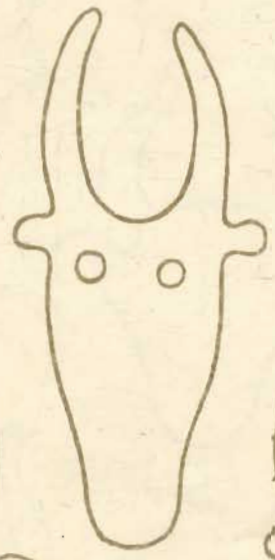

22. 1399.

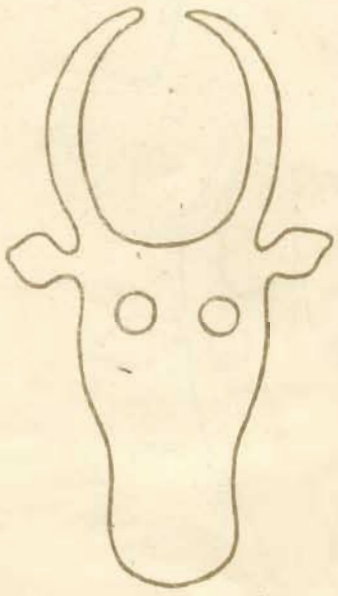

23. XIV 10/11.

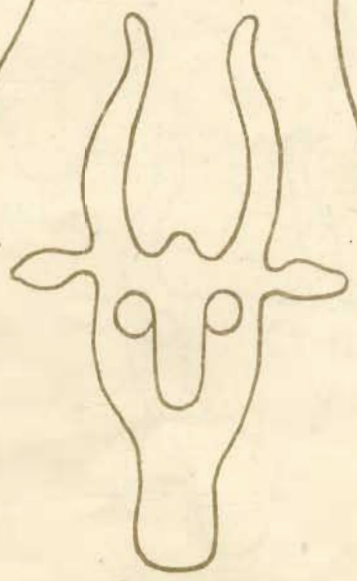

24. 1395/7.

25. XIV 7/11.

Rysował Dr Franciszek Piekosiński.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA

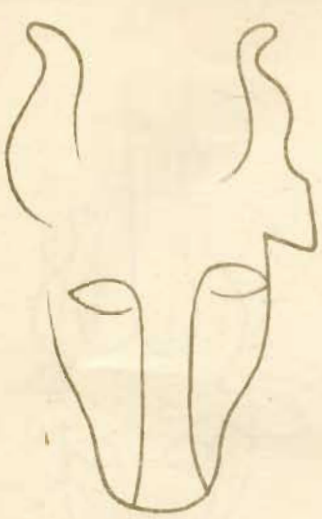

26. XIV 10/=

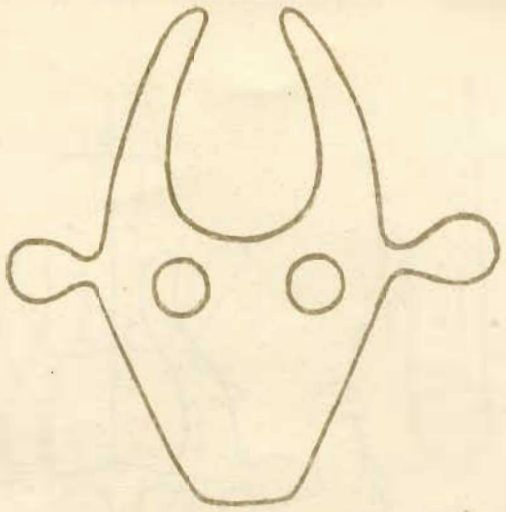

27. XIV 9/=

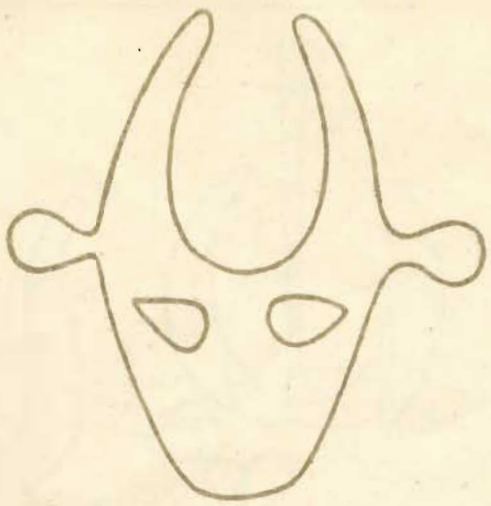

28. XIV 9/=.

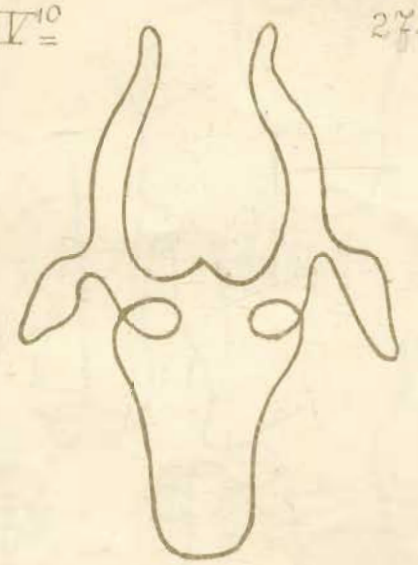

29. 1388.

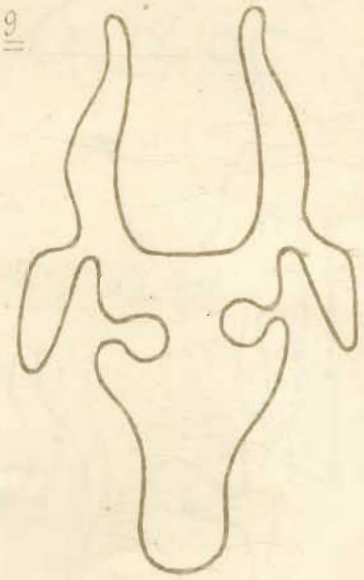

30. 1388.

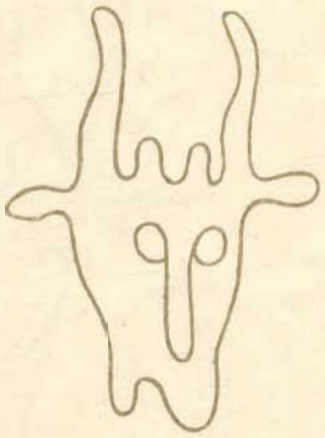

31. XIV 10/=.

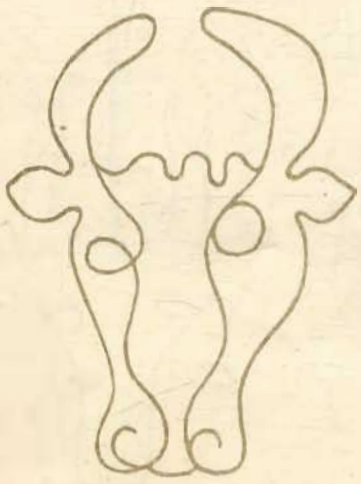

32. [1360/1].

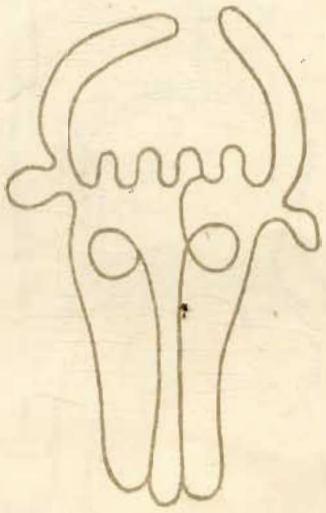

33. [1360/1]

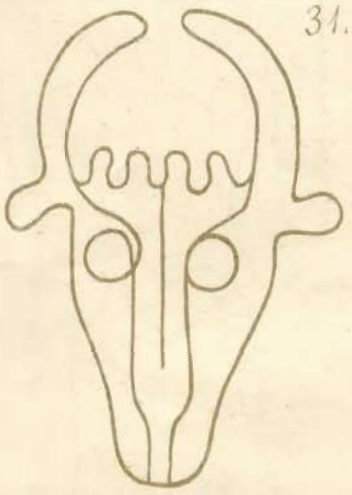

34. [1360/1].

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA FILIA W B-STOKU

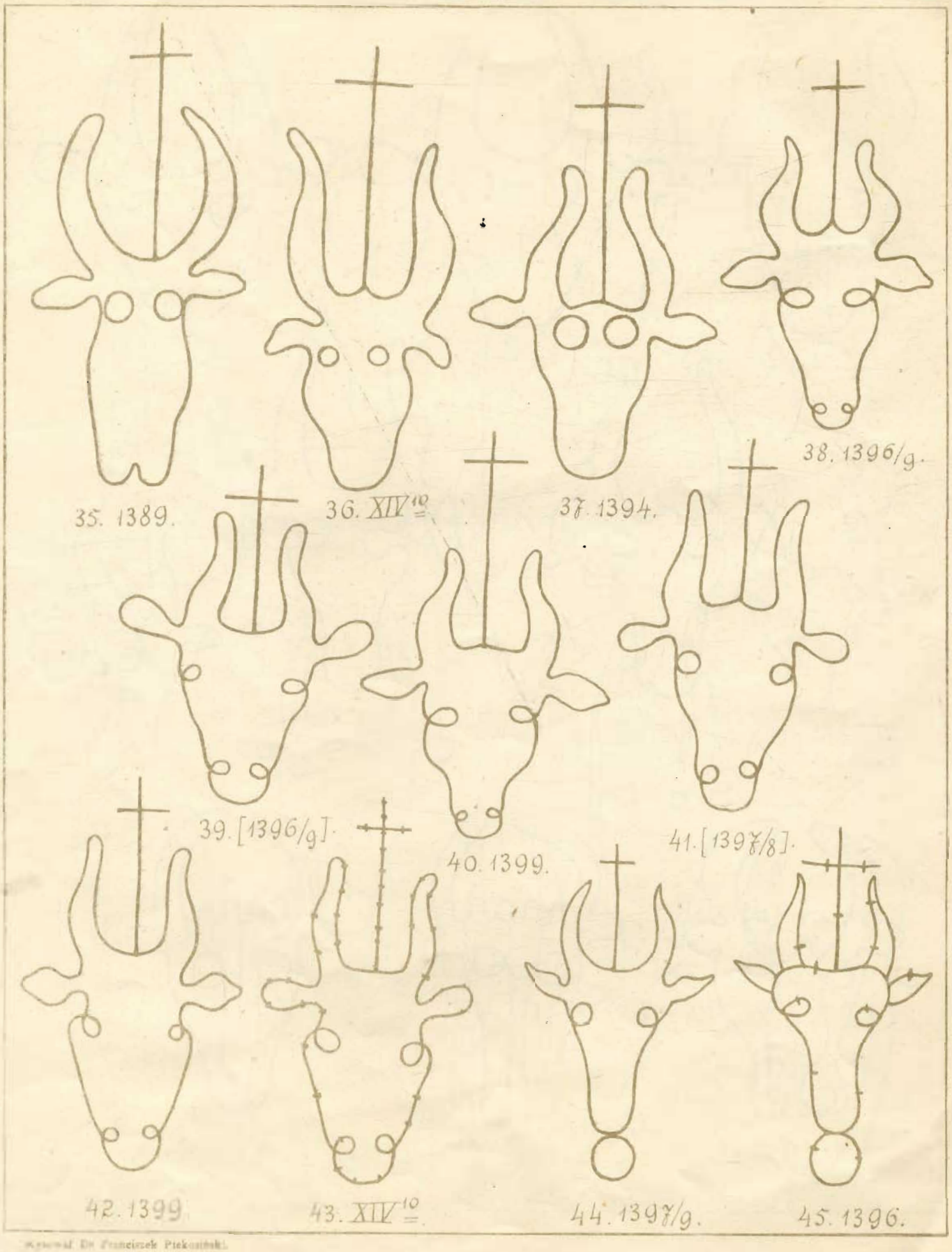

Rysował Dr Franciszek Piekosiński.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA

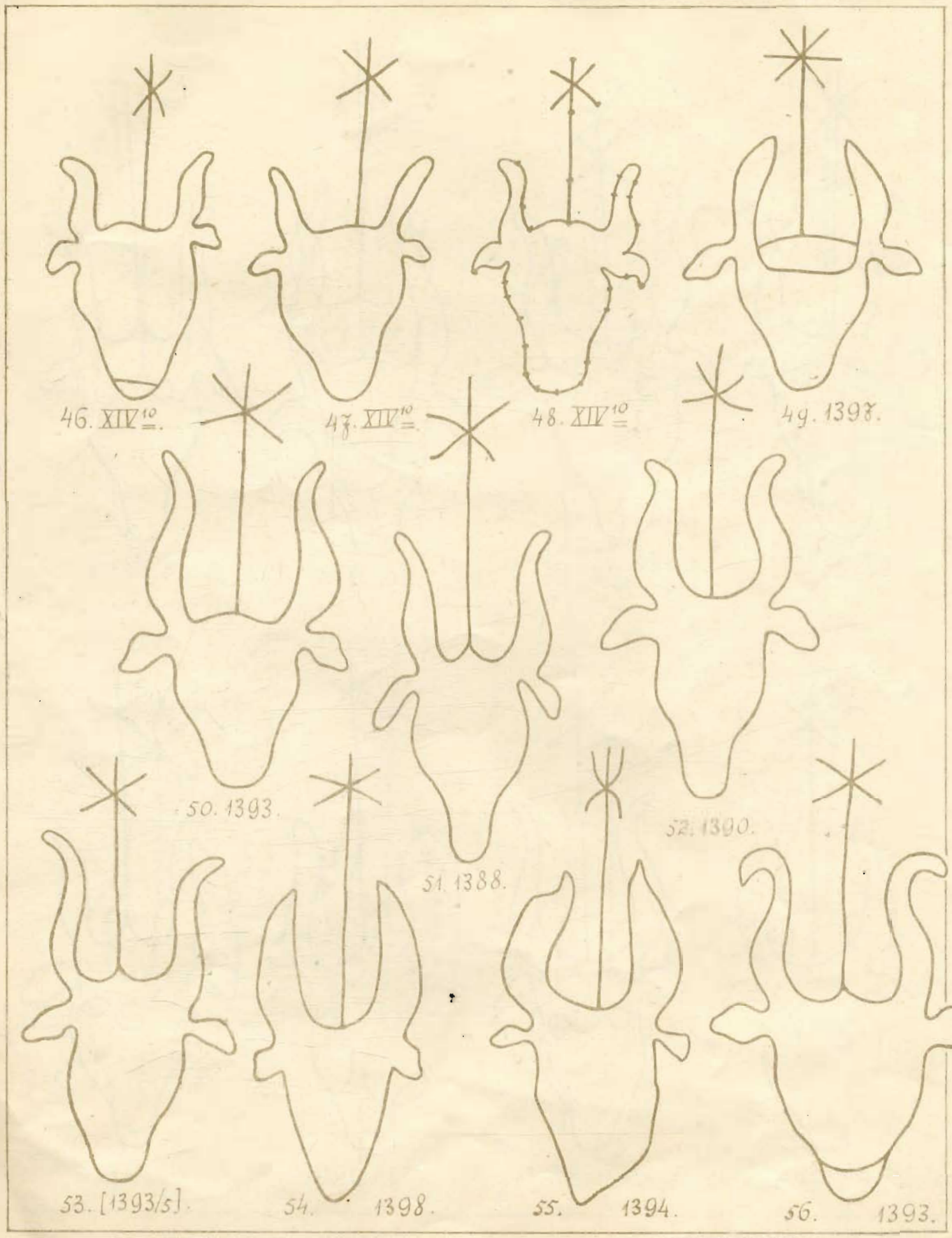

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA FILIA w B-stoku

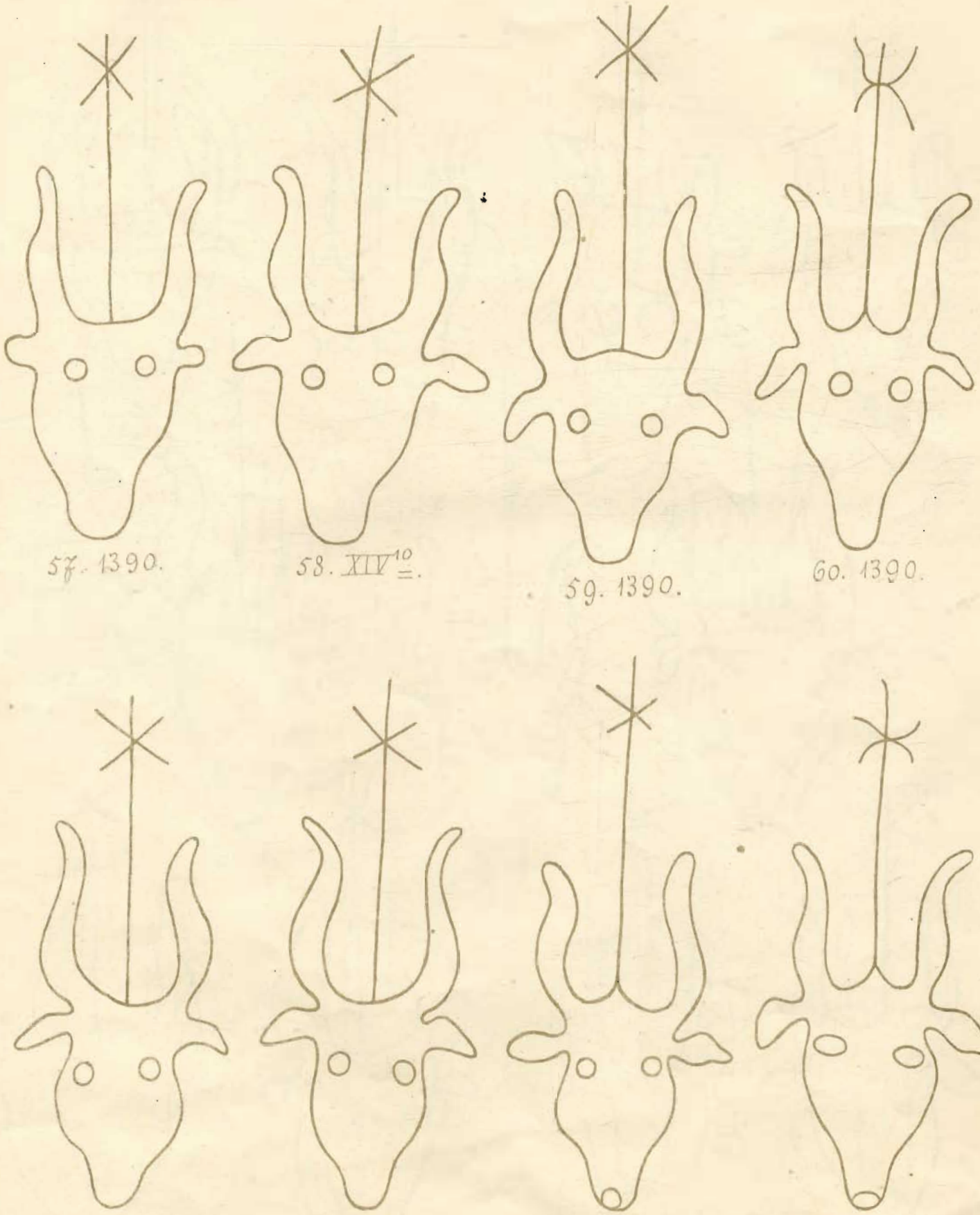

Rysował Dr Franciszek Piekosiński.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA GŁÓWNA

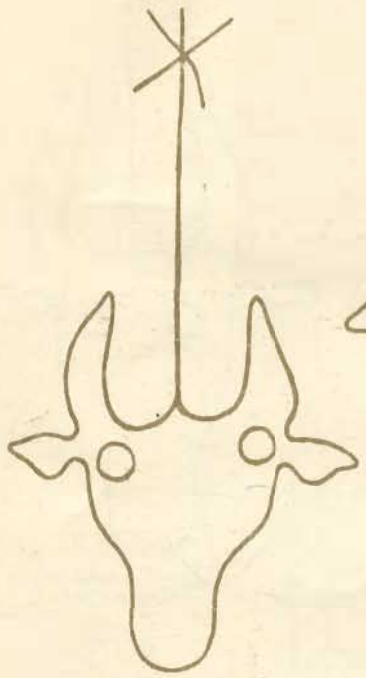

65. XIV 10 =.

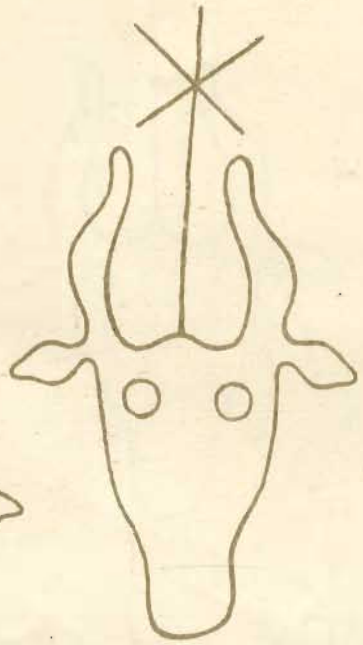

66. 1395/6.

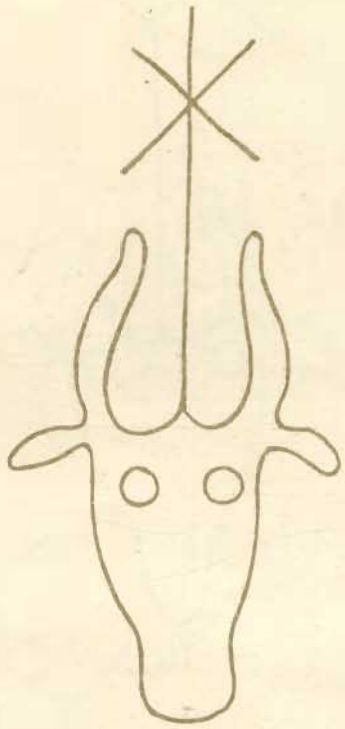

67. 1393.

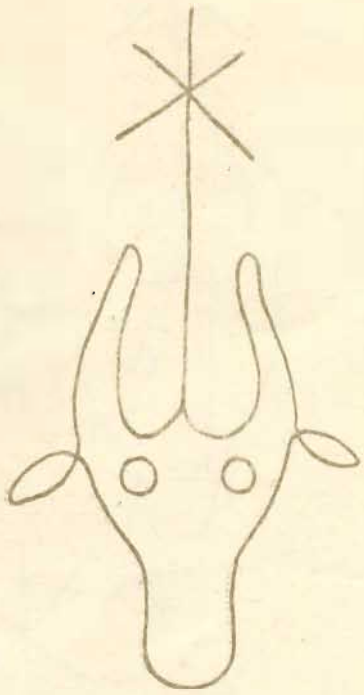

68. 1395.

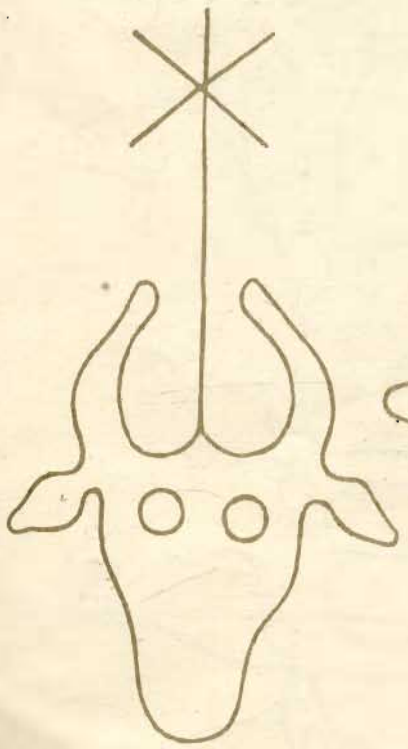

69. 1396.

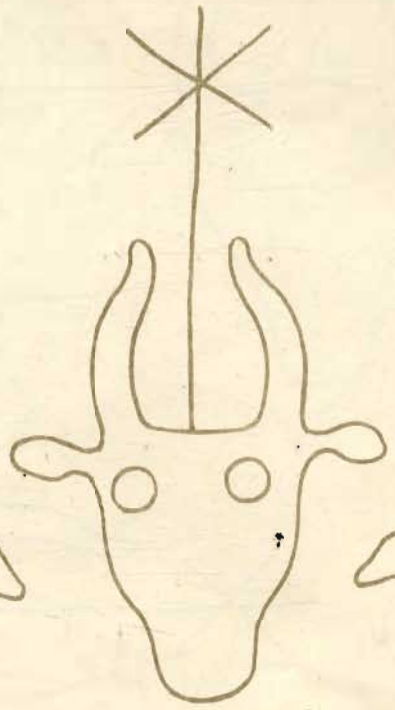

70. XIV 10 =.

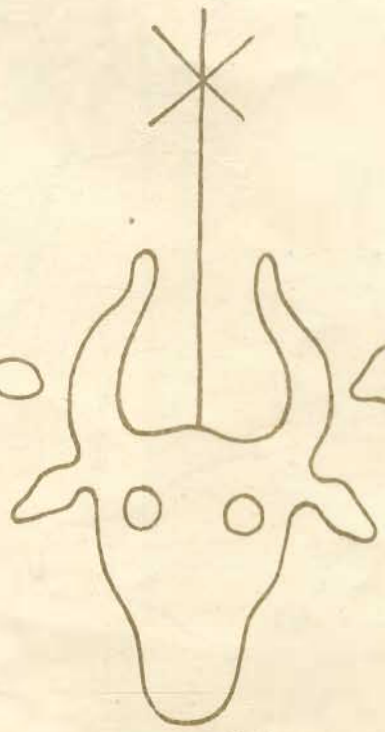

71. 1396.

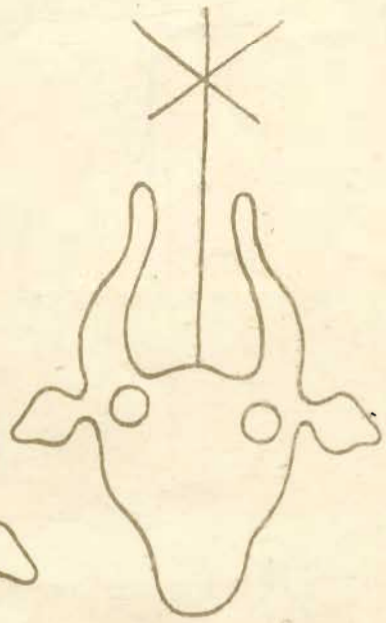

72. XIV 9 =.

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA Filia w Krakowie

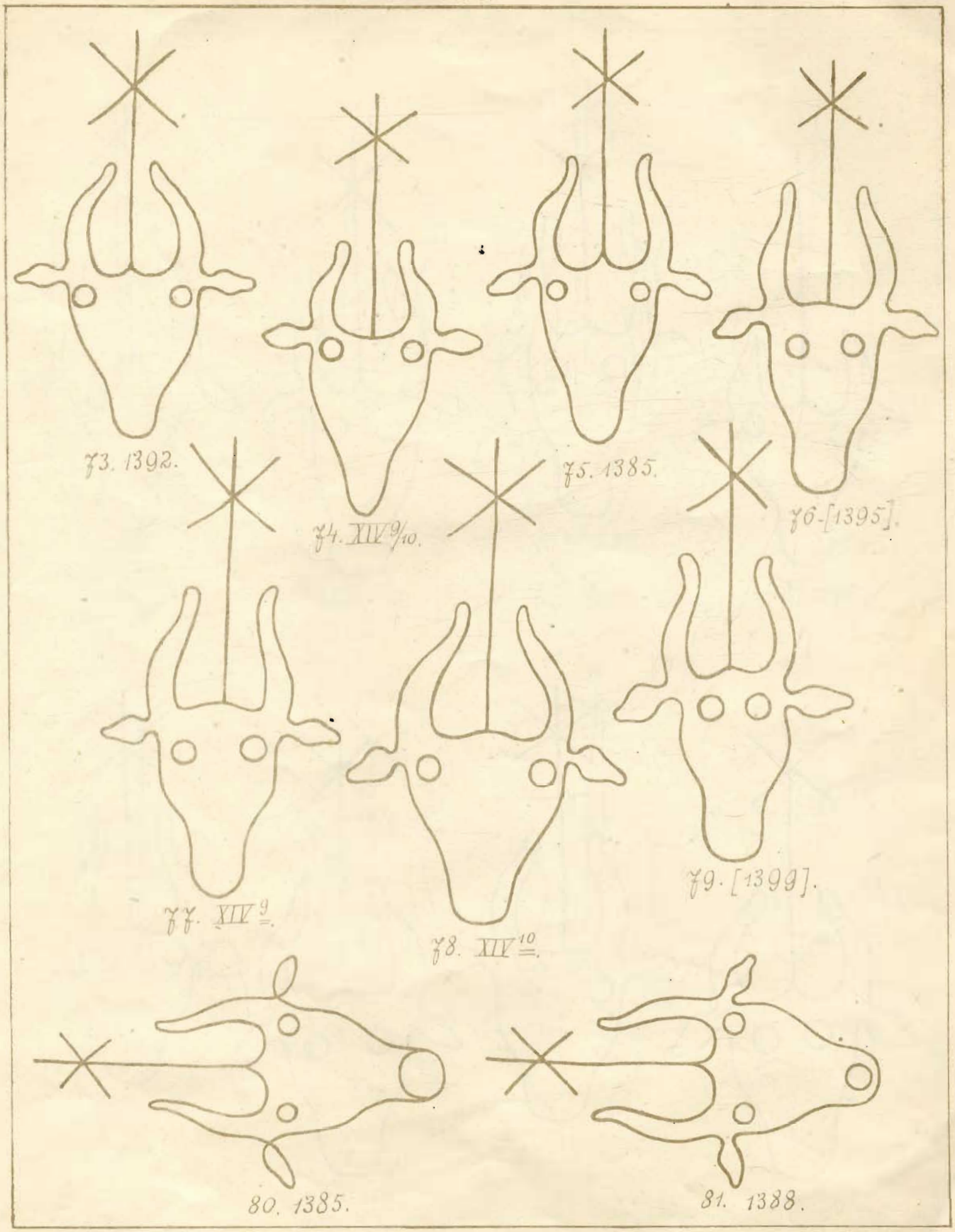

Rysował Dr Franciszek Piekosiński.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA

Tab. 9.

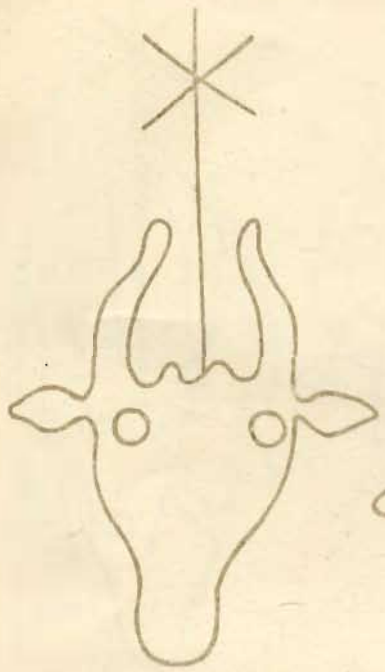

82. XIV 9/10

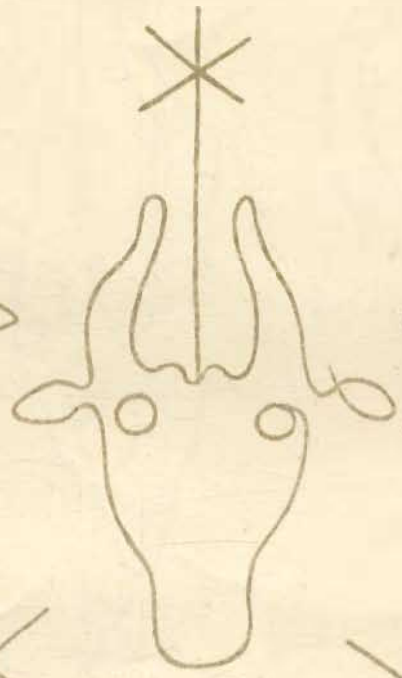

83. XIV 9/10.

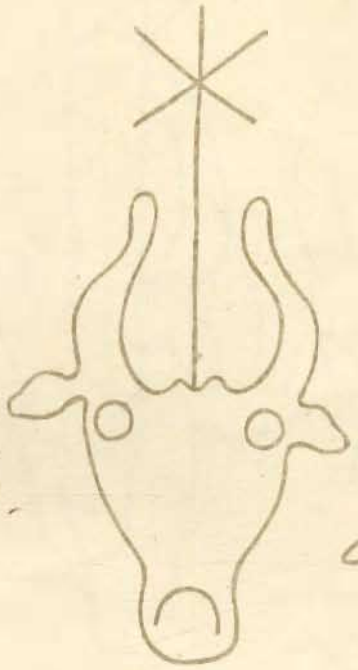

84. XIV 9

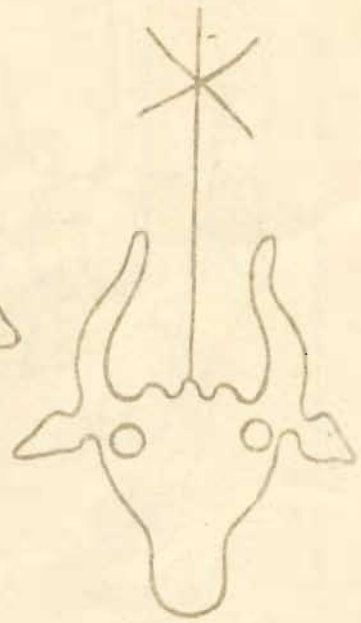

85. XIV 9/10.

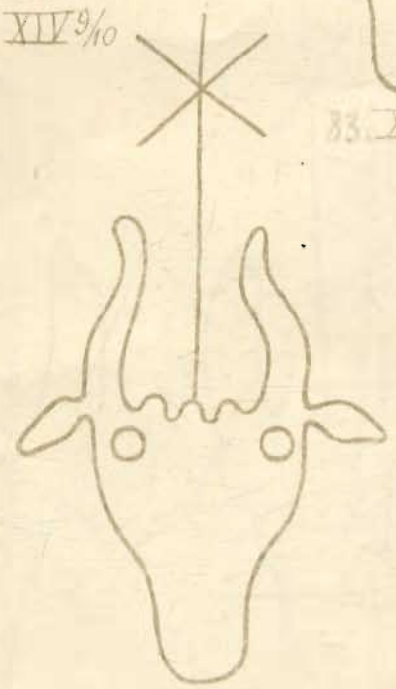

86. XIV 9

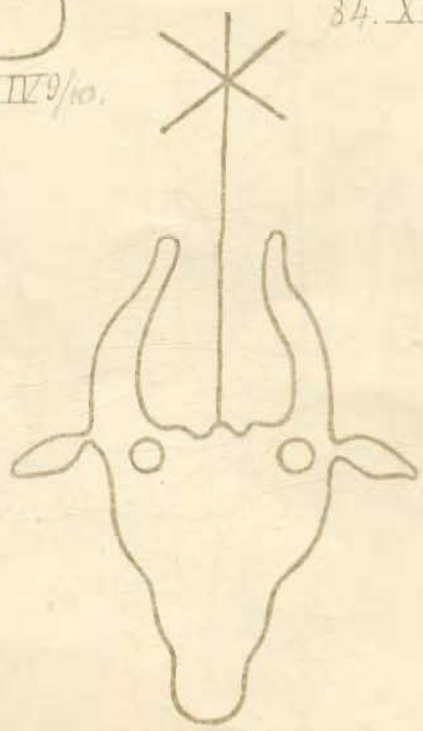

87. 1391/9.

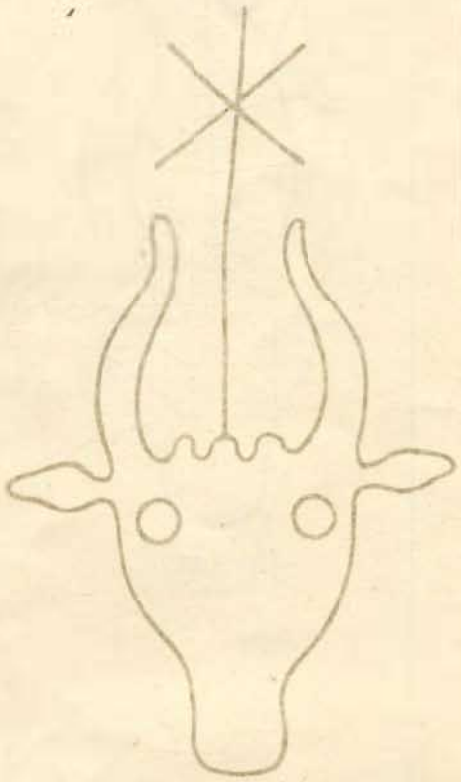

88. XIV 9/10.

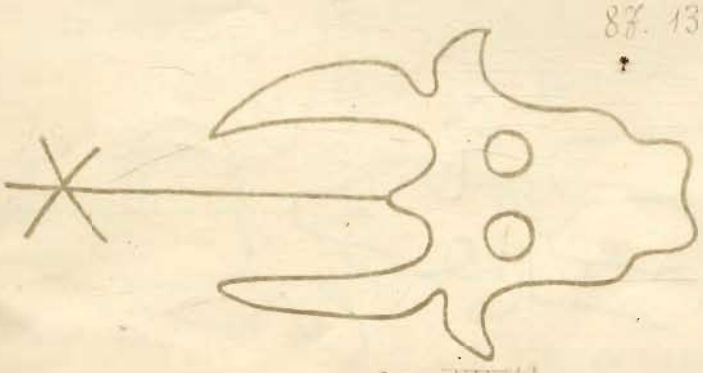

89. XIV 10

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie

UNIWERSYTET HARS. AN. FILIA W B-GRODU BIBLIOTEKA

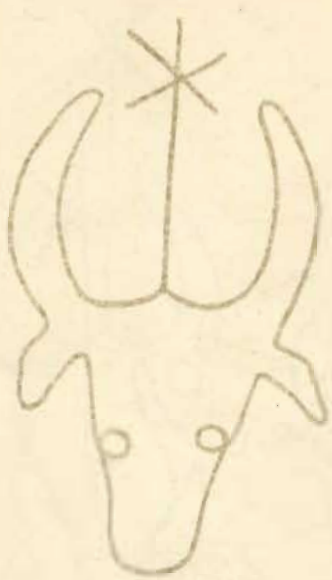

90. 1397.

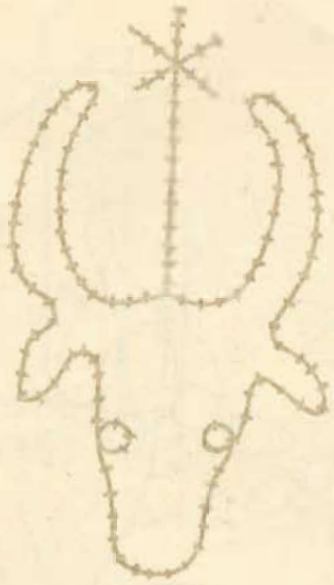

91. 1397.

92. [1390].

93. 1398.

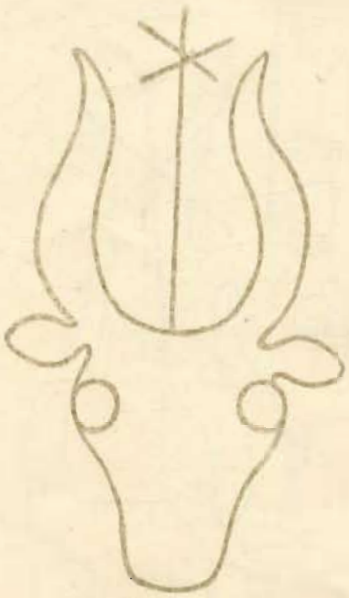

94. 1398.

95. 1388.

96. 1397.

97. 1399.

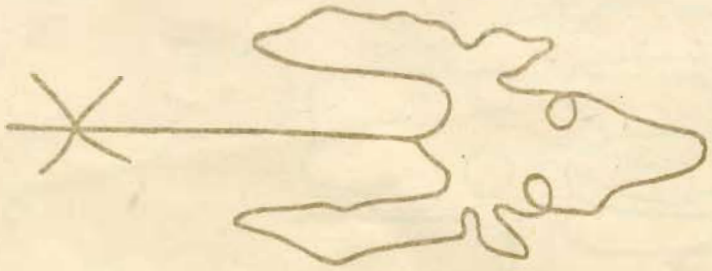

98. 1399.

Rysował Dr Franciszek Piekosiński.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA

99. [1397]

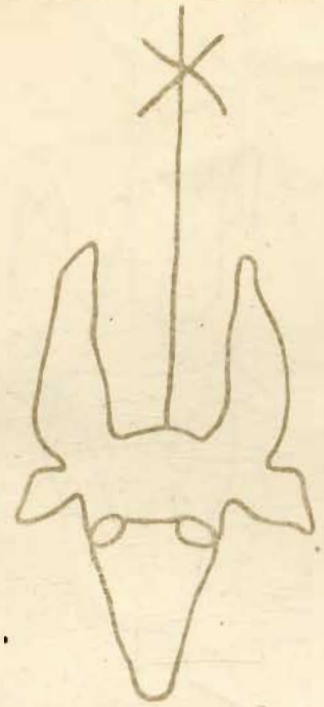

100. [1397].

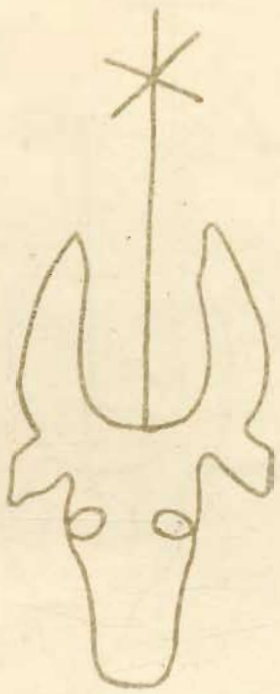

101. 1399.

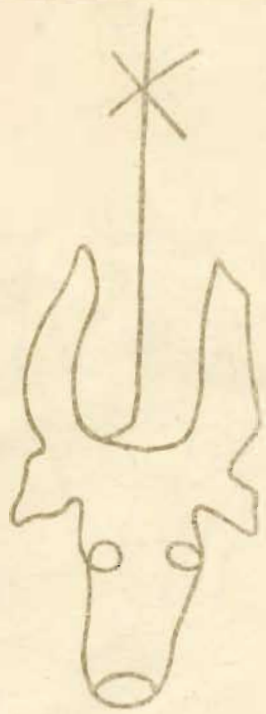

102. 1399.

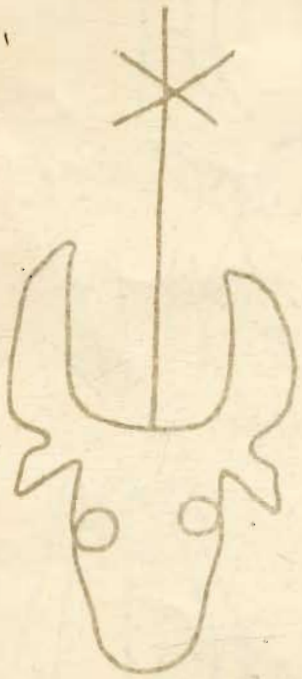

103. [1399]

104. [1397].

105. [1393/5].

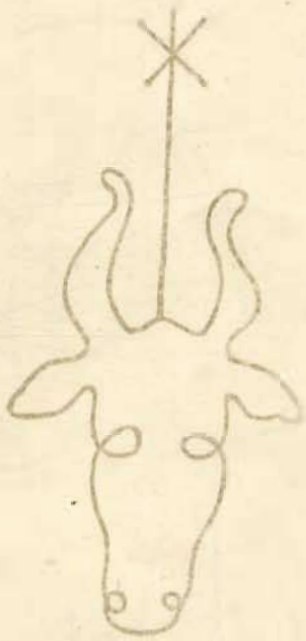

106. XIV^10

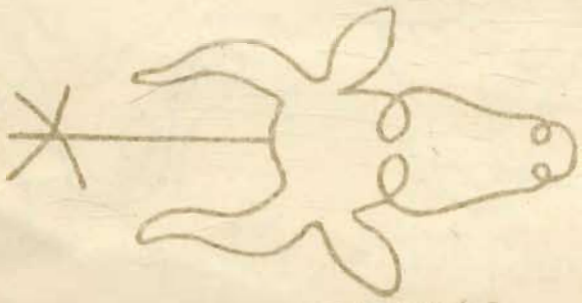

107. [1393/5].

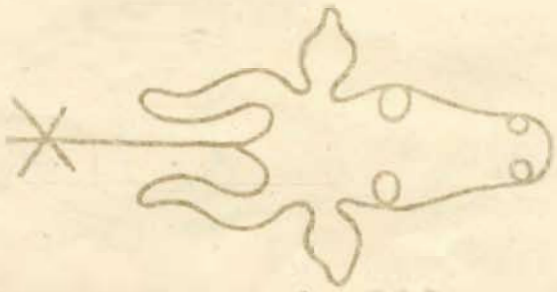

108. 1395.

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Kraków

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA Filia w B-stoku

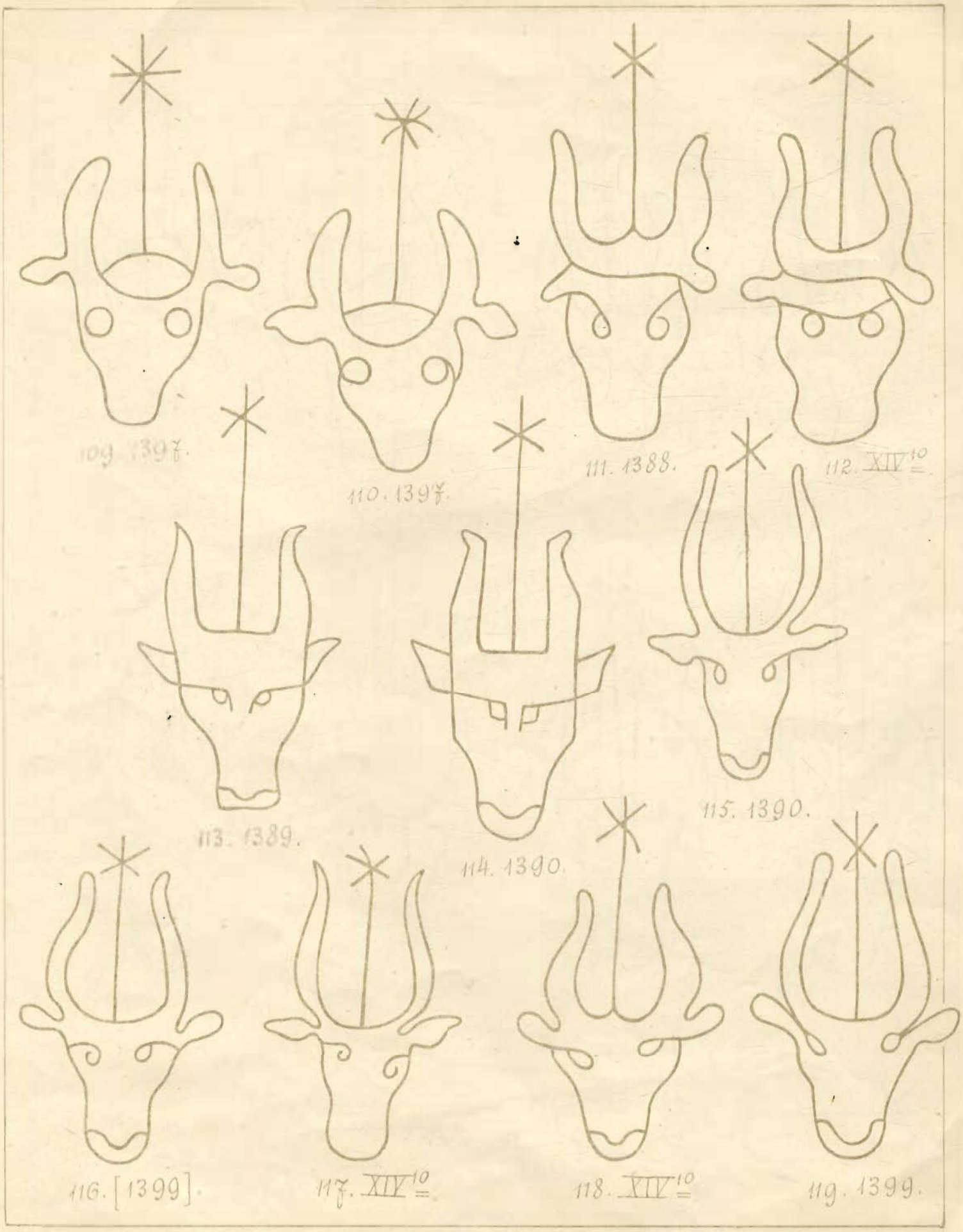

Rysował Dr Franciszek Piekosiński.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA

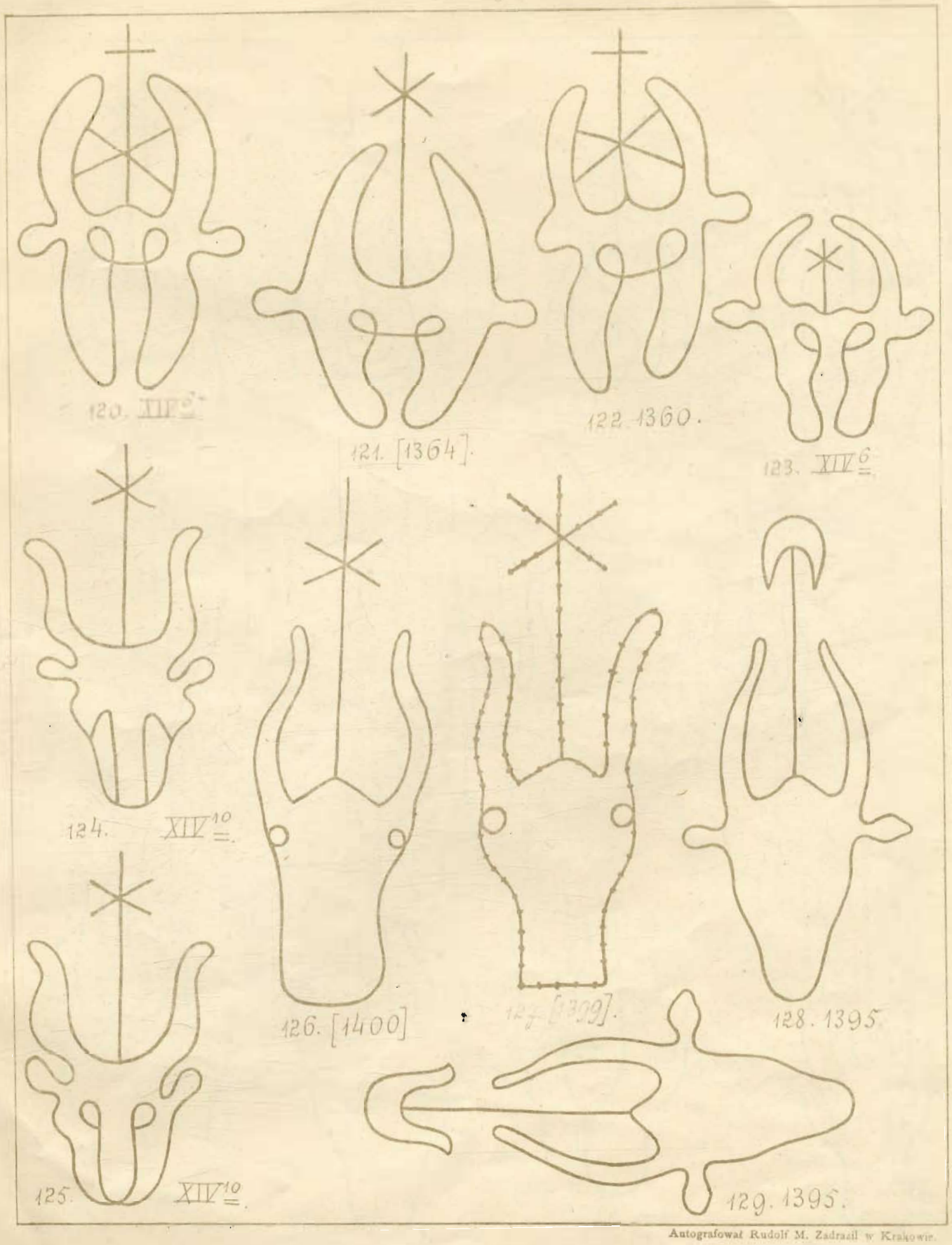

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie.

BIBLIOTEKA

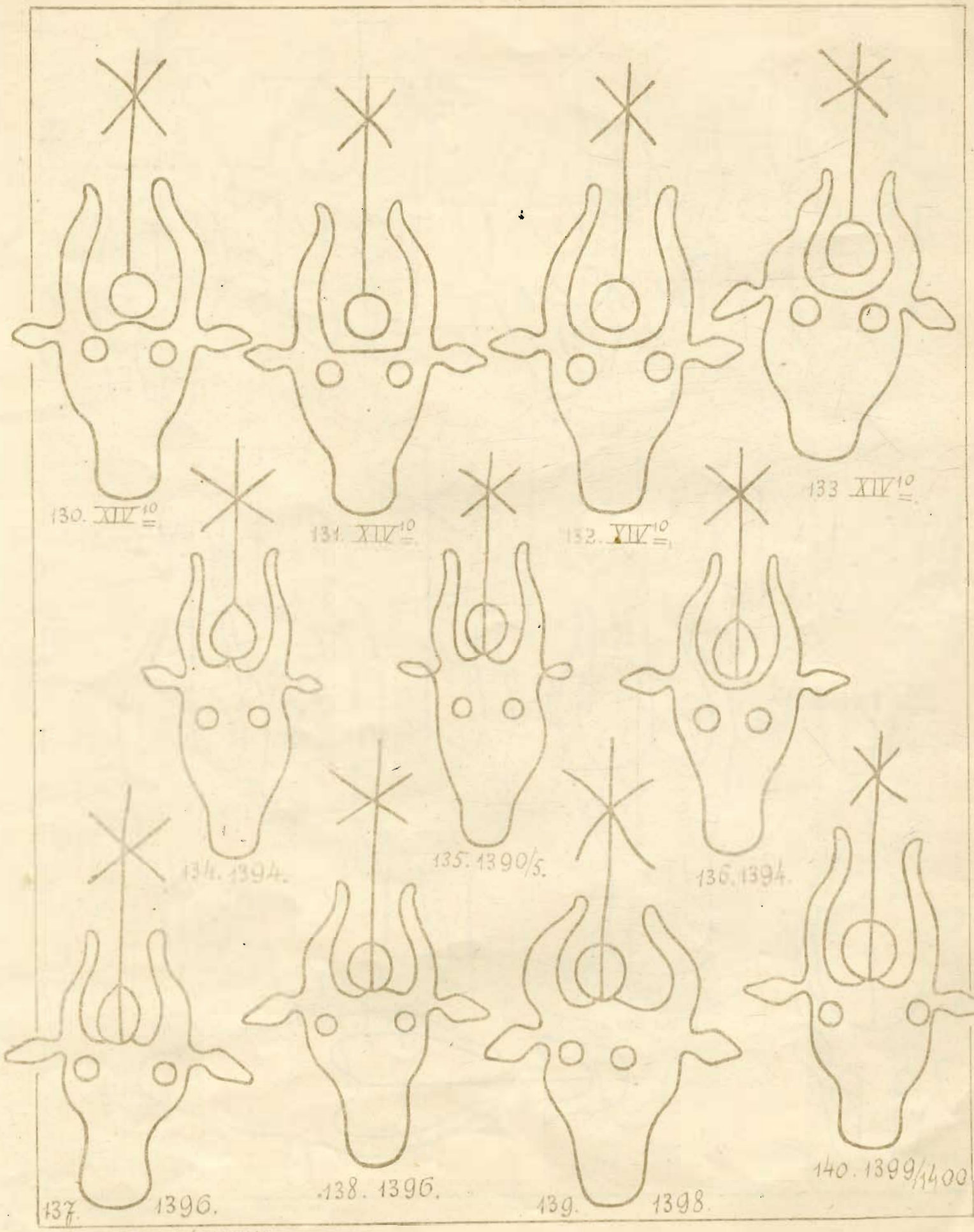

Rysował Dr Franciszek Piekosiński.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA

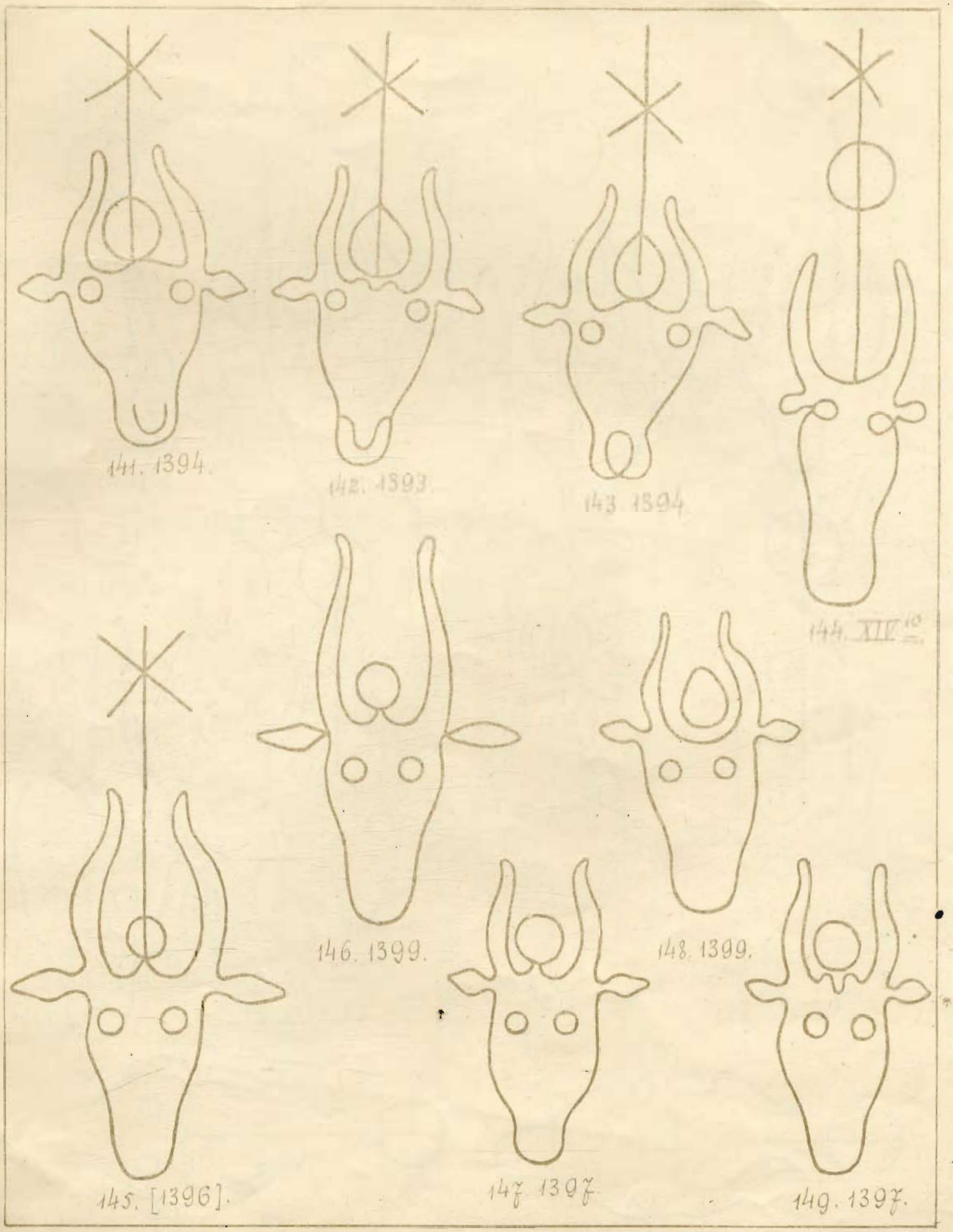

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA Filia w Krakowie

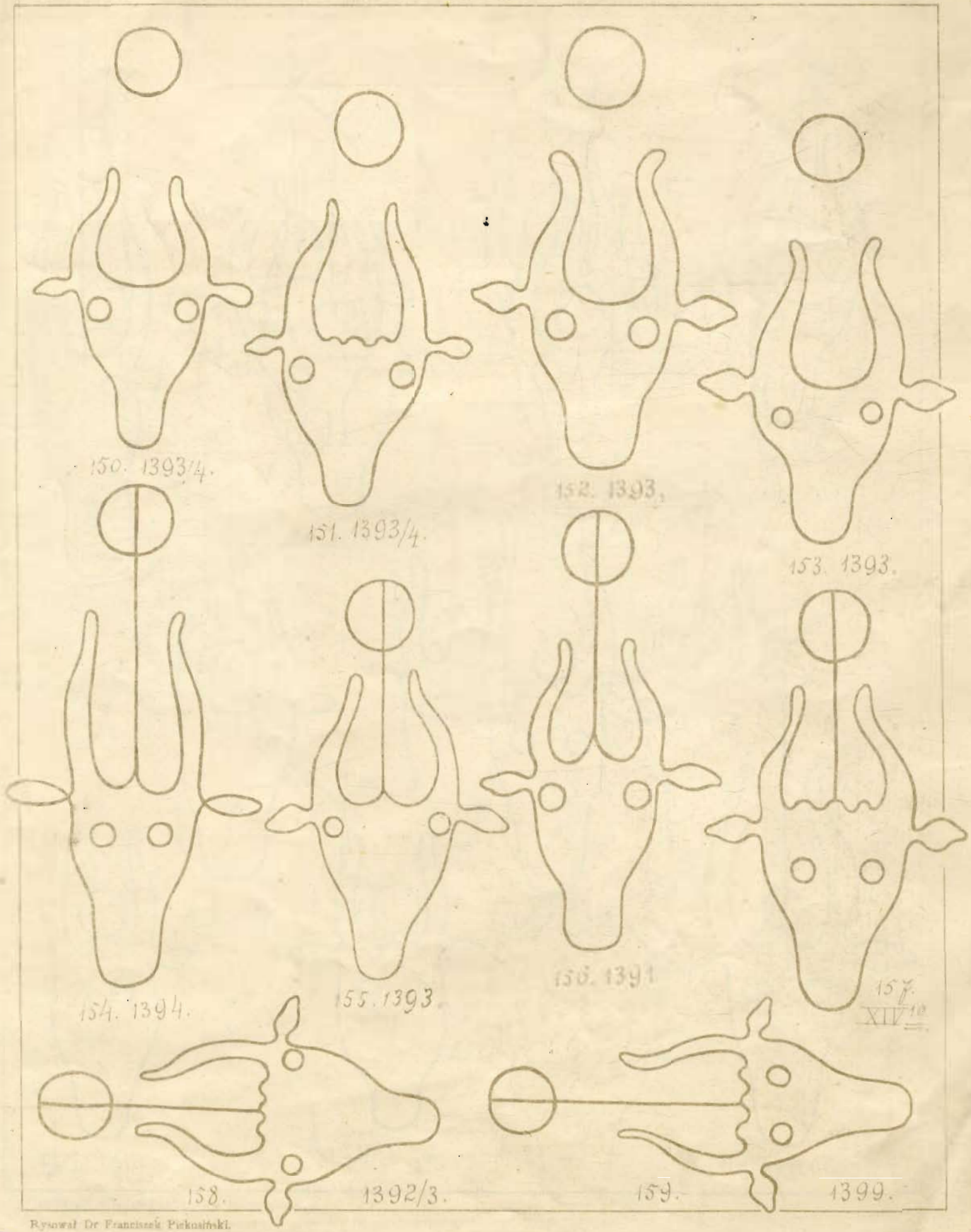

Rysował Dr Franciszek Piekosiński.

BIBLIOTEKA

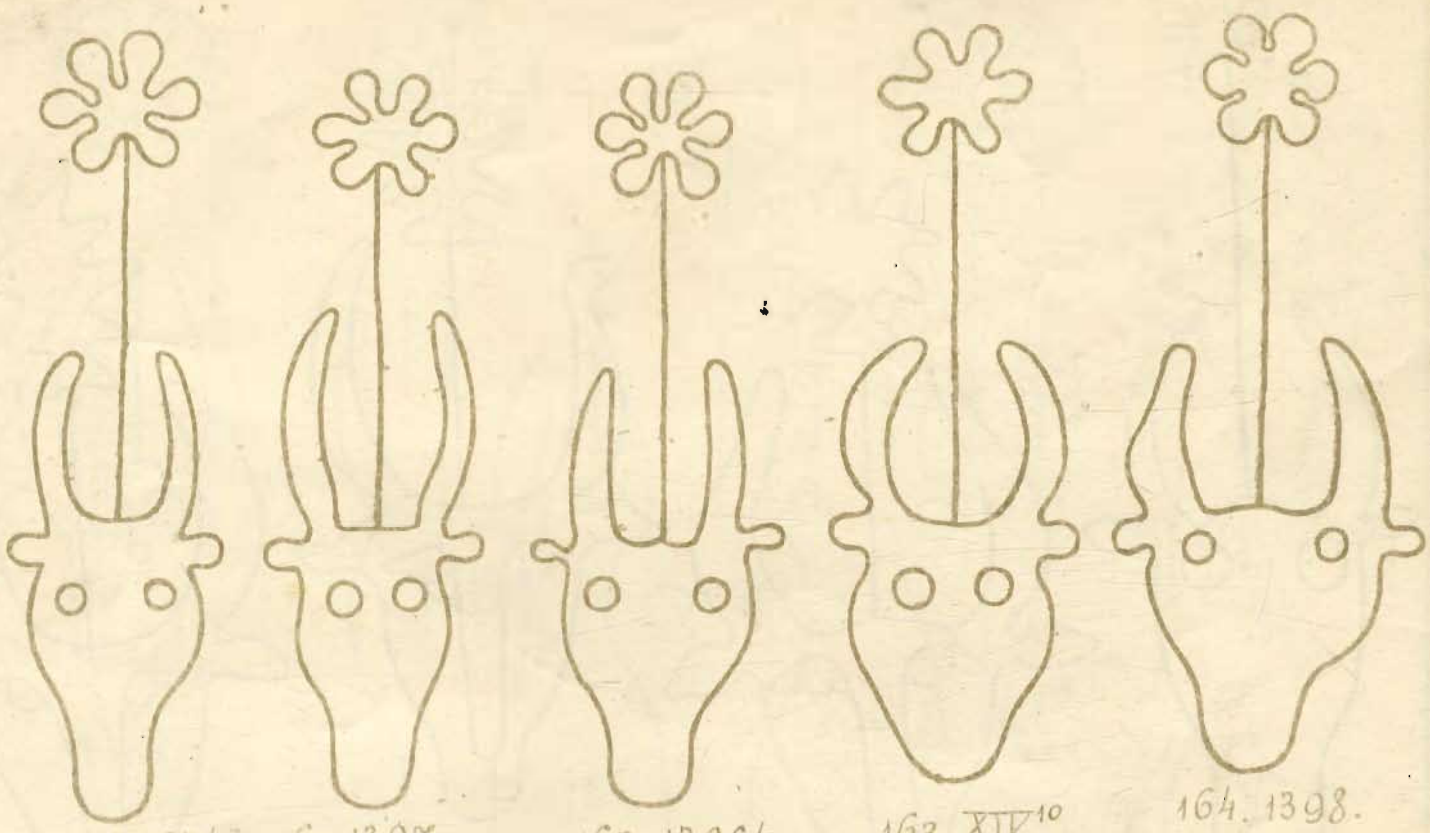

160. [1393/5]. 161. 1397. 162. 1396/8. 163. XIV^{10}=. 164. 1398.

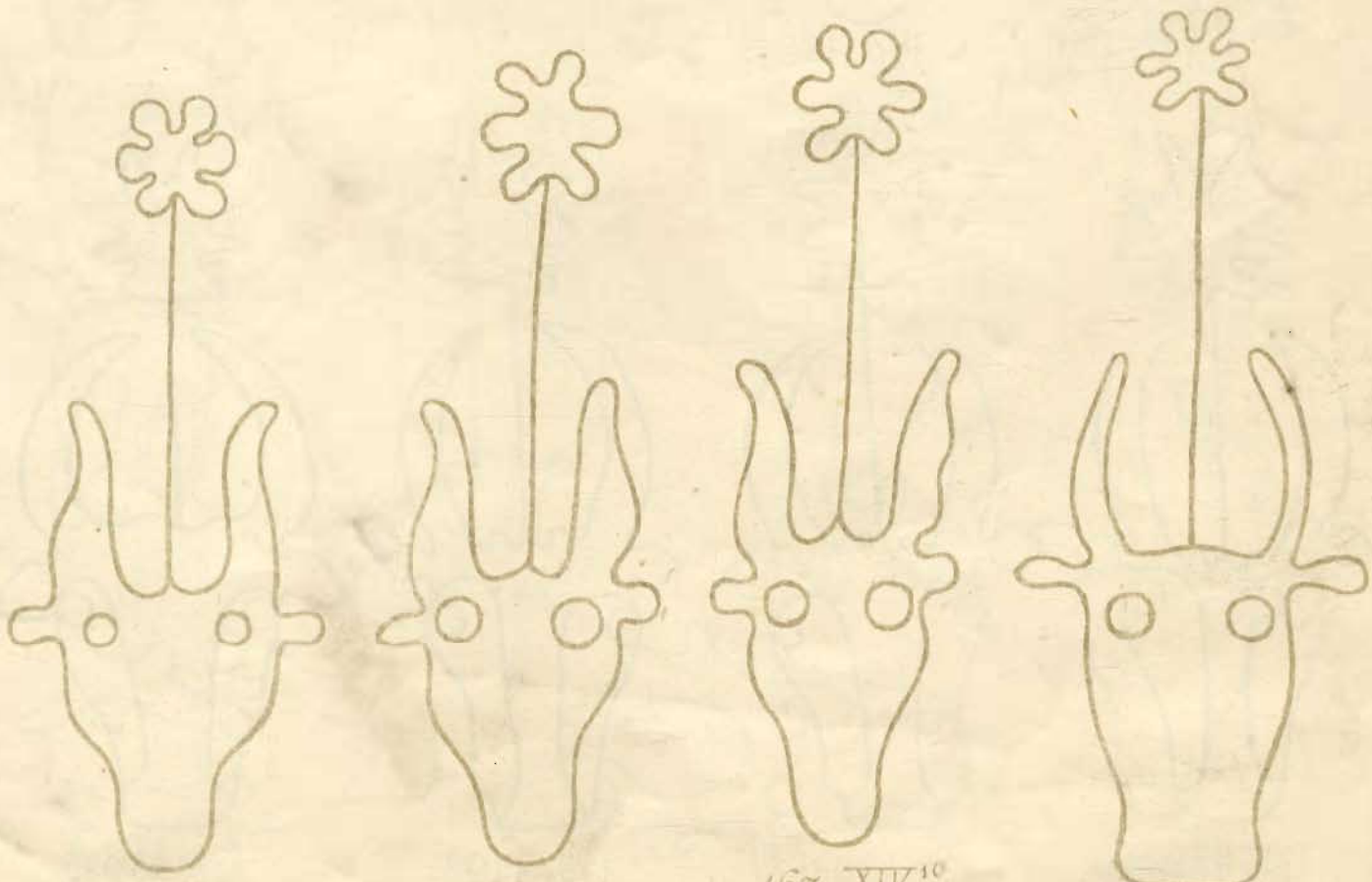

165. 1398. 166. 1399. 167. XIV^{10}=. 168. 1400.

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie.

UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI BIBLIOTEKA Kraków

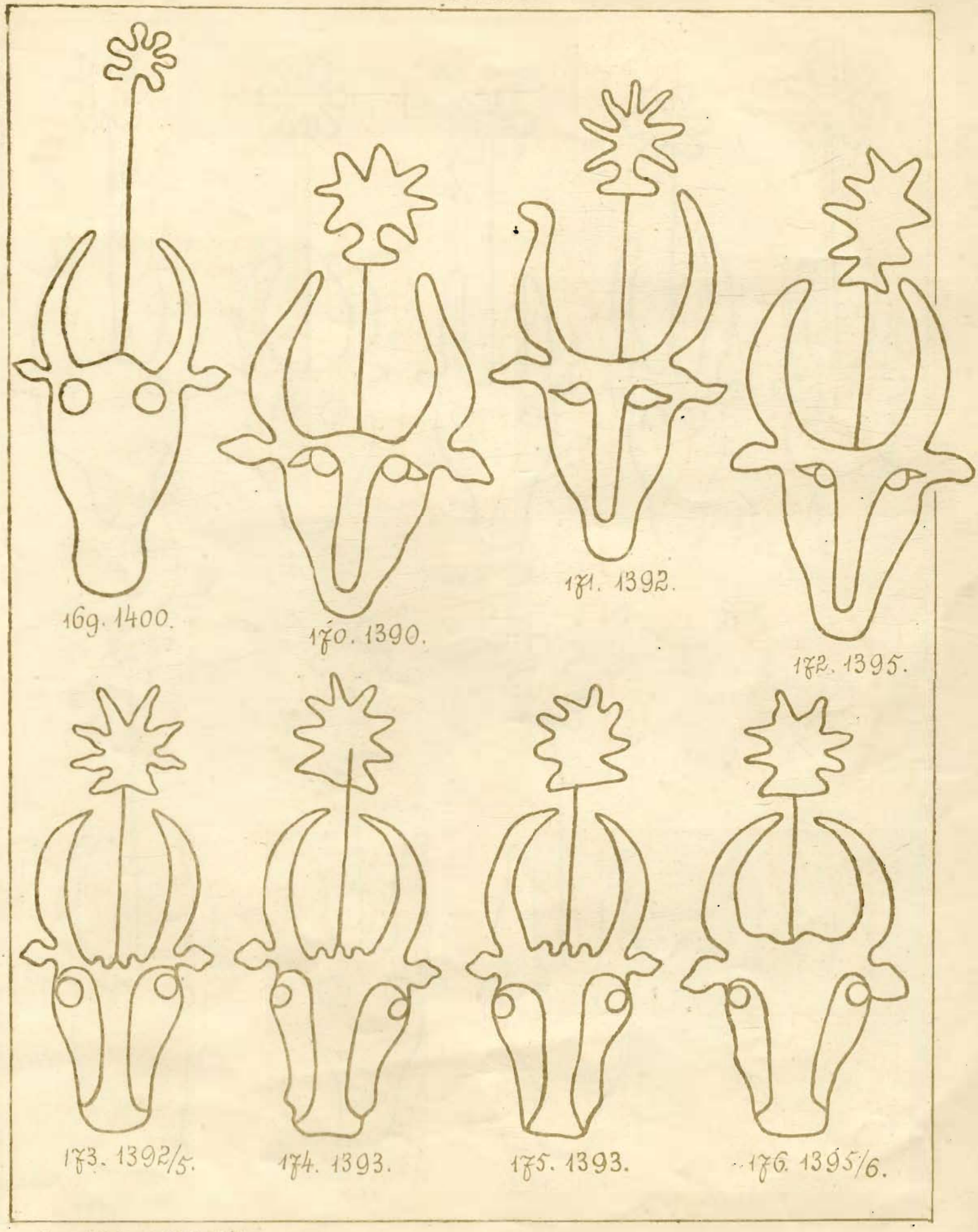

Rysował Dr Franciszek Piekosiński.

Biblioteka Jagiell. Kraków

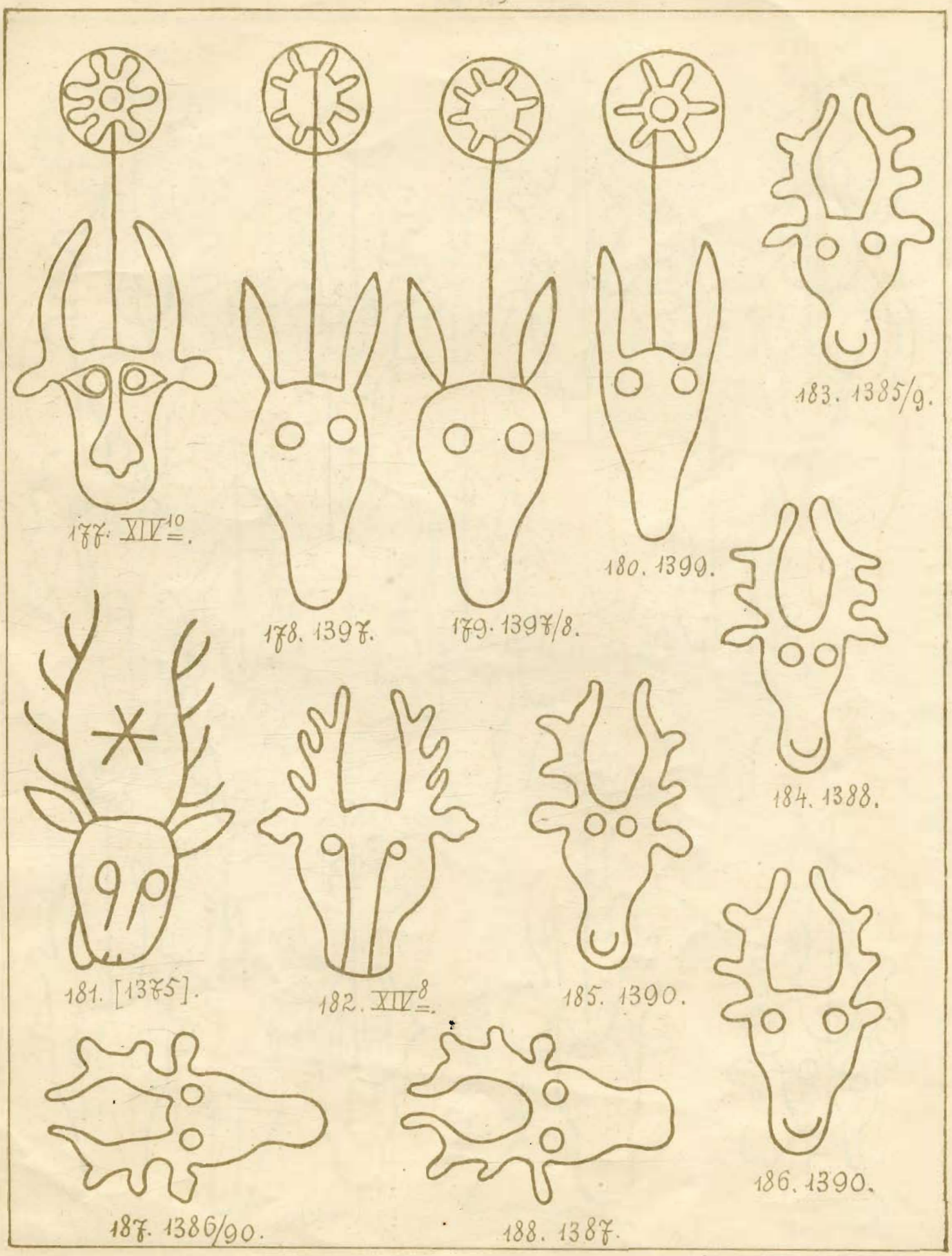

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie.

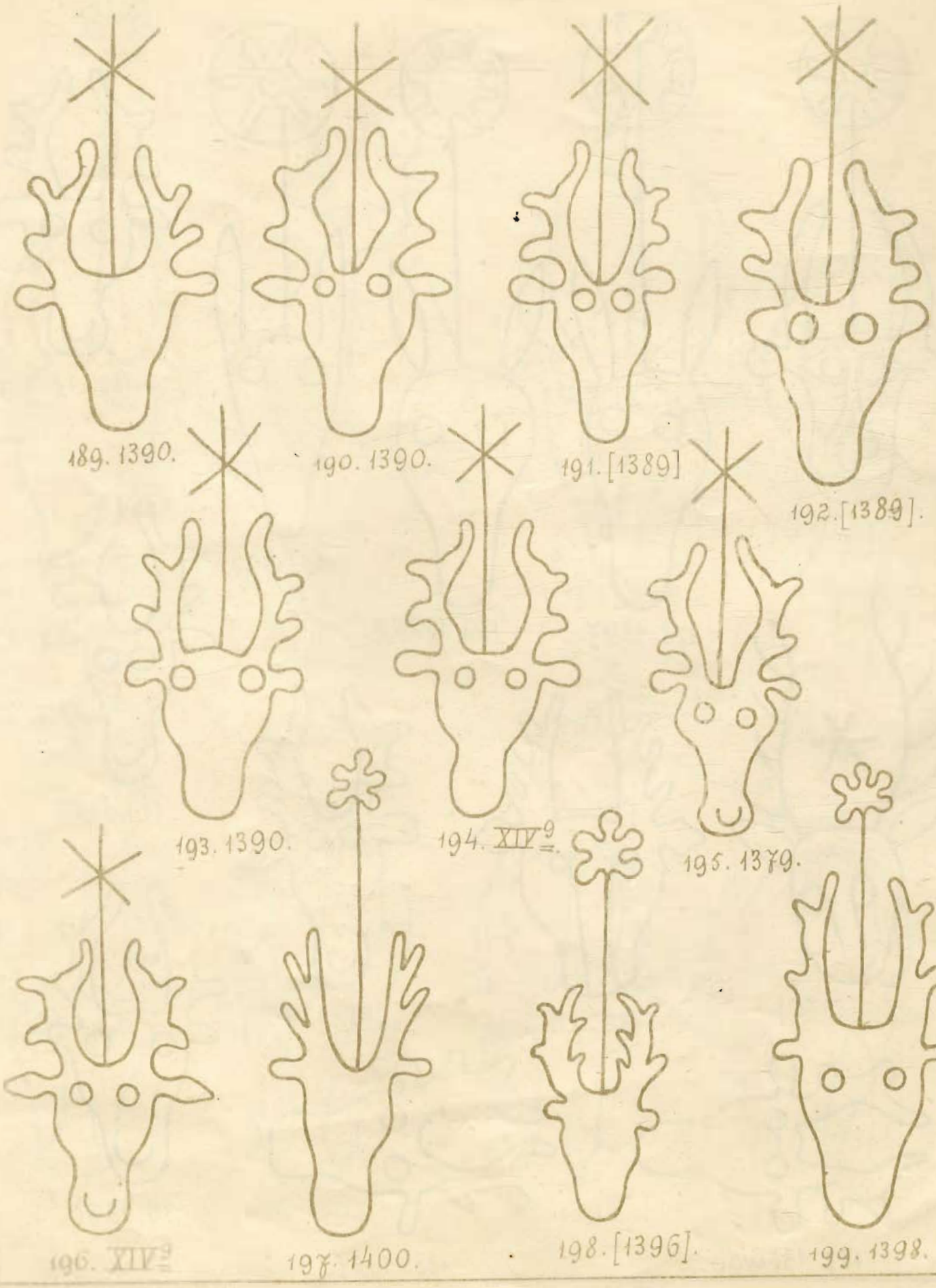

Rysował Dr. Franciszek Pułaski.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA

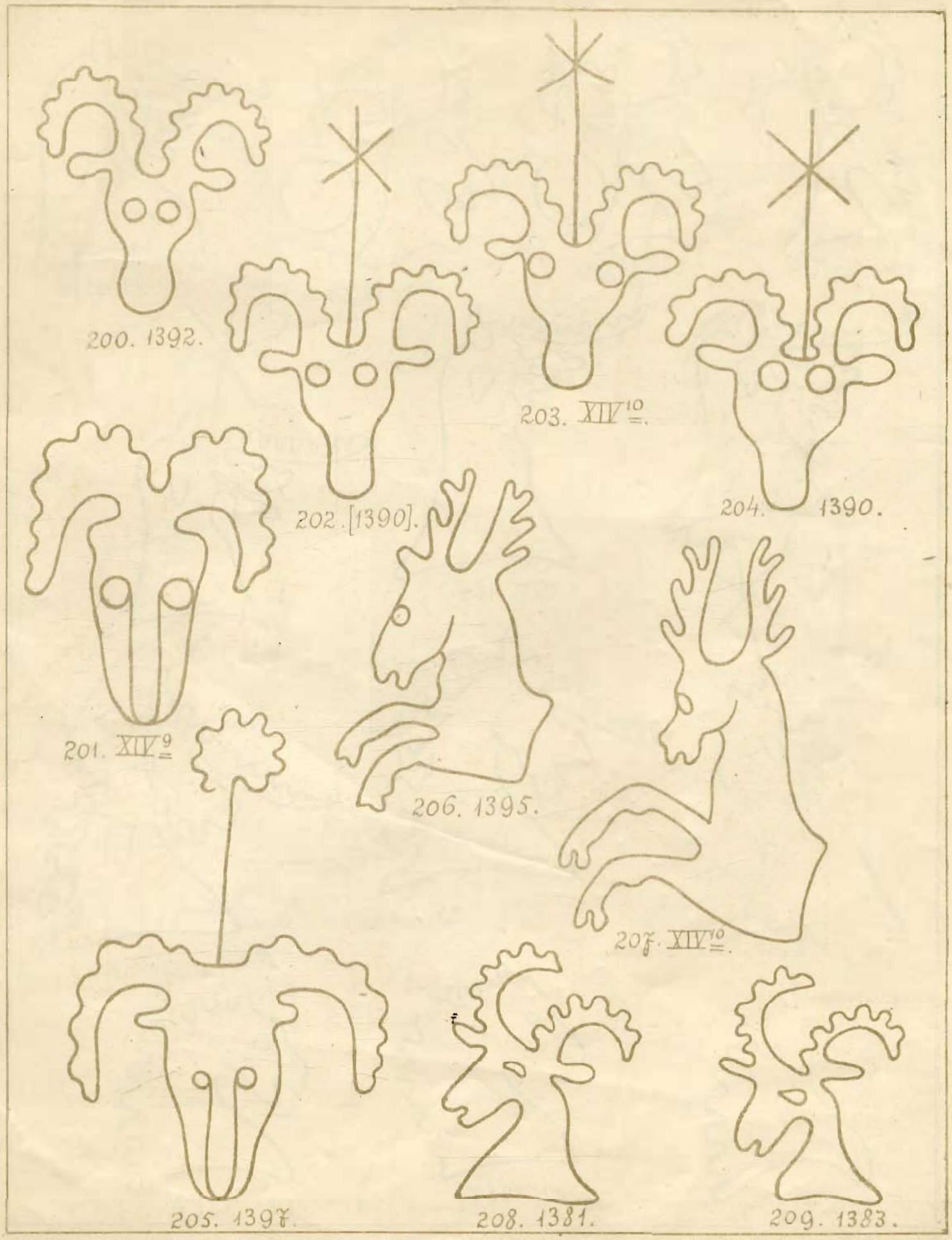

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA

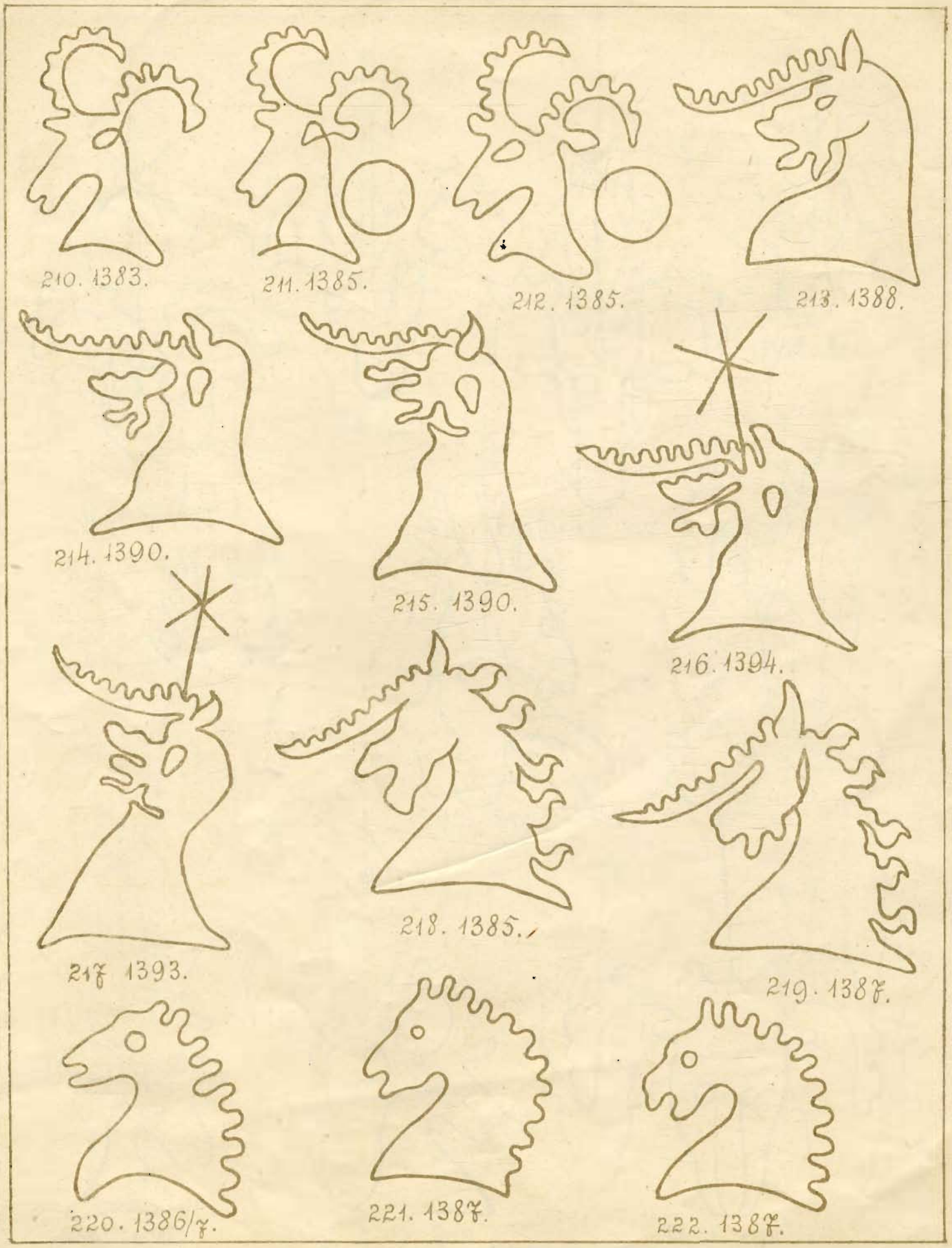

Rysował Dr Franciszek Piekosiński.

BIBLIOTEKA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO

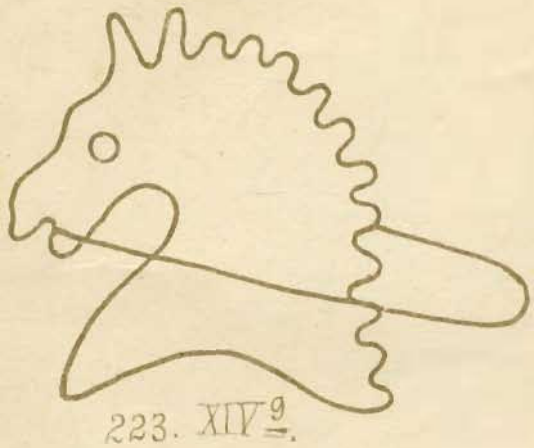

223. XIV 9/=.

224. XIV 10/=.

225. 1390.

226. 1390.

227. 1390.

228. 1393/6.

229. XIV 8/=.

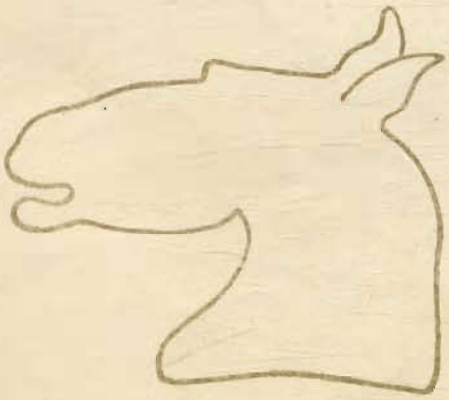

230. 1388.

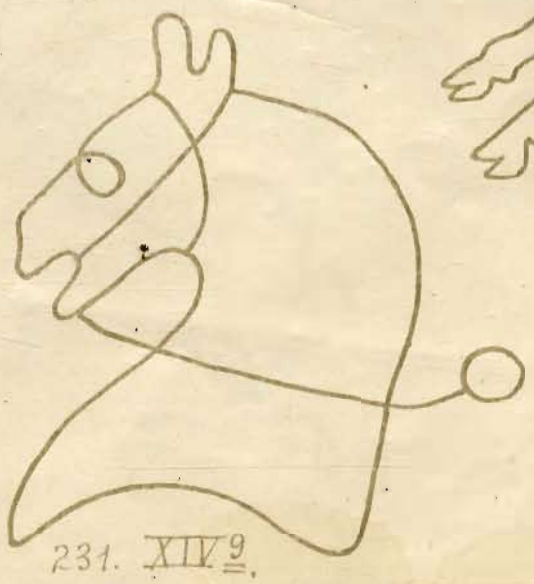

231. XIV 9/=.

Autografował Rudolf M. Zadrazil w Krakowie.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA

UNIWERSYTET WARSZAWSKI BIBLIOTEKA Filia w Białej
Gr- ~~1126~~ 105
1126
35.000,—

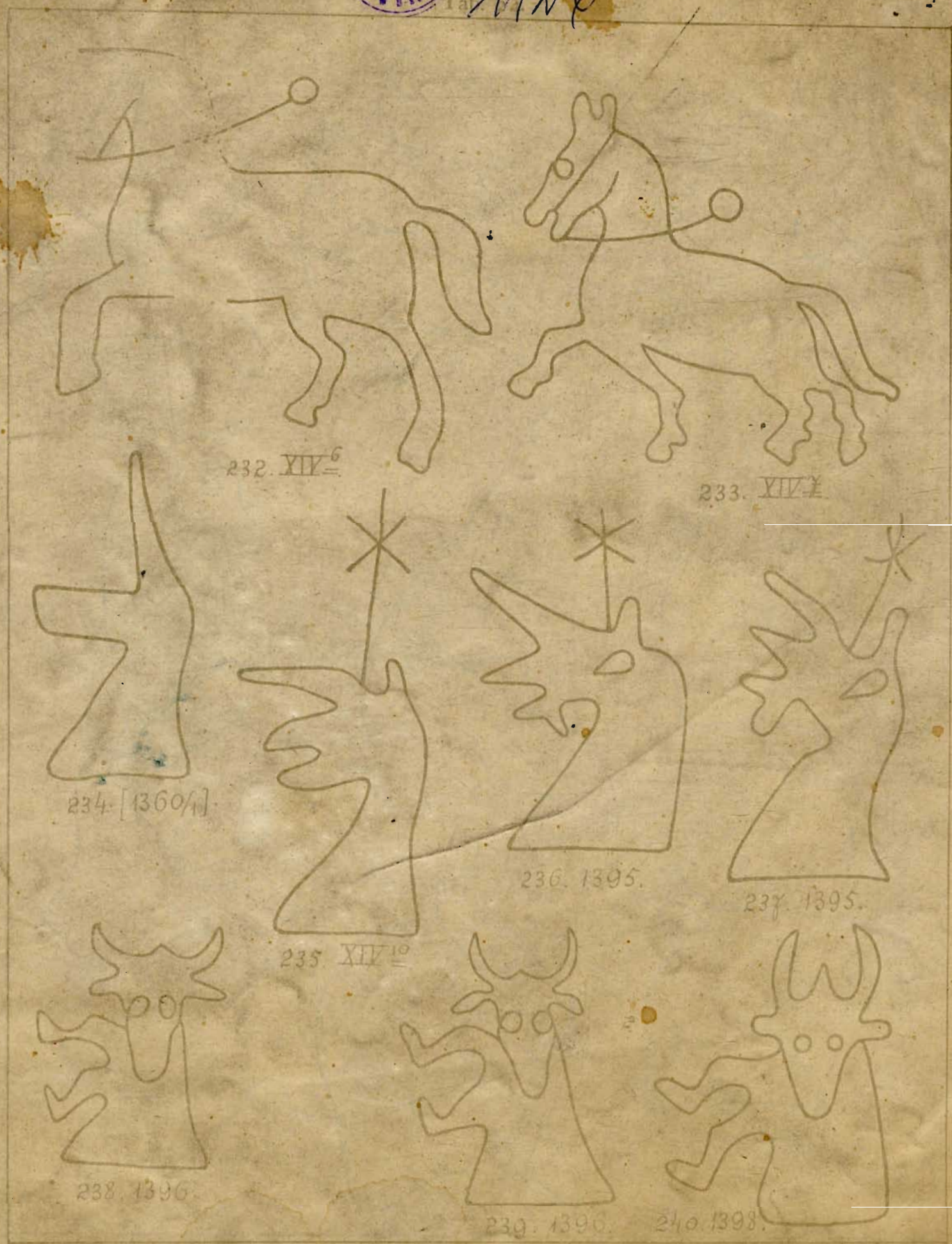

Rysował Dr Franciszek Piekosiński